

**T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI**

KIRGIZ TÜRKLERİNİN ULUPAMİR'E GÖÇÜ

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed DOĞAN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Tekin TUNCER

NEVŞEHİR

Eylül 2019

**T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI**

KIRGIZ TÜRKLERİNİN ULUPAMİR'E GÖÇÜ

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed DOĞAN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Tekin TUNCER

NEVŞEHİR

Eylül 2019

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Muhammed DOĞAN

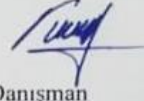
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“KIRGIZ TÜRKLERİNİN ULUPAMİR’E GÖÇÜ” adlı yüksek lisans tezi Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Muhammed DOĞAN

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Tekin TUNCER

Tarih Anabilim Dalı Başkanı

Doç. Dr. Ahmet OĞUZ

KABUL ONAY SAYFASI

Dr. Öğretim Üyesi Tekin TUNCER danışmanlığında Muhammed DOĞAN tarafından hazırlanan "Kırgız Türklerinin Ulupamir'e Göçü" adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

20/08/2019

JÜRİİMZA

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Tekin TUNCER
ÜYE : Doç. Dr. Ahmet OĞUZ
ÜYE : Dr. Öğr. Üyesi Selim Serkan ÜKTEN

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 20./09./2019 tarih ve 2019.37.964 sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Vedat AKTEPE
Müdür

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde kıymetli bilgilerini benimle paylaşan ve büyük emeği geçen, aynı zamanda çalışmanın bilimsel olarak şekillenmesine katkı sağlayan değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Tekin TUNCER'e teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum. Saha çalışmasında bana yardım eden kıymetli Ulupamir köylülerine ve Muhammet Ekber KUTLU beyefendiye teşekkür ederim. .

Yüksek Lisans eğitimim sürecindeki çalışmalarımnda katkısı bulunan meslektaşım ve eşim Çađla AY DOĞAN'a ve Abim Yusuf DOĞAN'a kardeşim Mehmet ve Şevket DOĞAN'a ve okul arkadaşım Naim Taner KÖKSOY'a teşekkür ederim.

KIRGIZ TÜRKLERİNİN ULUPAMİR'E GÖÇÜ

Muhammed DOĞAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Haziran 2019
Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Tekin TUNCER

ÖZET

Çalışmamızda Kırgız Türklerinin Pamir dağları eteklerinde yaşadıkları tarihi, sosyal, kültürel yaşamları ile birlikte Rus baskısından dolayı Pakistan ve Türkiye'ye olan göç sürecindeki zorlu yaşamları konu edindik. Rahmankul Han önderliğindeki Kırgız Türklerini Ulupamir köyüne yerleşmelerini ve buradaki yaşamlarını inceledik. Hazırlık aşamasına Kırgız Tarihi hakkında yazılan kaynakları tespit ederek başladık. Bunun yanında döneme tanıklık etmiş kişilerin yazdığı kitaplar incelenip, göç dönemine tanıklık eden kişilerin tanık oldukları olayları rapor olarak kaleme aldık.

Birinci Bölümde Kırgız Türklerinin başlangıçtan günümüze kadar uzanan siyasi tarihi ele alınmıştır. Kırgız adının ortaya çıkış süreci, bağlı buldukları siyasi devletler ve bağımsızlığına kadar olan dönem hakkında bilgi verdik.

İkinci Bölümde Pamir Coğrafyası, Kırgızların Alay bölgesindeki siyasi tarihi, Nüfus ve idari yapısı, Yönetim ve Hukuk sistemi Kültürel ve sosyal hayat konusu kapsamında aile yapıları, dini inançları, ekonomik faaliyetleri, eğitim ve sağlık konularını ortaya çıkardık.

Üçüncü Bölümde Kırgız Türklerinin, Rus saldırıları sonrası Doğu Türkistan ve Afganistan Pamir'i arasındaki göç sürecini anlattık. Afganistan'da 1978'de gerçekleşen Saur Devrimi sonrasında Pakistan'a olan göçleri ile Pakistan'da yaşadıkları 4 yıllık süreç anlatılmıştır. Bu 4 yıllık süreç zarfında Pakistan'daki yaşam güçlüğünün zorlukları ve ABD ile Türkiye'ye olan göç başvuruları incelenmiştir. ABD yetkili makamları ile olan mektuplaşmalar ve akabinde Türkiye Cumhuriyeti Devletine muhacir olarak kabul edilmesinin ardında Türkiye'ye göçleri konu edilmiştir.

Dördüncü Bölümde Kırgızların son hanı Rahmankul'un hayatı ile başlayıp, Kırgızların Türkiye'de Van ve Malatya'ya geçici yerleşmelerinin ardında Ulupamir köyündeki sosyal, kültürel, ekonomik vb. hayatlarını günümüze kadar anlattık.

Anahtar Kelimeler: Pamir, Ulupamir, Rahmankul, Kırgız Türkleri, Göç, Afganistan, Pakistan, Türkiye

KIRGIZ TÜRKLERİNİN ULUPAMİR'E GÖÇÜ
Muhammed DOĞAN

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences Department of
History, Master, June 2019**

Supervisor: Dr. Öğretim Üyesi Tekin TUNCER

ABSTRACT

In our study, Kyrgyz Turks lived in the foothills of the Pamir Mountains historical, social and cultural life due to Russian pressure with which Pakistan and Turkey have acquired life issues in the immigration process. We examined the settlements of the Kyrgyz Turks under the leadership of Rahmankul Han and their livesthere. We started the preparatory phase by identifying the sources written about Kyrgyz History. In addition, the boks written by the people who witnessed the period were examined and we interviewed the events witnessed by the people who witnessed the migration period.

In the first part, the political history of the Kyrgyz Turks from the beginning to the present is discussed. We gave information about the emergence of the Kyrgyzname, the political states to which they belong, and the period until their independence.

In the second part, we introduced Pamir Geography, political history of Kyrgyz Regiment, population and administrative structure, administration and legal system.

In the third part, we talked about the migration process between Kyrgyz Turks and East Turkestan and Afghanistan Pamir after Russian attacks. After the Saur Revolution in 1978 in Afghanistan, their migration to Pakistan and 4 year period in Pakistan are explained. The challenges of life in Pakistan difficulty during this four-year period and immigration applications from Turkey and the US were examined. US authorities behind the correspondence with the migration to Turkey and then to be accepted as refugees in the Republic of Turkey has been subject.

In the fourth part, Starting with the end of the life of the Kyrgyz Rahmankul behind the Kyrgyz provisional settlements of Van and Malatya in Turkey in Ulupamir village social, cultural, economic, etc. We told until today life.

Keywords: Pamir, Ulupamir, Rahmankul, Kyrgyz Turks, Migration, Afghanistan, Pakistan, Turkey

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ YAZIM KLAUZUNA UYGUNLUK	iii
KABUL ONAY SAYFASI.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRGIZ TÜRKLERİNİN SİYASİ TARİHİ

1.1. Kırgız Adının Tarihi	3
1.2.1. Kök Türkler ve Uygurlar Döneminde Kırgızlar	5
1.2.2. Moğollar Döneminde Kırgızlar	8
1.2.3. Hokand Hanlığı Döneminde Kırgızlar	9
1.2.4. Çarlık Rusya Döneminde Kırgızlar	12
1.2.4.1. 1916 Ayaklanması ve Kırgızlara Etkisi	15
1.2.4.2. 1917 Ekim İhtilali ve Kırgızlara Etkisi	16
1.2.5. Rusya Federasyonu Döneminde Kırgızlar	17

İKİNCİ BÖLÜM

PAMİR KIRGIZLARI

2.1. Pamir Coğrafyası	23
2.2. Pamir Coğrafyasının Siyasi Tarihi	24
2.3. Pamir Kırgızlarının Nüfus ve Etnik Yapısı	27
2.4. Pamir Kırgızlarının Kültürel ve Sosyal Hayatı	29
2.4.1. Pamir Kırgızlarında Aile	29

2.5. Pamir Kırgızlarında Din	29
2.5.1. Pamir Kırgızlarında Dini Bayramlar.....	30
2.5.2. Pamir Kırgızlarında Halk inanışları	30
2.6. Pamir’de Ekonomi	31
2.7. Pamir’de Yönetim Anlayışı ve Hukuk Sistemi.....	33
2.8. Pamir’de Sağlık	34
2.9. Pamir’de Eğitim	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PAMİR KIRGIZLARININ GÖÇ SÜRECİ

3.1. Pamir Kırgızlarının Doğu Türkistan’a Göçü	37
3.2. Afganistan Pamir’inden Pakistan’a Göç	39
3.3. Pamir Kırgızlarının Pakistan’daki Yaşamları İle ABD ve Türkiye’ye Göç Etmek İçin Yaptıkları Girişimler	42
3.4. Pamir Kırgızlarının Pakistan’dan Türkiye’ye Göçü	53

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HACI RAHMANKUL HAN VE ULUPAMİR(KIRGIZ) KÖYÜ

4.1. Rahmankul Han’ın Hayatı	55
4.2. Van ve Malatya’ya Yerleştirilen Kırgızlar	62
4.3. Ulupamir Köyü’nün Genel Özellikleri.....	63
4.4.Ulupamir Köyü’nün Nüfus Yapısı.....	65
4.5.Ulupamir Köyü’nün Aile Yapısı.....	67
4.6. Ulupamir Köyü’nün Din Hayatı.....	69
4.7. Ulupamir Köyü’nün Ekonomik Yapısı	69
4.7.1. Ulupamir Köyü’nde Hayvancılık:	70
4.7.2. Ulupamir Köyü’nde Tarım	70
4.7.3. Ulupamir Köyü’nde Güvenlik ve Koruculuk Sistemi:.....	71
4.7.4. Ulupamir Köyü’nde El Sanatları:	72
4.7.5. Atayurt/Muradiye Projesi	72

4.8. Ulupamir Köyü'nde Eğitim.....	73
4.9. Ulupamir Köyü'nün İdari Yapısı	74
4.10.Ulupamir Köyü'nde Kültürel ve Sosyal Hayat	75
4.11. Ulupamir Köyü'ndeki Kırgızların Anavatan Özlemi.....	77
SONUÇ.....	80
EKLER.....	88
ÖZGEÇMİŞ.....	119

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Bilig	: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DÜÇ.	: Devlet Üretim Çiftlikleri
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan,
K.K.	: Kaynak Kişi
K.P	: Komünist Parti
km.	: Kilometre
km²	: Kilometrekare
m.	: Metre
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUTAD	: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi
TDAV	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı

GİRİŞ

Tezin Konusu ve Önemi

Türkistan coğrafyasında bulunan “Dünya’nın Damı” olarak bilinen Pamir Dağları eteklerinden Anadolu coğrafyasına uzanan Kırgız Türklerinin zorlu göç süreci tarih, sosyal ve kültürel yapı olarak ele alınmıştır. Kırgız Türklerinin Pamir’de yaşadığı sosyo-kültürel hayat ve sosyo-ekonomik yaşamı ile Türkiye’de yaşadıkları sosyo-kültürel hayat ve sosyo-ekonomik hayatları karşılaştırılmıştır. Bu iki farklı yaşamın sonucu tezimizde gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Pamir’den yola çıkıp Pakistan’da geçirilen 4 yıllık sürenin ardından Türkiye’ye olan zorlu yolculukları anlatılmıştır.

Tezimizin birinci bölümünde tarihi süreç kapsamında Kırgız Türklerin başlangıçtan günümüze kadar uzanan siyasi tarihleri ele alınmıştır. Kırgız adının ortaya çıkış süreci, yaşadıkları coğrafya, bağlı buldukları siyasi devletler, Kök Türkler, Uygurlar, Çingizler, Timurlular, Hokand Hanlığı, Çarlık Rusya ve SSCB dönemlerindeki siyasi tarihleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tezimizin ikinci bölümünde Kırgızların zorlu Pamir coğrafyasındaki yaşamları, aile yapıları, dini hayatları ve ritüelleri, ekonomileri, eğitimleri ve sağlık gibi konularda karşılaştıkları sıkıntılar ve yaşamları kaynak kişiler ışığında ve daha önce yapılan araştırma çalışmaları da inceleyerek anlatılmaya çalışılmıştır. Kırgız Türklerinin Pamir yaylasındaki siyasi, kültürel ve sosyal yaşamları boyunca bölgedeki varlıklarında rahatsız olan veya bölgeyi işgal ederek üzerlerinde hâkimiyet kurmak isteyen devletlere karşı yaptıkları mücadeleler anlatılmaya çalışılmıştır.

Tezimizin üçüncü bölümünde Hacı Cabbarkul ve oğlu Rahmankul Han'ın hâkimiyetindeki Kırgız Türklerinin, Pamir coğrafyasına Rus saldırıları sonrası Doğu Türkistan Pamir'ine göç etmeleri konusuna değinilmiştir. Buradan tekrar Afganistan Pamir'inde geçirilen hayatları ve bu bölgeden Afganistan'da 1978'de gerçekleşen Saur Devrimi sonrasında Pakistan'a olan göçleri ile Pakistan'da yaşadıkları 4 yıllık süreç anlatılmıştır. Bu 4 yıllık süreç zarfında Pakistan'daki yaşam güçlüğünün zorlukları ve ABD ile Türkiye'ye olan göç başvuruları incelenmiştir. ABD yetkili makamları ile olan mektuplaşmalar ve akabinde Türkiye Cumhuriyeti Devletine muhacir olarak kabul edilmesinin ardında Türkiye'ye göçleri konu edilmiştir.

Tezimizin dördüncü bölümünde Hacı Rahmankul'un hayatı çeşitli eserlerin ve kaynak kişiler eşliğinde anlatılmıştır. Daha sonra Kırgızların Pakistan'dan Türkiye'nin Adana iline oradan otobüslerle Van ve Malatya iline sevk ve idaresiyle başlayan göç süreçlerine değinilmiştir. Bu süreç kapsamında 4 yıl süre ile geçici yerleşim yerleri olan Malatya Boztepe ve Van Karagündüz Afet evlerindeki yaşamlarından sonra Türkiye Devleti tarafından Ulupamir köyünün kurulmasından sonra burası onlar için yeni yaşam merkezleri olmuştur. Bu yaşam merkezleri oluşturulurken Kırgız halkının Pamir'deki geçmiş yaşantısı göz önüne alınmış ulusal ve dini kimliklerinin korunmasına birinci öncelik olarak dikkat edilmiştir. Türkiye'de kurulan Ulupamir köyünün Afganistan Pamir'inden ister istemez bazı sosyal ve kültürel farklılıkları bulunmaktadır. Pamir dağlarındaki sosyal, kültürel, dini, eğitim, sağlık vb. durumlar ile Türkiye Ulupamir'inde ki gelişmişlik düzeyi aynı olmamasından kaynaklı değişikliklerde konu edinmiştir. Bunlar dışında Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Kırgızların yaşamlarını idame ettirmek için her türlü desteği vermiş ve vermeye de devam etmektedir.

Tezin Yöntemi

Tezimizde saha araştırması ve gözlem yöntemi ağırlıklı olup bizden önce bu konuda çalışma yapmış uzmanların da eserleri incelenmiş, tezimizde kullanılmıştır. Tez sürecinde köyde yaşayan kaynak kişilerden Afgan Pamir'i, Doğu Türkistan Pamir'i, Pakistan ve Türkiye arasında Kırgızların Rahmankul Han önderliğindeki göç sürecini kayıt altına alarak tezimiz hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRGIZ TÜRKLERİNİN SİYASİ TARİHİ

1.1. Kırgız Adının Tarihi

Bugün coğrafi sınırları bakımından Tanrı Dağları ve Isık Göl etrafında bağımsız bir devlet kuran Kırgızlar, hem zaman hem de coğrafya bakımından büyük bir tarihi geçmiş ve genişliğe sahiptir. Nitekim Kırgızlar hakkındaki ilk bilgiler, Milattan Önceki dönemlere kadar dayanmaktadır.¹

Kırgız adının menşei konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Kırgızlar hakkında ilk bilgiler Çin kaynaklarında bulunmaktadır. Bu kaynaklarda Kırgız kelimesi “Kiku”, ve “Kien-kun” isimleri ile olarak geçmektedir. Bu kaynaklardan Kırgızların Han Hanedanlığı²’na (M.Ö. 206-M.S. 220) kadar mevcudiyetleri bilinmektedir.³

Kırgız ismi Kök Türk⁴ yazıtlarında “Kırkız” şeklinde geçmektedir. Ayrıca Tibet ve Hotan kaynaklarında ise “Gir-kis” olarak geçerken, Doğu Roma (Bizans) tarihi metinlerinde “Kherkhis” şeklinde geçmektedir.⁵

Kırgız isminin kökeni hakkında birçok görüş bulunmaktadır. Bu konudaki bazı görüşler ise “Kır” ve “Giz” sözcüklerinin birleşimi ile ortaya çıkan, “kır gezer” anlamına gelen bir kelime olduğu üzerinde durmaktadır. Bu anlamın yanı sıra, “kırk”

¹Baktibek İsakov, **XIII. ve XIX. Yüzyıllarda Kırgızların Sosyal ve Ekonomik Tarihi Sayak Uruusu (Boyu) Örneği**, 1. Basım, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınlar, 2009, 9.

²Detaylı bilgi için bkz; Ayşe Onat, Sema Orsoy, Konuralp Ercilasun, **Han Hanedanlığı Tarihi / Hsiung-Nu (Hun) Monografisi**, 1. Basım, Ankara: TTK Yayınları, 2004

³İbrahim Kafeoğlu, **Asya Türk Devletleri, Türk Dünyası El Kitabı**, Cilt 1, 3. Basım, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2001, 188.

⁴Kök Türkler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Ahmet Taşağıl, **Göktürkler**, Cilt 1-2-3, 1. Basım, Ankara: TTK Yayınları, 2012; Saadettin Gömeç, **Kök Türk Tarihi**, 2. Basım, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

⁵Sadettin Yağmur Gömeç, **Kırgız Türkleri Tarihi**, 4. Basım, Ankara: Berikan Yayınevi, 2014, 13.

ve “yüz” kelimelerinin sayı isimlerinin birleşmesiyle ortaya çıktığı iddia edilmiştir. Kırgız adı hakkında başka bir görüş ise “kırku”dan, yani “kırmızı” ve “yüz” kelimelerinden oluşan anlam ileri sürülmüştür. Bir Hakas-Kırgız hikâyesinde adlarının menşei “kır-saçlı” bir kadına kadar bağlanıyorlar ki, buna binaen de Kırgız “kır/ak saçlı kız” demektir. Kırgızlar, kendi benliklerinin tarih sahnesine çıkmasını pek çok Kırgız şeceresinde Oğuz Kağan’a bağlamaları da önemlidir. Kırgız adının anlam olarak 40 Oğuz’dan geldiği ve Oğuzların 24 boyundan türediğini ortaya atılmıştır. Bu görüşü destekler nitelikte bazı efsaneler bulunmaktadır. Bu efsanelerden biri ise 40 Çinli kızın Oğuz coğrafyasına gelerek burada evlenerek dünyaya gelen çocuklarının Kırk Oğuz adıyla anıldığı yolundadır.⁶

Kırgız adına eski Türk yazıtlarında da sık sık rastlanmaktadır. Köktürk kitabelerinden⁷ Kül Tigin adına dikilen yazıtta Kırgız ismi “Kırkız” olarak geçmektedir. Bunu dışında Bilge Kağan, Tonyukuk, Şine Usu(Moyun Çur), Suci vb. yazıtlar ve kitabelerde Kırgız adına rastlanılmaktadır.⁸

Yaşadıkları coğrafyadan kaynaklı olarak Türk, Fars ve Arap, eserlerinde Kırgız adına rastlanılmaktadır. Kırgız adını Arap eserlerinde Hırkız, İran kaynaklarında ise Hırhız ve Kırkız şeklinde görülmektedir. Bu kaynaklarda anlam olarak bir telaffuz benzerlikleri bulunduğu ortadadır. Bazı Türk kaynaklarında ise Kırkız, Hırkız, Kırgız olarak bu şekilde tanımlanmıştır.⁹

Kırgız adının anlamı ile ilgili çeşitli teoriler ortaya atılmıştır. Bu teorilerin bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:¹⁰

1. V.Radlov’a göre Kırk- yus veya kırk-jüs (Kırk yüz) şeklindedir.
2. Zeki Velidi Togan ise Kırk er veya Kırk kişi olarak tanımlamıştır.
3. D.Aytmuradov’a göre Kırk - kız, (Siyah saçlı halk) anlamındadır.

⁶ Sadettin Yağmur Gömeç, **Türk Cumhuriyetleri ve Topuluk Tarihi**, 8. Basım, Ankara: Berikan Yayınevi, 2018, 129-130.

⁷ Detaylı bilgi için bkz; Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, 42. Basım, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2009; Talat Tekin, **Orhun Yazıtları**, 1. Basım, Ankara: TDK Yayınları, 2008

⁸ Mehmet Kıldıroğlu, **Tarihi Kaynaklarda Kırgız Adı ve Anlamı**, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, 2005, 208-209; Aydın İdil, **Yerel Kaynaklara Göre Kırgızistan Tarihi**, 2. Basım, Bişkek: 2012, 8.

⁹ Kıldıroğlu, **Tarihi Kaynaklarda Kırgız Adı...**, 208-210; İdil, **Yerel Kaynaklara Göre...**, 8.

¹⁰ Gizem Magemizoğlu, **Manas Destanı’na Göre Kırgızların Diğer Toplumlarla İlişkileri ve Devlet Geleneği**, **Analitik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2018, 13.

4. K. Petrov bu adın Kırk+ guu, Kırklar'dan geldiğini ileri sürer.
5. N. Baskakov ismin kökenini konusunu Kırk Oğuz'lara bağlamaktadır. Tarihi derinliğini Güney ve Batı Oğuzlara kadar götürmektedir.
6.). A. Kononov'a göre Kırgın-kırgıt-kırgız, kelimesi "Açık yüzlü mavi gözlü halk" anlamındadır.
7. A.Omurkulov bu adın Kırgız- kırıl kız'dan "Yenilmez, istikrarlı" ifadesini ileri sürmüştür.
8. Manas ¹¹ Destanının Jaisan versiyonunda Kırkuğuz, Oğuz Kağan'ın torunları olarak geçmektedir.
9. Akay Kine, Kırkgıç- Kırgız, "Savaşçı, akıncı" anlamını ortaya atmıştır.
- 10.Kırk - ız, Kırk boydan oluşan halk.

Bilim insanları Yenisey Kırgızlarının suretlerini göz önünde bulundurarak köken itibari ile bir Türkçe olan kırk-kırmızı ve "Iz" (boy aşiret) kelimesinden türediğini ve anlam bakımından kırmızı başlı, yüzlü veya saçlı halk olarak Kırgızları ifade etmektedir. Bunun nedenini "gız", "guz", "gar", "gaz", "ar", "aş", "as" (Oğuz, Gagaoğuz, Uygur, Bulgar, Çuvaş) vb. isimlerin birleştiği Türk dillindeki benzerlikler ortaya çıkarmaktadır.¹²

1.2. Kırgız Tarihi

1.2.1. Kök Türkler ve Uygurlar Döneminde Kırgızlar

VI. yüzyıldan itibaren başlayan tarihi verilere göre Kırgızlar, Kök Türk devletinin egemenliğini 557 yılında kabul etmişlerdir. Kök Türk hâkimiyetinde yaklaşık bir asır boyunca yaşamışlardır.¹³

---

¹¹ Detaylı bilgi için bkz.; Çev. Abdülkadir İnan, **Manas Destanı**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1992

¹² O. C. Osmonov, (Çev. Vefa Kurban), Eski Kırgızlar, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, 2013, 150.

¹³ Arzu Tekin, (2010), **Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan**, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 10; Feyzullah Budak, **Kırgızistan Dünü, Bugünü, Yarını**, 1. Basım, Ankara: Ocak Yayınları, 1997, 12-13; Mehmet Saray, **Kırgız Türkleri Tarihi**, İstanbul: Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık, 1993, 16-19.

Börü Kağan (Mo-kan) idaresindeki Kök Türklere tabii olan Kırgızlar, 560 yılında Kök Türk Kağanlığı'nın kanunlarına tabi olmuş ve işledikleri suçların bazıları Kök Türkler tarafından affedilirken; iki büyük suç olarak kabul edilen vergi ödememek ve vatana ihanet konularında işledikleri suçlar ise affedilmemiştir. Bu iki suç karşılığında yaptıkları suçlar çok ağır bir şekilde cezalandırılmıştır. Kırgızlar savaş aletleri yapımında usta oldukları için Kök Türkler bu alanda Kırgızlardan faydalanmıştır. Yaptıkları savaş aletleri ve silahlarının keskin ve kaliteli olduğu bilinmektedir. Kırgızların bir bölümü ise tarımla uğraşmıştır. Tarımla uğraşan Kırgızlar Yenisey Vadisi, Sayan Dağları etekleri ve Minusinsk bozkırlarında yaşamış ve tarım yapmayı öğrenmişlerdir. Kırgızlar, Kök Türk Kağanlığı'nın demir silahları yapmalarının yanında, bazı ev eşyaları ve hayvan yemlerini de sağlamışlardır.¹⁴

630 yılında gelindiğinde İl Kağan'ın hâkimiyetindeki Kök Türkler, Çin İmparatorluğu'na mağlup olunca Çin Devleti, Kırgız bölgesine bir elçi göndererek oradaki halkın mevcut durumunu öğrenmek istemektedir. Kırgız Türklerinin Çin'e hakim olan Tang Hanedanlığı'na elçi gönderdiği bir sırada Ch'i-pi Kağan, Kırgız bölgesini işgal eder. Kök Türklerin fetret döneminde Çin'e bağlanarak burada faaliyet gösterme çabasında oldukları bilinmektedir. Bu dönemde Kırgızlar, Sır-Tarduşların hâkimiyetine girmiştir. Sır-Tarduş kağanı Yinçü Bilge Kağan'ın Kırgız bölgesini idare etmek için İl-teber gönderildiği ve Kırgızları yöneten bu İl-teberlerin Çin'e gittikleri kayıtlardan bilinmektedir. Bu dönemde Bars-Beğ isimdeki kişi Kırgız Kağanı ilan edilmiştir. Bu kişinin İnançu Alp Bilge unvanına da sahip olduğu bilinmektedir. Kırgız Türkleri bu dönemde muazzam silahlanmış bir askeri güce sahip olmuşlardır. Askeri donanım açısından atlı birlikleri bulunmaktadır. Bars Beğ, Bilge Kağan'ın kız kardeşi ile evlendirilerek akrabalık bağı tesis edilmiştir. Lakin bir süre sonra Bars-Beğ, Kök Türklere karşı isyan ettiği ve bu sırada öldürüldüğü bilinmektedir. Tarihler 709 yılını gösterdiğinde Kırgızlar kendileri gibi Türk boyu olan Çiğillerle anlaşarak Kök Türk devletine isyan etmiştir. Ancak bu isyan başarılı olamamış ve 710 yılında tekrar itaat altına girmişlerdir. Bu olaydan sonra Kırgızlar, Kök Türk Kağanlığı'na karşı bir daha isyan etmemişlerdir. Hatta Kırgızlar, Kül Tigin'in vefatından sonra gerçekleşen yuğ törenine temsilci dahi göndermişlerdir.¹⁵

¹⁴ Gömeç, **Kırgız Türkleri...**, 78.

¹⁵ Gömeç, **Türk Cumhuriyetleri...**, 139-40; Tekin, **Sovyetler Birliği Döneminde...**, 10.

Kök Türk Kağanlığı'nın yıkılmasından sonra Türk boyları arasındaki (Kırgızlar, Basmiller, Karluklar, Uygurlar¹⁶) ittifakın çökmesinden sonra boyların kendi aralarındaki mücadelesi kaldığı yerden devam etmiştir. Birbiriyle hesaplaşan müttefik boyların güç savaşından Uygurlar galip çıkarak kendi egemenliğini tesis etmiştir. Uygurlar, diğer Türk kavimlerinin egemenlik sahasını kendilerine dâhil etmekte gecikmemiş ve hemen harekete geçmiştir. Kırgızlar ise uzun bir müddet varlık mücadelesi vererek dize getiremedikleri Aşina sülalesini yıkmanın verdiği güvenle hâkim oldukları topraklarında toparlanırken, bu sülalenin varisi olduğunu söyleyen Uygur Türklerinin baskınına uğramışlardır.¹⁷

II. Kök Türk Devleti'nin (732-744) tarih sahnesinden çekildiği dönemlerde Kırgızlar, Kök Türklerin başlarına bela olmalarından çekindikleri için yeni kurulmakta olan Uygur Hakanlığı'na bağlandıkları görülmektedir. Bir süre sonra bu durumdan Kırgızlar oldukça rahatsız olmuştur. Bunun sebebi Uygur Hakanlığı'nın kendilerinden ağır vergi talep etmeleridir.¹⁸

Kırgızlar, Uygur Hakanlığı'nın(745-840) hakimiyetine karşı yaklaşık bir asır Uygur Devleti ile mücadele etmiştir. IX. asrın ilk dönemlerindeki savaşlarda Kırgızlar, Uygurlara karşı yenilgi ve büyük kayıplara rağmen 838 senesinde büyük bir başarı elde ederek Uygur Kağan'ını öldürdüler. Bu tarihten sonra Uygur devletinin kuzey sınırlarına hakim olmuşlardır. Bu savaştan sonra ilk defa Kırgızlar başkent Ötüken merkezli bir Türk devleti kurmuşlardır. Kırgız egemenliği bölgede yaklaşık bir asır sürmüştür. Bu dönem boyunca Kırgızların kültürel olarak gelişmesinde Kök Türk ve Uygurların yazı dilini kullanmaları etkili olmuştur. Böylece kendi kitabelerini dikmişlerdir.¹⁹

Uygur Hakanlığı yıkıldıktan sonra Kırgızlar, Uygurları bir araya getirmeye çalışmıştır. Kırgızlar, Uygurları Kuzey Çin bölgesine geri götürmek için bu bölgeye

---

¹⁶Uygurlar hakkında detaylı bilgi için bkz; Saadettin Gömeç, **Uygur Türkleri Tarihi**, 4. Basım, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011

¹⁷ Mustafa Kalkan, Türk ve Moğol Kavimleri Arasında Kırgızların Demografik-Etnik Erime Seyirleri, **Bilig**, Sayı 57, Bahar 2011, 83-114.

¹⁸ Tekin, **Sovyetler Birliği Döneminde...**, 11.

¹⁹ Budak, **Kırgızistan dünü...**, 13; Tekin, **Sovyetler Birliği Döneminde...**, 11.

Bu yazıtlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Erhan Aydın, **Yenisey Yazıtları**, 1. Basım İstanbul: Köymen Yayınları, 2015; Risbek Alimov, İgor Kormuşın, Fikret Yıldırım, Emine Mozioğlu, **Yenisey, Altay, Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler**, 1. Basım, Ankara: Bilgesu Yayınları, 2013.

akınlar düzenlemiştir. Burada araştırmacıları şaşırtan önemli bir husus vardır. Bu da Kırgızların Moğolistan veya Ötüken diye bildiğimiz kadim ve kutlu Türk yurduna gereken ilgiyi göstermemeleridir. Orkun Vadisi bölgesi Çin İmparatorluğu ile iktisadi ve ticari faaliyetlerin kurulmasının yanında ekonomik gelire önemli katkı sağlayan hayvancılık açısından müsait bir yerdir. Kırgızlar, Çin ile olan iyi ilişkilerini Uygurlar gibi devam ettirerek zaman zaman Çin devleti adına başka kavimlerle savaşmışlardır. Kırgızların Tang Hanedanı ile olan münasebetleri 907 yılında egemenliklerini kaybedene kadar devam etmiştir Ötüken'deki Uygur idaresine son veren Kırgızlar, Kögmen ve Songayış'ın kuzey bölgelerinde hayatlarına devam ettirmişlerdir. Bugün bu coğrafyada Hakas Türkleri yaşamakta ve bu bölgeyi yurt olarak kullanmaktadırlar.²⁰

1.2.2. Moğollar Döneminde Kırgızlar

Türkistan coğrafyasında Kırgız egemenliği uzun süre devam etmemiştir. Kırgızların bölgedeki hakimiyeti 924 yılında Kitan taaruzları sonucunda yıkılmıştır. Kırgızlar 931 senesinde Kitanlara, bir elçi heyeti göndererek onlara bağlılıklarını bildirmişlerdir. Bu olaydan sonra Kitanlar, Kırgızlar hakkında bilgi almak için Kırgız bölgesine memurlar göndermiştir. Çin eserlerinde ismi Cürcet veya Tunguz, olarak geçen Altan Hanlar 1124 senesinde Kitanları büyük bir mağlubiyet yaşatmıştır. Bu savaşın ardından Yenisey Kırgızlarının arasına kaçan Kitan şehzadesi Yeh-lü Ta-shih bir müddet sonra İmil ırmağı vadisinde bir kurultay düzenlemiş ve Kitan Hanlığı'nı yeniden kurmuştur. Bu nankör şehzade güçlendikten sonra Kırgızlara savaş ilan eder. Kırgızların Yeh-lü Ta-shih'in saldırılarına başlangıçta karşı koydukları görülür. Kırgızlar 1130 yılında aldıkları ağır yenilgiden sonra Ötüken'den ayrılmışlardır.²¹

XII. yüzyılın sonları ile XIII. asrın başlarında sadece Kırgız Türklerini değil, o dönemde Cihanın büyük kısmını kapsayan Asya ve Avrupada yaşayan insanları ilgilendiren olaylar meydana gelmiştir. Dünyaya Cengiz Han önderliğinde yeni bir nizam getirmek üzere Türk-Moğol Devleti kurulmuştur.²²

²⁰ Gömeç, **Türk Cumhuriyetleri...**, 20-26; Tekin, **Sovyetler Birliği Döneminde...**, 11-12.

²¹ Sadettin Gömeç, XIV. Kırgızistan Türk Cumhuriyeti, **Türk Dünyası El Kitabı**, Cilt 1, 3. Basım, Ankara: TKAAY, 2001, 768.

²² Gömeç, **Kırgız Türkleri Tarihi...**, 93.

XIII. yüzyılın başlarından itibaren Kırgızlar, Cengiz Kağan'ın²³ önderliğindeki Moğolların egemenliği altına girmiştir. Kırgızlar, Moğol Devletine karşı 1217 yılında başlattıkları isyan Moğollar tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Bu olaydan sonra XIV. asrın sonuna kadar Kırgızlar, Moğol egemenliğine tabi olmuşlardır.²⁴

Kırgız Türkleri 1399 yılında Moğollara karşı yeniden isyan etmiş, bu seferde yanlarında müttefik olarak Oyratlar bulunmuştur. Bu isyan başarıyla sonuçlanmış ve Kırgız Türkleri yeniden istiklallerine kavuşmuşlardır. Ancak o dönemde Türkistan'da müstakil bir devlet olarak kalmak oldukça zorlaştığından daha büyük bir tehlike ortaya çıkmış ve Cengiz Han İmparatorluğunun varisliğini yüklenen Timur, Kırgızistan'ı işgal ederek Kırgız Türklerini hâkimiyeti altına almıştır. 1425 yılından itibaren Eb'ul Hayr tarafından Özbek Devleti kurulunca, Kırgızlar kendilerine karşı başlayan hücumlara karşılık vermekte yetersiz kalmışlardır. Bu sebeple Kırgızlar, Kazakistan bozkırlarına çekilip burayı kendilerine vatan edinmişlerdir. Geride kalan Kırgız Türkleri de Rus ve Moğol işgallerinden çekindikleri için 1700 yılında Hokand Devletine bağlılıklarını bildirmişlerdir.²⁵

1.2.3. Hokand Hanlığı Döneminde Kırgızlar

Yeni kurulan Hokand Devleti'nde nüfusun çoğunluğu Özbeklerden ve diğer gruplardan oluşmaktadır. Kırgız Türklerinin Hokand hakimiyetine tabi olmaları ile birlikte kalabalık Kırgızlar, Hokand Devleti'nin en yüksek nüfusa sahip çoğunluğunu oluşturmuştur.²⁶

Hokand Hanlığı'nın kurucusu Özbek Türkü olan Şahrüh Bey'dir. Hanlığın içerisinde yaşayan halklar ise Kırgız, Özbek, Kıpçak, ve Taciklerden oluşmaktadır. Hokand Hanlığı²⁷, egemenliği altında Kırgızlar askeri ve vergi hizmetlerinin dışında siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel yaşamlarını ilgilendiren bir kısıtlama olmamıştır. Kırgız boylarını kendi egemenliği altına aldığından mütevellit vergi ve asker hizmeti

²³Ayrıntılı bilgi için bkz.; Jean Poul Rox, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, 1. Basım, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2001; A. Zeki Velidi Togan, **Moğollar, Çingiz ve Türkler**, İstanbul: Arkadaş Matbaası, 1941

²⁴Budak, **KırgızistanDünü...**, 14-15.

²⁵Saray, **Kırgız Türkleri...**, 16-19.

²⁶Mehmet Saray, **Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi**, 2. Basım, Ankara: TTK Yayınları 1999, 202.

²⁷Hokand Hanlığı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Üçler Bulduk, **Hokand Hanlığı ve İbret'in Fergana Tarihi**, 1. Basım, Ankara: Berikan Yayınevi, 2006

dışında Kırgızların siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatını etkileyecek hiçbir müdahalede bulunmamıştır. Hanlık, Kırgız bölgesinde sağlam idari yönetim yapısı kuramamıştır. Hokand'lı idareciler Kırgız beyleri ile zaman zaman müttefik olmuşlar ise de Kırgızların bağımsızlıklarına dokunmamışlardır.²⁸

Türkistan coğrafyasını ve halklarını hakimiyet altında bulunduran Hokand Hanlığı bu halkların Hanlığın siyasi faaliyetlerinde aktif olmasını desteklemiştir. Hanlıkta yaşayan Kırgızlara binbaşı, leşker, amir, atalık, naip, vb. unvanlar verilmiştir. Kırgızlar ile iyi ilişkilere sahip olmak isteyen Hanlık onlarla akraba ve dünürlük bağları kurmuşlardır. Alim Han'ın annesi Narboto biyinin akrabaları Kırgız Iruskul Beğ ve Momunbek Hanlık içerisinde komutanlık görevlerine getirilmiştir. Kırgız Nüzüp (Yusup) ise Madali Han döneminde binbaşılık görevi verilmiştir. Bunların yanı sıra "datka" unvanı alan Adigine boyundan Satıbalı, Talas'tan Acıbek, vb. kişilere Hanlık içerisinde önemli görev verilmiştir. Bu devlet adamları yalnız Kırgızlar için değil Hokand Hanlığı'nın siyasi döneminde önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.²⁹

Hokand Hanlığı'nın kurucusu olarak bilinen Şahrüh Bey'in (1709-1721) ölümünden sonra yerine geçen Abdar Rahim (Abdurrahim) Bey'in döneminden başlayarak genişleme politikası izlenmiştir. Hokand'lı yöneticiler zamanla Fergana Vadisi'ndeki dağlık bölgelerde yaşayan Kırgızların topraklarını, sonrasında kuzeyde yaşayan Kırgız boylarının topraklarını hâkimiyet altına almışlardır.³⁰

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Erdana (1751-1770) ve Narboto (1770-1800) beylerin zamanında Fergana Vadisi'nde birlik tam olarak sağlanmıştır. Andican, Namangan, Çartak, Kasan, Aksı bölgelerinde yaşayan Kırgızlar, Hanlığın egemenliğini kabul etmişlerdir. Hokand Hanlarının genişleme siyaseti Alim Han (1800- 1809), Ömer Han (1809-1822), Madali Han (1822-1842) dönemlerinde devam etmiştir. Hokand askerleri 1820-1830 yıllarında Kırgızistan'ın kuzeyindeki Ketmen-Töbö, Talas, Çüy,

---

²⁸ Ulanbek Döölötov, (2004), **Kırgızistan'ın Demokratik Sürece Geçişi**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 7.

²⁹ Mehmet Emin Yazı, (2007), **Çarlık Döneminde Kırgızlar (1852-1917)**, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 19.

³⁰ Ceenbek Alımbayev, 19. Yüzyılda Kırgızlar, **Asya Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2019, 113-125.

Issık Göl, Tian-Şan³¹ Vadilerine seferler düzenlemişlerdir. Ömer Han'ın ünlü komutanı Seyitkul Bey'in önderliğinde 1821 yılında Ketmen-Töbö Kırgızları hâkimiyet altına alınmıştır.³²

Madali Han da kuzeydeki Kırgızlara karşı seferlerini devam ettirmiştir. Kuzeyde yaşayan “Sarbağış” ve “Solto” boylarının aralarındaki husumetten faydalanan Madali Han 1825 yılında Çüy bölgesine Taşkent hâkimi Laşkerkuş Beyinin idaresinde 4.000 kişilik bir ordu göndermiştir. Çüy bölgesindekiler Hokand Hanlığının egemenliğini kabul etmek zorunda kalmış ve 1825'te Bişkek Kalesi inşa edilmiştir. Çok geçmeden onlar Isık Göl Vadisinde yaşayan Kırgızlara elçi gönderip, baş eğmelerini istemişlerdir. Fakat Isık Göl'deki Kırgız boyları Hokand Hanlığının bu isteğini kabul etmemiştir. Boy beylerinin Cırgalan Nehrinin kenarında yaptıkları toplantı sonucunda elçinin getirdiği teklifi reddetme kararı almışlardır.³³

Isık Göl³⁴ ve İç Tanrı Dağlı Kırgızların kolayca baş eğmeyeceklerini anlayan Madali Han 1831 senesi yazında bu bölgelere sefer düzenlemiştir. Taşkent Hâkimi Laşker Kuşbeyi öncülüğündeki büyük Hokand ordusu Çimkent, Evliya-Ata üzerinden Çüy bölgesine ulaşmış, sonrasında Isık Göl bölgesine yol almıştır. Aynı zamanda en iyi komutanlarından biri olan Hakkulu binbaşının 7 bin kişilik askeri kolordusu “Kögart” geçidi üzerinden Toguz-Toroo, Ak-Talaa, Atbaşı, Narın, Cumgal, Koçkor Vadilerinde kargaşa çıkarıp, sonrasında Isık Gölün eteklerindeki Kırgız köylerine saldırı düzenlemiştir. Aynı sene içerisinde Hokand'lı bölükler “İli” ye kadarki Kazak köylerini baş eğdirmişlerdir.³⁵

---

³¹ Tanrı Dağları veya Tien-Şan Dağları, Eski Türkçe: *Tenğri tağ*; Uygurca: *Tengri Tagh*; Çince: pinyin: *Tiānshān*; isimleri ile bilinmektedir. Günümüz siyasi sınırları bakımından Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan ve Doğu Türkistan bölgelerinden geçmektedir. Tanrı Dağlarının 1,000,000 km²'lik alanı kapladığı hesaplanmıştır. Kuzeyde Çungar ve Güney Kazakistan düzlükleri, güneydoğuda Tarım Havzası, güneybatıda Hisar ve Alay Sıradağları ile sınırlanır. Ayrıntılı bilgi için bkz; https://www.wikiwand.com/tr/Tanrı_Dağları

³² Alımbayev, 19. Yüzyılda Kırgız..., 114.

³³ Alımbayev, 19. Yüzyılda Kırgız..., 114-115.

³⁴ Kırgızların “Kırgızistan'ın incisi” olarak tasvir ettikleri Issık Göl, Kırgızistan'ın yedi bölgesinden (Talas, Çüy, Celal-Abad, Oş, Narın ve Batken) biri olan ve gölün kendi adını taşıyan Issık Göl bölgesinde bulunur. Kırgızistan'ın en büyük gölü olan Issık Göl dünyanın en büyük ikinci dağ gölüdür. Göl, Tanrı Dağları'nın birer parçası olan Teskey Ala Dağları (güneyde) ve Küngöy Ala Dağları (kuzeyde) ile çevrelenmiştir. Issık Göl deniz seviyesinden 1600 metre yüksekliktedir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Mesut Can Binzet, Kırgız Efsaneleri: Issık Göl Efsanesi

³⁵ Alımbayev, 19. Yüzyılda Kırgız..., 115.

Böylelikle 1825-1832 yılları arasında Hokand Hanlığı tekrar peş peşe saldırılar düzenleyerek Talas, Çüy, İç Tanrı Dağlı ve Isık Göllü Kırgızları hâkimiyet altına almıştır.³⁶

XIX. yüzyılın 1860'lı yıllarından itibaren Hokand Hanlığı'nın birçok toprağını Rusya işgal etmiştir. 1865'te Taşkent'i işgal eden Rus Çarlığı, Türkistan vilayetini oluşturmuş ve bu vilayetin yönetimine Çar'ın arkadaşı Fon Kaufman genel vali olarak tayin edilmiştir. Rusların sık sık düzenlediği askeri seferler Hanlığı iyice zayıflatmıştır.³⁷

1860'lı yılların sonlarına doğru Kırgızlar, hanlığın yönetiminden uzaklaştırılmaya başlanmış ve bu da Kırgızların kırgınlıklarına yol açmıştır. Bunun gibi sebepler Hanlıktaki diğer halkların da Hanlığa karşı isyan ve mücadelelerine zemin hazırlamıştır.³⁸

XIX. yüzyılın başlarından itibaren Hanlık yönetiminden kurtulmak için Kırgızlar ve diğer halklar sık sık ayaklanmaya başlamıştır. Hanlık içindeki ayaklanmalar ve siyasi rekabet en çok Ruslar faydalanmıştır. 1876'da Hokand Hanlığı tamamen Rusların eline geçmiştir. Kırgızların kuzey boyları 1855'te Rusya'ya dâhil olmasından sonra Kırgızların güney boylarının teşkil ettiği Hokand Hanlığı'nın Rusların eline geçmesiyle Kırgızlar da Çarlık Rusya'ya dâhil edilmiş böylece Çarlık Rusya'nın bir kolonisi haline gelmiştir.³⁹

1.2.4. Çarlık Rusya Döneminde Kırgızlar

Kırgızlar, Çarlık Rusya⁴⁰ yönetiminde 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başlarına kadar yaşamak zorunda kalmışlardır. Böylece Kırgız ülkesinin Rus egemenliği altına girmesi, Çarlık Rusya'nın sistemli bir ön hazırlık aşamasından sonra gerçekleşmiştir. Tıpkı Türkistan'daki diğer ülkeler gibi Kırgızistan'ın Rus egemenliğine alınışında da Rus coğrafyacıların rolü büyük olmuştur. Rus

³⁶ Bagimaalı Camgırçinov, **Kırgızların Rus Egemenliğine Girişi**, Moskova, 1959, 92-95.

³⁷ Döölötov, **Kırgızistan'ın Demokrati...**, 5.

³⁸ Tinçtıgbeğ Çorotegin- Kıyaz Moldokasimov, **Kıyas, Kırgızların Jana Kırgıztandın Kısakaça Tarihi**, Bişkek, Mektep Yayınları, 2000, 95.

³⁹ Döölötov, **Kırgızistan'ın Demokratik...**, s. 8.

⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz; Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi - Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, 6. Basım, Ankara: TTK Yayınları, 2014.

emperyalizmi, Türkistan'a doğru yayılma hareketlerine başlamadan önce ve fiilen işgal ettikten sonra, topraksız Rusları ve çiftçilerini nasıl yerleştireceği hakkındaki meseleleri 1850-1860'lı yıllarda gönderdikleri "gezginler" vasıtasıyla planlamışlardır.⁴¹

Kırgız Türkleri, Çarlık Rusya'nın ilk işgali sırasında Kazak Türkleri ile benzerliklerinden dolayı karıştırılarak Kazak etnik adıyla isimlendirilmişlerdir. 1855 yılına gelindiğinde Rus istilası Tanrı Dağlarına kadar ulaşınca Kırgızların, Kazak Türklerinden biraz farklı olduklarını anlayan Ruslar "Kara Kırgızlar" ismini bu Türk boyuna vermişlerdir.⁴²

1875 yılından itibaren Rus iktidarı Fergana'ya bir an önce sahip olmak için saldırılarını arttırmıştır. Rus İmparatorluğu Hokand Hanlığı'nda ki halk isyanını bastırma bahanesiyle Hokand topraklarını tamamen ele geçirmeyi amaçlamıştır. Rus İmparatorluğu, Hokand Hanlığı'nda ki halk isyanına karşı açıkça destek vermiş ve hatta silah yardımında bulunmuştur. Diğer taraftan Rusya, savaş hazırlıklarını yapmaya başlamıştır. Taşkent'te ve diğer yerlerde yaşayan Rusları silahlandırmıştır. Von Kaufman, "Meseleyi barış yolu ile çözmeye hareketi başarısız oldu" gerekçesiyle, silahlı güçleri kullanmaya başlamış, isyan eden halk hem Ruslara hem de Hokand Hanlığı'na karşı savaşmıştır. Mücadele eden halk, Ruslara karşı hareket ederken kâfirlere karşı gaza fikri ile hareket etmiştir.⁴³

Rusyanın desteklediği Kudayar Han'ın Hokand Hanlığı'na karşı uyguladığı zulüm neticesinde iki aşamada ayaklanma meydana gelmiştir. Birinci aşama 1873-1874 senesinde Hokand'lı idarecilerine yönelik olan zamanı içerisine alır. İkinci aşama 1875-1876 yıllarında Kırgız ve Özbeklerin mücadelesi Hokand Hanlığı ve Rusya'nın derebeyi Kudayar Han'a ve onun destekçisi Çarlığa karşı olmuştur.⁴⁴

Kaufman önderliğindeki Rus ordusu 22 Ağustos 1875 yılında Mahram Kalesinde şiddetli bir Türk direnişi ile karşılaşır. Silah bakımından yetersiz olan halk iki günlük savaştan sonra büyük kayıplar vererek Rusların karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır. 29 Ağustos 1875'te Ruslar, başkent Hokand'a girmiştir. Nasreddin Han, Von Kaufman'ın bütün isteklerini kabul eden anlaşmayı

⁴¹ Tekin, *Sovyetler Birliği Döneminde...*,13.

⁴² Ahmet Caferoğlu, *Türk Kavimleri*, 2. Basım, İstanbul: Endurun Kitabevi, 1988, 30.

⁴³ Tekin, *Sovyetler Birliği Döneminde...*, 17.

⁴⁴ Yazı, *Çarlık Döneminde...*,26.

imzalamıştır. Fakat halk, isyana devam etmiştir. Polat Han'ı tekrar başa geçirmek isteyen Özbek, Kırgız ve Kıpçaklar Nasreddin Han'ı Hokand'dan kovmuştur. Nasreddin Han, 60 adamı ile Ruslara sığınmıştır. Bundan faydalanan Rus İmparatorluğu, Hokand Hanlığı'na karşı seferleri çoğaltmıştır. Yerli halk, Polat Han'ın başkanlığı altında Rus istilacılarına karşı büyük bir cesaretle savaşıyor. En büyük savaş Andican ile Asake'nin yakınında gerçekleşmiştir. 1876 Ocak'ta Andican şehrine 30 bin insan toplanır ve savunma hazırlıkları yapmaya başlar. 8 Ocak 1876'da Rus askerleri şehri top ateşine tutmaya başlar. 20 bine yakın insan top atışları yüzünden şehrin kalıntıları altında kalarak can verir. Güçlü direnişe rağmen savunmacılar geri çekilmek zorunda kalır. Kanın çok döküldüğü bu savaştan sonra Hokand Hanlığı'nın hayatı Rus İmparatorluğuna bağlı kalarak devam eder. 7 Şubat 1876'da Hokand şehri ikinci kez Ruslar tarafından alınır. Böylece 19 Şubat 1876'da Hokand Hanlığı'na tamamen son verilir.⁴⁵

Çar tarafından 17 Şubat 1876 senesinde Türkistan Genel Valiliğine “Fergana Bölgesi” adı altında Hokand Hanlığı Çarlık Rusya'ya bağlanmıştır.⁴⁶

Türkistan Genel Valisi General Kolpakovskiy, Şubat 1876 yılında Hokand'da yaşayan yerleşik ve göçebe halkların Çarlık Rusya hakimiyetine geçtiğini ve Hokand Hanlığı'na bağlı toprakları Çarlık Rusya'yla birleştirmiştir. Kırgızlar, Hokand Hanlığı'ndan kurtulmuş ancak yeni istilacıların baskısı altında kalarak Rus İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına düşmüştür.⁴⁷

Çarlık Rus İmparatorluğu, Kırgız bölgesine siyasi ve askeri açıdan kendi idare sistemini kurmuştur. Türkistan coğrafyasına geçmişte de işgal eden Çarlığın Kazakistan ve Sibiryaya gibi büyük bölgelerde uyguladığı sömürü anlayışı yeniden tesis edilmiştir. Çarlık Rusya'sı, “Yedisu ve Sırderya Bölgelerini Yönetmek Hakkındaki Tüzük” (1867), “Türkistan İlini Yönetmek Hakkındaki Nizamname” (1886) ve “Step İlini Yönetmek Hakkındaki Tüzük” (1891) gibi raporlar hazırlayarak Kırgız soyluların (manap)⁴⁸ egemenlik anlayış haklarını tamamen ortadan kaldırır.⁴⁹

⁴⁵ Tekin, **Sovyetler Birliği Döneminde...**,17-18.

⁴⁶ Gömeç, **Kırgız Türkleri Tarihi...**, 142.

⁴⁷ Tekin, **Sovyetler Birliği Döneminde...**,18.

⁴⁸ 18. yy. sonlarından itibaren Kırgızistan'ın kuzeyindeki uruuların en büyük yöneticisidir.

⁴⁹ Yazı, **Çarlık Döneminde...**,28.

1916 tarihine kadar 40 yıllık koloni döneminde Türkistan bölgesinde 914 Rus köyü ve kent tipi köyler oluşturulmuştur. Onlara 1.900 hektar toprak devredilmiştir. Ortalama her bir Rus ailesine 3,17 hektar toprak denk gelmiştir. Aynı zamanda ağır vergi politikaları katı bir şekilde uygulamaya konulmuştur.⁵⁰

Çar, Kırgızistan'a yerleştirdiği Rus ve Don Kazaklarını vergi ve askerlikten muaf tutmuştur. Her göçmene verimli tahıl arazileri ve tarlalar vermiş, 15 yıllık sübvansiyon uygulamıştır. Rusların buralara yerleşmesi, bölgede yaşayan Kırgızların mağduriyetine ve Ruslara karşı derin nefretlerinin oluşmasına sebep olmuştur.⁵¹

1.2.4.1. 1916 Ayaklanması ve Kırgızlara Etkisi

Rus Hükümeti, Türkistan'ı zapt ettiği yıllar esnasında, Müslümanları askere çağırmayacağını ilan etmiştir. 1914 ve 1915'te Rus birliklerinin ağır kayıplara uğraması üzerine, ihtiyaç olan geri hizmetler için Transkafkasya, Kazakistan ve Türkistan'daki Müslüman halkın askere çağırılmasına karar vermiştir. 25 Haziran 1916 tarihinde bu konuda emirname imzalanarak açıklanmıştır.⁵²

İşte bu tarihten itibaren Kırgız halkından cepheye gönderilmek üzere yün çadırlar, giyecek ve gıdalar zorla toplanmaya başlanmıştır. Bunun ağır yükü yoksul çiftçi kesime yüklenmiştir. Bu yüke dayanamayan halk, karşı çıktıysa da bunları ağa ve beyler bastırarak bu kişileri cezalandırmıştır. Bu uygulama halk ayaklanması olana kadar devam etmiştir. Bu olaylar devam ederken, 1916'nın Temmuz'unda Rusya'dan cepheye yeni askerlerin gönderilmesine ilişkin emir gelmiştir. Halk bu emre karşı gelerek 1916 Ağustos ayında başlattığı ayaklanma Kırgızlar arasında çok büyük bir infial meydana getirmiştir. İsyan eden Kırgızlar, Rus yerleşim merkezlerine saldırmış fakat korkunç bir misilleme ile karşı karşıya kalmışlardır.⁵³

4 Temmuz 1916'da başlayan bu halk ayaklanması bütün Kırgız topraklarına yayılmıştır. Ayaklanmayı bastırmak ve cezalandırmak amacıyla bölgede yaşayan

⁵⁰ Döölötov, **Kırgızistan'ın Demokratik...**,9.

⁵¹ Mustafa Erdem, **Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları**, 1. Basım, Ankara, ASAM Yayınları, 2000, 70.

⁵² Erol Mütercimler, **Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli**, 1. Basım, İstanbul, Anahtar Yayınları, 1993, 65-66.

⁵³ Erdem, **Kırgız Türkleri...**, 71.

Ruslar ile Rusya'dan 2 atlı alay, 35 bölük ile çok sayıda top ve makineli tüfek getirilmiştir. Cezalandırıcı askerî birlikler yeterli mühimmat ve silaha sahip olmayan halkı acımadan öldürmüş, köyleri ise yakmışlardır. Halkın çoğunluğu bu zulümden kurtulmak için Çin'e doğru kaçmıştır. Bu ayaklanmada sadece Bişkek ve Karakol illeri tarafında 150.000 insan öldüğü ileri sürülmüştür. Ayaklanma bastırıldıktan sonra 15 Ekim 1916'da toplantı yapılmış ve bu toplantıda Karakol, Bişkek yerlerindeki Kırgızları dağlara göçe zorlayarak, onların yerlerine Rusların yerleştirilmesi planı yapılmış ve buna genel vali Kuropatkin de onay vermiştir. Bu adil olmayan netice sonucunda asırlardır bu bölgeleri kendilerine vatan edinmiş Kırgız halkı kendi topraklarında yaşamalarından mahrum bırakılmıştır. Bu sonuç Rus Çarlığının uzun yıllardır beklediği amaçlarından biridir ve bu da gerçekleşmiştir.⁵⁴

1916-1917 yılları Kırgızlar için tarihlerinin en kötü dönemi olmuştur. Bu yıllarda Kırgızlar, nüfuslarının % 25'i kadarını yitirmiştir. Rusların gösterdiği vahşete büyük bir kin besleyen Kırgızlar, bunu açığa vurarak karşı çıkmamış fakat bu kin ve acı hiçbir zaman azalmamıştır.⁵⁵

1.2.4.2. 1917 Ekim İhtilali ve Kırgızlara Etkisi

Şubat 1917'deki Rus İhtilali, Çar'ı tahtından indirmişse de yeni bir toplum düzeni getirmemiştir. Rusya İmparatorluğunun Türkistan'daki sömürge politikaları değişmeden devam etmiştir. Kırgız, Kazak, Özbek halkları gerçek bir milli bağımsızlığına kavuşamamıştır. Birçok yerdeki yönetici makamlarına halâ sömürge siyasetinin uygulayıcısı Çar'ın yakın adamları işgal ediyordu. Kırgızistan'da Mart 1917 yılı kurulan İşçi Vekiller Birliği'nin başkanları, temsilcileri Rus halkından olup, yerli halk bundan uzak kalmıştır.⁵⁶

25 Ekim 1917'de Rusya'nın Petrograd şehrinde Bolşevik Partisi'nin gerçekleştirdiği ihtilal, Proletarya diktatörlüğünün kurulmasına yol açmıştır. Aynı gün toplanan Sovyetlerin II. Rusya Kurultayı Halk Komiserleri Birliği'ni seçerek idarenin bu Birliğe geçtiğini ilan etmiştir. Kurultayda "Toprak" ve "Barış" hakkında kararname

⁵⁴ Çorotegin-Moldokasimov, **Kıyas, Kırgızların Jana...**,103.

⁵⁵ Erdem, **Kırgız Türkleri...**, 71.

⁵⁶ Döölötov, **Kırgızistan'ın Demokratik...**, 11.

çıkarmakla beraber “Rusya’da yaşayan bütün halkların kendi kaderlerini özgürce tayin edebilme haklarının korunacağına dair” boş vaatlerde bulunulmuştur.⁵⁷

Kırgızlar, 1917 Bolşevik İhtilalinden sonra meydana gelen Kızıl ve Beyaz ordular arasındaki savaştan uzak kalmıştır. Rusya’nın kalabalık bir nüfus yapısına sahip olması Rusların kısa müddet içerisinde idaresindeki toplumları güvence altına almak için siyasi ve askeri birlik oluşturmaları bunun yanısıra Kırgızların dağınık konar göçer hayata sahip olmaları Kırgızistan Komünist Partisi’ni (KKP) kurmaları bu ortamda kolaylaşmıştır. ve Kırgız göçerlerin dağınık manzarası, Rusların kısa sürede kendi milletlerini korumak için güçlü bir askeri ve siyasi birlik oluşturmalarını ve Kırgızistan Komünist Partisi’ni (KKP) kurmalarını kolaylaştırmıştır. Partide de işgalci Ruslar çoğunluk sağlamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan Basmacılar⁵⁸ hareketine Kırgızlar da katılmış, 1919 yılında Basmacılara af çıkması dolayısıyla Kırgızların da bulunduğu 6.000 kadar isyancı Kızıl Ordu’ya teslim olmuştur.⁵⁹

1.2.5. Rusya Federasyonu Döneminde Kırgızlar

Sovyetleşme döneminde Kırgızların Rusya Federasyonu⁶⁰ bünyesinde neden yer aldığı diğer komşu devletlerle birleşme sağlamadığı düşünülmeleri gereken konuların başında gelmektedir. Kırgızların uyguladığı bu politika bağımsızlık kazanmalarında bir siyasi hamle olarak düşünülmektedir.⁶¹

Bir dönem Kırgızistan Cumhurbaşkanı olan Askar Akayev bu konu hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır; Kırgızlar için Sovyet dönemi yeni bir başlangıçtı. Sovyet Cumhuriyeti’nin siyasi atmosferinde Kırgız Devleti’nin kurulması için genç, akıllı, becerikli Kırgız çocukları mücadelelerde bulunmuşlardır. Bu olaylar 1920’li yılların sonu ve 1930’lu yılların başında meydana gelmektedir. Kırgız gençleri Bolşevik rejimine karşı silahlı mücadelenin etkisiz olacağını anladıklarından rejimi arkalarına alarak milli özerkliği güçlendirmeyi seçmişlerdir. Bu mücadele edenler arasında

⁵⁷ Çorotegin - Moldokasimov, **Kıyas, Kırgızların Jana...**, 107.

⁵⁸ Detaylı bilgi için bkz; Baymirza Hayit, **Basmacılar/ Ruslara Karşı Basmacılar Hareketi**, 1. Basım, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2006

⁵⁹ Erdem, **Kırgız Türkleri...**, 71-72.

⁶⁰ Detaylı bilgi için bkz; Hüseyin Adıgüzel, **Sovyetlerden Günümüze Orta Asya Gerçeği**, 1. Basım, İstanbul: İleri Yayınları, 2005.

⁶¹ Khalida Devrisheva, Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Tarihinin Bazı Meseleleri, **SUTAD**, Bahar 2016, Sayı 39, 190.

Eşenali Arabayoğlu, Abdikerim Sıdıkoğlu, ve Alaş Orda Partisinin eski üyeleri sosyal devrimciler, Buhara Şurası'nın üyeleri gibi önemli kişiler bulunmaktadır.⁶²

Çarlık Rusya; Fergana, Yedi Su, Semerkant ve Sır Derya bölgeleri Türkistan Cumhuriyeti sınırları içindeki bu bölgelerde ve dağınık halde ikamet eden Kırgızlara azınlık muamelesi uygulanmış ve çeşitli haksızlıklar yapmıştır. Bu sebeple Almatı'da 1921 tarihinde yapılan bir toplantıda Dağlık Kırgız Vilayeti'nin kurulması ilk kez ortaya atılmıştır. Fakat bu uygulanamamış ve Kazak Özerk Cumhuriyeti'ne Yedi Su ve Sır Derya bölgeleri verilmiştir.

1922 yılında Kırgızlar açısından bir bölünme meydana gelmemesi için İşenali Arabeyev, Yusup Abdurrahmanov, Abdikerim Sıdıkov vb. Kırgız ileri gelenleri dağlık Kırgızistan Vilayeti adı altında Kırgız bölgelerinin bir araya toplanmasının neticesinde görüş bildirdiler. Türkistan Cumhuriyeti içerisinde 25 Mart 1922 yılında Dağlık Kırgız Vilayetinin oluşması için Türkistan Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından onay verilmiştir. Bu Vilayetin oluşması için Bişkek, Karakol, Narın, bölgelerinin bir kısmını kapsayan merkezi Koçkor köyü olarak belirlenmiştir. Bu projenin oluşmasına ilişkin 1 Haziran 1922'de Anayasa kurultayı Dağlık Kırgız Vilayetini incelemiş ve değerlendirmeleri sonucunda projeyi red etmiştir. Öngörülen bu projeye Güney Kırgızistan'da bulunan Kırgız halkları dâhil edilmemiştir. Bu nedenle bu projenin hayata geçirilmemiş olması Kırgız halkı için olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir.⁶³

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ilan edilmesi 30 Aralık 1922 tarihine denk gelmektedir. İlk anayasa 2. SSCB Kurultayınca 31 Ocak 1924 yılında kabul edilmiştir. Böylece yeni Cumhuriyetin sınırları ve nüfusu belirlenmiştir. Kırgızlar ise iki bölgede yer almaktadır. Türkistan Otonom Sovyet Cumhuriyeti'nde yaşayan Kırgız nüfusu 860 bin, Pamir, Buhara ve Doğu Türkistan sınırlarını kapsayan bölge içinde ise 210 bin Kırgız ikamet etmektedir.⁶⁴

Mart 1924'de Taşkent'te komünist rejim içinde yer alan Türkistanlıların konumunu belirlemek amacıyla bir kongre düzenlenmiştir. Sovyetlerden yana olan Kazak ve

---

⁶² Tinçtıgıbeg Çorotegin, Kırgızistan Cumhuriyeti, **Türkler**, Cilt. XIX, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 454-484.

⁶³ Dervişeva, Kırgız Sovyet Sosyalist..., 190.

⁶⁴ Dervişeva, Kırgız Sovyet Sosyalist..., 190.

Özbek delegelerin kışkırtılması neticesinde kongrede bir uzlaşma sağlanamamıştır. Bu nedenle birlik sağlanamadığı gibi ayrılık durumu görünüşü hâkim olmuştur. Türkistan coğrafyasındaki komünist partiler beraber hareket ederek ayrı bir Cumhuriyet kurmak istedikleri için Rus Komünist Partisine müracaat etmişlerdir. Bu başvuruları 12 Haziran 1924'de Rus Komünist Partisi tarafından incelendiğinden Türkistan'daki Komünist Partilerin müracaatları olumlu değerlendirilmiştir. Bu kararı kabul etmek isteyenler olmuş ise de kendilerini dinleyecek muhattap bulamamışlardır. Bu sebeple Eylül 1924'de toplanan merkezi toprak komitesi çalışmalarını şu şekilde açıklamıştır. Özbek ve Türkmen Sosyalist Cumhuriyeti, Tacik Muhtar Bölgesi (Ekim 1924 Özerk Cumhuriyet, 1929 Özbekistan'dan ayrılır) Kara Kırgız Muhtar Bölgesi, Kazak Cumhuriyeti, Kara Kalpak Muhtar bölgesi (Kazak Cumhuriyeti'ne bağlı) meydana getirilmiştir. ⁶⁵

Rus Komünist Partisi Ekim 1924'te toprak komitesinin yaptığı çalışmaları kabul etmiş ve Kırgız Muhtar Cumhuriyeti Rusya Federasyonu içinde kurulmuştur. Bişkek, Narın, Andican, Karakol, Oş, Vilayetleri ile Namangan 10 ilçe, Hokand 2 ilçe, Sır Derya 14 ilçesi ile bu bölgelerden meydana gelen Özerk Kırgız Devleti oluşturulmuştur. Kara Kırgız Özerk Vilayetinin başkenti ilk önce Taşkent olarak kararlaştırılmış ise de 1924 yılının son zamanlarında Bişkek olarak belirlenmiştir. Toplamda 6 şehir ve 321 köyden ibaret olan devletin nüfusu 828 bin kişi olup yüzölçümü ise 200.000 km²'dir. Kara Kırgız Özerk Vilayeti 15 Ocak 1925 yılında resmen ilan edilmiştir. 27-30 Mart 1925 tarihleri arasında Devletin resmi isminden "kara" adının çıkartılarak Cumhuriyet olması yönündeki önerge Kara Kırgız Özerk Vilayetinin bölgesel meclisinin Anayasa Kurultayı'na teklif olarak sunulmuştur. Devletin isminde "Kara" kelimesi 25 Mayıs 1925 yılında çıkartılması kabul edilmesine rağmen Cumhuriyet rejimine geçilmesi kabul edilmemiştir.⁶⁶

Cumhuriyet rejiminin kurulması Kırgız ileri gelenlerince sürekli olarak ortaya atılmış ve bu düşünce hayata geçirilmiştir. Kırgızistan Özerk Cumhuriyeti 1 Şubat 1926 tarihinde Rusya Federasyonu'na bağlı olarak kurulmuştur. Reform hareketleri Cumhuriyetin ilanı ile birlikte uygulanmaya başlanmıştır. Arap harfleri yerine 7 Mart 1927 tarihinde Latin harflerine geçilmiştir. Yeni Anayasa, Kırgız Bayrağı, Devlet

⁶⁵ Dervisheva, Kırgız Sovyet Sosyalist..., 191.

⁶⁶ Çorotegin, Kırgızistan Cumhuriyeti..., 460-465.

arması ve bunun yanında Başkent olarak Frunze⁶⁷ (Eski Bişkek) şehri 29 Nisan 1929 yılında kabul edilmiştir.⁶⁸

Kırgızların önde gelen kişileri SSCB bünyesine geçebilmek için Kırgızistan'ı birlik Cumhuriyetler statüsüne getirebilmek için resmi olarak devamlı Moskova'ya başvuruda bulunmuşlardır. Bu ısrarlı başvurular sonucunda olumlu yanıtla devlet yapılarının sağlanması adına SSCB Anayasası gereğince Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 5 Aralık 1936 yılında kurulmuştur.⁶⁹

SSCB'ye saldıran Alman ordularına karşı SSCB vatandaşlarının zor şartlar içinde üstün bir direnişe ile karşı karşıya kalmıştır. Bu savaşa Kırgız halkları da aktif bir şekilde katılmışlardır. Alman ordularına karşı Kırgız birliklerinin gösterdiği üstün savunma neticesinde Brest savunması gerçekleşmiştir. Bu dönemde Tümgeneral Panfilov 316. Sovyet Tümeni komutanı olarak görev yapmaktadır. Bu tümen Moskova'nın Almanlara karşı savunmasında önemli bir yere sahiptir. Stalingrad savunması sırasında Kırgız halkı önemli bir rol oynamıştır. II. Dünya Savaşı'na toplamda 360 bin Kırgız katılmıştır. Savaş sırasında Kırgızların verdiği kayıp 80.000 kişinin üzerindedir. İstatistiklere göre Kırgız nüfusunun %14,2'si savaş zamanında kayba uğramıştır. Savaş zamanında verilen bu %14,2'lik kaybın %7,6'sı savaş sırasında meydana gelmiş, %5,6'sı ise savaş alanında değil geri hizmet sırasında (lojistik destek, sivil savunma örgütleri vb.) meydana gelmiştir. 1941-1945 yılları arasında 319,3 bin Kırgız hayatını kaybetmiştir.⁷⁰ 30.000 üzerinde Kırgız ise savaş fabrikalarında görevlendirilmiştir.

II. Dünya Savaşı döneminde Kırgızların durumları oldukça kötüdür. Savaş süresinde ülkede kıtlık baş göstermiş, açlıktan ölümler meydana gelmiştir. Halktan zorla askerlere gönderilmek üzere yiyecek ve çeşitli malzemeler toplanmıştır.

II. Dünya Savaşı sırasında Alman ordularının işgali ile karşı karşıya kalan sanayi fabrikaları ivedi bir şekilde doğuya nakledilmiştir. Sanayi fabrikaları Kırgızistan'a da kurulmuştur. Bişkek, Tokmok ve Aksu'da kurulan fabrikalar savaş zamanında

---

⁶⁷ Kırgızistan Cumhuriyetinin başkentidir. Kırgızistan'da Avrupa tarzında oluşturulan ilk şehirdir. Tanrı dağlarının kuzey eteklerinde Çuy vadisinde, Alaçça ve Alamedin nehirlerinin arasında denizden 750 m. yükseklikte kurulmuştur. Şehrin adı metinlerde Pişpek ve Frunze olarak da geçer. Ayrıntılı bilgi için; İsmail Türkoğlu, <https://islamansiklopedisi.org.tr/biskek>

⁶⁸ Dervişeva, , Kırgız Sovyet Sosyalist..., 191.

⁶⁹ Dervişeva, , Kırgız Sovyet Sosyalist..., 191.

⁷⁰ Dervişeva, , Kırgız Sovyet Sosyalist..., 191.

tahliye edilen fabrikalardır. II. Dünya Savaşı sırasında gördükleri zararın yanında tahliye edilen fabrikaların bir kısmının Kırgızistan'a nakil edilmesi bir yarar olarak görülebilir.

Savaşın getirdiği sebeplerden dolayı birçok Türk ve Türk olmayan etnik halkları Türkistan bölgesine sürgün edildiler. Bu halklar Kafkas, Kırım, Volga boyundan Alman, Çeçen ve Ahıska Türkleridir. Bunların yanı sıra Kumuk, Oğuz, Balkar, ve Nogay halkları da sayıları azda olsa o bölgeye sürülmüştür. Savaş sırasında Kırgızistan'lı askerler birçok kahramanlıklar sergileyerek 150 Bin madalya ve nişan ile ödüllendirilmiştir. Bu askerlerden 72 tanesine Sovyetler Birliği Kahramanlık unvanı verilmiştir. Düşönkul Şokopov, Çolpanbay Tüleberdiyev, Dayır Asanov, Asanbek Otorbayev gibi kahraman askerler bulunmaktadır.⁷¹

Kırgızlar açısından II. Dünya Savaşı iki şekilde ele alınabilir. Birincisi Almanlara esir düşen Kırgızlarla alakalıdır. Esir düşen Kırgızlar, SSCB tarafından düşman olarak görülmüştür. Savaş bitmesi ile birlikte esir düşenlerin bir kısmı herşeyi göze alarak ülkelerine geri dönmüş ve ömürlerinin sonuna kadar Sibiryaya bulunan kamp ve cezaevlerinde kalmışlardır. İkincisi ise geri dönmeyen Kırgızlarla ilgilidir. Geri gelmeyenler Amerika ve Avrupa'da yaşamayı tercih etmişlerdir. Bu bölgelerde yaşamak zorunda kalan Azamat Altay (Kudaybergen Kocomberdiyev) ile Azatlık Radyosu'nun Kırgız servisini ABD de kuran Tölömüş Cakıpov ülkesinden uzak yaşamışlardır. Esir düşmüş askerlerin hayatları demir kapının içinde veya dışarısında olsun zordur ve yaşamlarını vatanlarına olan hasret ile geçirmek zorunda kalmışlardır.⁷²

II. Dünya Savaşından sonra Rusya'nın Kırgızlar üzerinde uyguladığı Ruslaştırma politikası halka ve aydınlara zor anlar yaşatmıştır. Rusların uyguladığı baskı ve zulümlere katlanamayanlar onlara hizmet etmişlerdir. Lakin herşeye rağmen bazı yazarlar Ruslara karşı mücadele vermiştir. Bu aydınlardan XX. ve XXI. yüzyılda Tölögön Kasım Bek ve Cengiz Aytmatov gibi beynelminel üne sahip Kırgız edebiyatçıları bulunmaktadır.⁷³

⁷¹ Çorotegin, Kırgızistan Cumhuriyeti..., 477.

⁷² Dervişeva, , Kırgız Sovyet Sosyalist..., 196.

⁷³ Gömeç, **Kırgız Türkleri Tarihi**..., 176.

1945 yılından sonra Moskova yönetimi Komünist Parti birinci sekreterliğine genellikle Kırgız birisini getirmiştir. İkinci sekreterlik, iç güvenlik, KGB gibi görevler Rus kökenli insanlara verilmiştir. 1961 yılında Kırgız Tardulan Usubaliyev birinci sekreter seçilmiştir. Rus kontrolündeki parti kadroları ile uyum içerisinde çalışması nedeniyle 1985 yılına kadar bu görevde kalmıştır.⁷⁴

SSCB Komünist Parti Merkez Komitesi Genel Sekreterliğine 11 Mart 1985 tarihinde M. S. Gorbaçev seçilmiştir. SSCB'nin yeni lideri Gorbaçev devlet yönetiminde sosyal ve iktisadi konular hakkında bazı reformlar uygular. Yolsuzlukla mücadele altında bazı kritik görevlere kendisine yakın insanları getirir. Bunların başında KKP Birinci Sekteri Usubaliyev 24 yıldır yaptığı görevinden uzaklaştırılarak yerine Apsamat Masaliev birinci sekreterliğe getirilmiştir.⁷⁵

Gorbaçov'un 1985 yılında SSCB lideri olmasından sonra uyguladığı bazı politikalar Sovyet ülkelerinin bağımsızlık yönündeki atılımlarını hızlandırmıştır. Kırgızlar da bu gelişmeler eşliğinde kendileri için bağımsızlık umudu içine girmiştir. Bu siyasi gelişmeler içerisinde bağımsız olan Kırgız Türkleri 27 Ekim 1990'da devlet başkanı olarak fizik bilgini olan Askar Akayev'i seçmişlerdir.⁷⁶

---

⁷⁴Döölötov, *Kırgızistan'ın Demokratik...*, 27.

⁷⁵ İdil, *Yerel Kaynaklara Göre...*, 69.

⁷⁶ Tekin, *Sovyetler Birliği Döneminde...*, 77.

İKİNCİ BÖLÜM

PAMİR KIRGIZLARI

2.1. Pamir Coğrafyası

Pamir coğrafyası, 71°-76° doğu boylamları ve 37°-40° kuzey enlemleri arasında, 100.000 km² bölgeyi kaplamaktadır. Bu bölgede ortalama yüksekliği 3.500 metreye bulan yüksek platolar bulunmaktadır. Pamir bölgesinde 7.000 metreyi bulan dağ zirveleri bulunmaktadır. Bu zirvelerden en yüksek olanları ise Lenin (Boz Alay)(7.127 m.), Garmo (7.490), Mustağ Ata (Karlı Dağların Atası) (7.860 m.)’dır.⁷⁷

Pamir yaylası dünyada bilinen en büyük dağ silsilesini oluşturduğundan Himalayalar, Karakorum, Tanrı ve Hindukuş Dağları’nın birleşme noktasını içine aldığından “Pamir Düğümü” olarak da bilinir. Pamir sözcüğünün anlamı ile ilgili çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Farsça pa “ayak” ile mir “emir; zirve” sözcüklerinin birleşiminden oluştuğu bundan dolayı “zirvelerin ayağı” anlamındaki pa-i mir tamlamasından doğduğu görüşü yaygındır. Burası için coğrafi yapısından dolayı ileri sürülen bir halk etimolojisi olan Farsça bam-ı dünya “dünyanın damı (çatısı)” anlamındaki görüş ise daha etkin kullanılmaktadır.⁷⁸

Yayla ikliminin hâkim olduğu Pamir coğrafyası, dağ buzulları ile kaplı bir bölgedir. Yaklaşık olarak bin buzulu barındıran Pamir yaylasının doğal manzaraları, yüksekliğe göre değişir. Bölge, değişik iklim şartları ve manzarası ile zengin turizm kaynaklarını da içinde barındırır. Pamir yaylasındaki dağ eteklerinde ilginç

⁷⁷ Pamir Mad., **Türk Ansiklopedisi**, Cilt XXVI, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1977, s. 350.

⁷⁸ Ülkü Çelik Şavk, Dünyanın Damından Türkiye’nin Van’ına Var Olma Mücadelesi, **Son Sesler**, 2011, Detaylı bilgi için <http://tehlakedekidiller.com/turkce/pamir-kirgizlari.html>

kayalıklar ve rengârenk çiçek ve otlar arasında çok sayıda pınar, kaplıca, göl ve otlağın yanında binlerce yıl öncesine ait kültürel kalıntılar bulunmaktadır.⁷⁹

7.000 metrelik yüksekliğe kadar ulaşan Pamir coğrafyası, Asya bölgesindeki yüksek dağların bir araya gelmesinden dolayı “Asya’nın Damı” ve “Dağların Atası” olarak isimlendirilen yerleşim bölgesidir. Pamir, yüksek tepelerdeki, yeşil yamaçlardaki yaz, kış eksik olmayan, beyazlığını dört mevsim kaybetmeyen karlı zirvelerin adıdır. Bu coğrafya, ismiyle bütünleşen, Kırgız Türklerinin ata yurdudur.⁸⁰

Pamir bölgesinden geçen İpek yolunu ünlü gezgin Marco Polo Kaşgar şehrine giderken kullanmıştır.⁸¹ Yüzyıllardır göçebe olarak Pamir yaylasında yaşayan Kırgız Türkleri, Marco Polo’nun kitabına bile konu olmuştur. Pamir Kırgızları, bugünkü Tacikistan, Afganistan ve Çin(Doğu Türkistan) sınırları içerisinde bulunmaktadır. Afganistan Pamir’i ise Büyük(Zor) Pamir ve Küçük Pamir diye ikiye ayrılmaktadır.⁸²

2.2. Pamir Coğrafyasının Siyasi Tarihi

Afgan Pamir’i veya Wakhan koridoru olarak bilinen bölge Afganistan’ın doğusuna doğru uzanmaktadır. Bu bölge doğuda Çin Halk Cumhuriyeti, kuzeyde Tacikistan (eski Sovyetler) ve güneyde Pakistan sınırları arasında kalmaktadır. Bu coğrafya “Büyük oyun” olarak bilinen ve XIX. yüzyılın sonlarında gerçekleşen İngiltere ve Rus İmparatorluğunun işgal ettikleri toprakları bölme müzakereleri sonucunda Afganistan’ın Wakhan bölgesindeki Pamir vadilerinde kalmıştır. Wakhan bölgesi “Dünyanın Çatısı” olarak adlandırılmaktadır. Alanın % 82.9’u deniz seviyesinden 3.000 metre yüksekliktedir ve kış ayları 7-8 aya kadar uzun sürmektedir. Bu zor doğa koşullarına rağmen bir grup Kırgız Alay dağlarında hayvancılıkla göçebe hayatına devam etmektedir.⁸³

---

⁷⁹ **Dağların atası Pamir Yaylası**, <http://turkish.cri.cn/281/2008/11/27/1s105438.htm>

⁸⁰ Mine Baran, Pamir Yaylası’ndan Ulupamir Köyü’ne: Kırgızlarda Sosyo-Kültürel Yaşam ve Mekânın Dili, **Bilig**, Kış 2014, Sayı 68, 44.

⁸¹ Çetin Pekacar, (1995), **Pamir(Afganistan) Kırgız Türkleri Ağzı**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2.

⁸² K. K., Muhammet Arif KUTLU, 62, Pamir, 29.05.2019.

⁸³ Zarina Urmanbetova, (2015), **Ulupamir Köyü Kırgız Topluluğunun Etnik Sınırlarını ve Kimliklerini Oluşturmada Göç Sürecinin Rolü**, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 29.

Çon Alay⁸⁴ bölgesinin tarihi Sibirya'dan Hindistan'a kadar yayılan Saka(İskit) devletine kadar uzanır. Burada Saka medeniyetinden kalan su kanalları ve kurganlar bulunmuştur. Alay sıradağının adının da İskitlerden kaldığına dair görüşler bulunmaktadır. İran(Pers) Kralı II. Dara, Büyük İpek Yoluna hâkim olmak için Sakaları mağlup ederek Orta Asya'dan çıkarmıştır. Daha sonra Alay bölgesi, M.S. VI-VII. yüzyılda Göktürk Kağanlığı, X-XIII. yüzyılda Karahanlı Devleti, XIII-XIV. Yüzyılda Cengiz Han İmparatorluğu ve daha sonra Cungar Hanlığı sınırlarında yayla olarak kullanmıştır. Alay yaylası, XVIII ve XIX. Yüzyıl arasında Hokand Hanlığı sınırları arasında bulunmuştur.⁸⁵

XIX. yüzyılın başlarından itibaren kâşifler, gezginler ve casuslar zor çevre koşullarına rağmen dünyanın çatısında sömürge yöneticileri için arşivlenmiş belgeler ve ihtiyaçları olan haberleri emperyalist çıkarlarının etki alanı bağlamında yorumlanacak raporlar hazırlamışlardır. Benedict de Goez (1602-06), John Wood (1836-38) bu kişilerden bazılarıdır.⁸⁶

XIX. ve XX. Yüzyılın başında Rusya ve İngiltere, içinde Alay'ın da yer aldığı Türkistan coğrafyasını hem sanayi hammaddesi hem de endüstriyel ürünler pazarı olarak görmüştür. Bu nedenle doğunun en büyük sömürgecisi İngiltere, Hindistan'la sınır ülkeleri (Afganistan, İran, Buhara, Hive, Hokand ve Çin'in batı eyaletleri) ele geçirmek istemiştir. Rusya İmparatorluğu ise Türkistan'da Rusların iskân siyaseti yürüttüğü için İngiltere'nin Afganistan ve Çin'in batısına ilerlemesini engellemiştir.⁸⁷ İngiliz-Rus rekabetinden doğan İngiliz -Afgan Savaşı (1838 - 1842 Kasım) sonunda, İngilizler Asya'da ilerlemek için rakipleri olan Rus emperyalist güçlerine karşı bölgedeki ilk siyasi ve askeri gerileme ile karşı karşıya kalmıştır. Bu netice kapsamında İngilizlerin Rusya karşısında yalnızca Afganistan'da değil aynı zamanda Batı Türkistan'ın geri kalanında da ticari çıkarları engellenmiştir. Ayrıca, Britanya Hindistan Şirketi, Afganistan'daki eski İpek Yolu'ndan geçen alternatif başka bir yol aramak mecburiyetinde kalmıştır. Bu nedenle İngilizler, Keşmir, Ladakh ve

---

⁸⁴ Çon Alay, Alay Dağları veya (Ala Dağları); Güney Kırgızistan'da yüksek dağlık bölgedir ve Güney Tanrı Dağlarına bağlı bir koldur.

⁸⁵ Janyl-Myrza Bapaeva, (2015), **Göç Nedeniyle Van Kırgızlarının Sosyo-Kültürel Yapısında Oluşan Değişimler: Halkbilimi Verilerine Göre Bir İnceleme**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 39.

⁸⁶Hermann Kreutzmann, Ethnic minorities and marginality in the Pamirian Knot: survival of Wakhi and Kirghiz in a harsh environment and global contexts, **The Geographical Journal**, Vol 169, No 3 2003, 216.

⁸⁷Bapaeva, **Göç Nedeniyle Van...**, 39.

Karakurum dağlarının üzerinden (5.500 metreden fazla) Çin'e ulaşmak için alternatif bir yollar aramıştır.⁸⁸

1876'da Hokand Hanlığı'na son veren Çarlık Rusya, Çin ile sınırını Pamir-Alay üzerinde çizmiştir. 1894'de Alay bölgesi, Fergana Valiliği içinde yer almıştır. XIX. yüzyılda Rus seyyahların Alay vadisine Vısokiy Alay (Yüksek Alay) ve Büyük Alay demelerinden dolayı bölge literatüre Çon Alay (Büyük Alay) olarak geçmiştir. İngiltere, Rusya ve Çin'in Kırgız topraklarına göz koyduğu ve uluslararası ilişkilerin hassas olduğu bu dönemde, beşerî ve askerî açıdan zayıf konumda olan Çon Alay'daki Kırgızları Kurmancan Datka⁸⁹ yıllarca savaşız yönetmiştir.⁹⁰

İkinci İngiliz-Afgan Savaşı (1878-81) sonucunda Afgan hükümetinin Afganistan'ın topraklarından batılı kâşiflerin Çin Türkistan'ına yaptıkları yolculuklara izin vermemesi neticesinde araştırmacılar Rus bölgesinden yol almak zorunda kalmıştır. 1891'de Rusya, bölgeyi kendi topraklarının bir parçası ilan etmiş ve 1891-1892 yıllarında bölgedeki kontrolü tamamen ele geçirmeye çalışmıştır. 1893-1894 yılları arasında Britanya ile Rusya İmparatorlukları arasında bölgeyle ilgili müzakereler yapılmıştır. Nihayet 1895 Haziran ayında Zor Kol Gölünde (Ulu Pamir) Rusya, Afganistan, Britanya Hindistan İmparatorluğu ve Çin arasındaki sınırların belirlenmesi tamamlanmıştır. Böylece Wakhan Koridoru ve Afgan Pamir'i "tampon bölge" olarak belirlenmiştir.⁹¹

1916 yılında Rusya'nın baskıcı politikalarına karşı bir Türk isyanı patlak vermiştir. Aslında (1916 isyanı, sonraki yıllarda, 1917-1920 yıllarında zirveye ulaşan bir dizi hareket ve mücadeleler 1930 yılına kadar devam etmiştir). Basmacı hareketi olarak bilinen bu hareketlerden biri, Wakhan Koridoru ve Afgan Pamirlerinin hemen kuzeyinde, Fergana bölgesinde Hokand Özerk Hükümeti savunmasında başlar. Hokand Hükümeti'nin Sovyet güçleri tarafından tasfiyesinden sonra, bu hareket uzun yıllar Sovyet Hükümeti'ne karşı direnişini sürdürür. Bu ve diğer silahlı isyanları Sovyetlerin "kanlı baskınları ve yargı baskıları" izler. Bunun sonucunda 300.000'den fazla Kazak ve Kırgız Çin Türkistan'ında bulunan Kaşgar ve Kulca'ya kaçar. Sovyet

---

⁸⁸ M. Nazif Shahrani, **The Kirghiz and Wakhi of Afghanistan (Adaptation to Closed Frontiers and War)**, University of Washington Press, USA 2002, 30.

⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gülnisa Aynakulova, Alay Dağlarının Melikesi Kurmancan Datka (1811-1907), **Gazi Türkiyat**, Bahar 2011, Sayı 8.

⁹⁰ Bapaeva, **Göç Nedeniyle Van...**, 39.

⁹¹ Shahrani, **The Kirghiz and Wakhi...**, 37; Urmanbetova, **Ulupamir Köyü Kırgız...**, 31.

kontrolünden kaçan tüm Kırgızlar Çin Türkistan'ına gitmemiş bazıları Afgan Pamir'ine gitmiştir. Cabbarkul binbaşı bu tarihlerde Afgan Pamir'ine gelmiştir.⁹²

2.3. Pamir Kırgızlarının Nüfus ve Etnik Yapısı

XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başında Kırgız toplumunun birkaç sosyal katmandan oluşmakta, bunlar toplum içerisindeki statüleri, ekonomik durumu, mal varlığına göre ayrılmışlardır. Sosyal katmanlara bölünmenin temel kriterleri, göçebe olarak yaşayan Kırgızların ekonomik durumu, mensupluğu, itibarı, şeceresi, üretimsel yapısı, hayvan sayısı v.b. başlıca faktörler olmuştur. Kırgız halkı “soylular (beyler)” ve “sıradan halk” olmak üzere iki büyük katmana bölünmektedir.⁹³

Afganistan Pamir'inde yaşayan Kırgızların nüfusu hakkında bazı kaynaklarda 2.000 ile 100.000 arasında değişen rakamlar ortaya atılmıştır. Bu rakamların birbirinden çok farklı olmasının sebebi Afganistan bölgesinde resmi nüfus sayımının düzenli gerçekleşmemesi, Kırgızların göçebe hayat tarzını benimsemiş olmaları, Sovyetler Birliği-Afganistan, Pakistan ve Çin arasında stratejik ve coğrafi bir bölgede yer almaları gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu bölgedeki siyasi sınırlar oluşmadan önce özgür bir şekilde burada yaşayan Kırgızlar bölgede çıkan çeşitli savaşların ve karışıklıklar sonucunda zorunlu göç etmek zorunda bırakılmıştır.⁹⁴

Pamir bölgesinde yaşayan Kırgızlar hakkında çeşitli rakamlar ortaya atılmaktadır. Afganistan Pamir'inde yaşayan Kırgızların sayısı konusunda farklı görüşler iddia edilmektedir. Bu konuda yukarıda belirttiğimiz sebeplerden dolayı kesin bir bilgi yoktur. Bazı araştırmacılara göre bu bölgede yaşayanların sayısının toplam 30.000 bulmuştur. Bazıları da bu sayının daha az olduğunu tahmini 20.000 olduğunu iddia etmektedir. Rahmankul Han, Kabil'de verdiği bir röportajda bu sayının üç binden fazla olduğunu söylemiştir.⁹⁵

Büyük Pamir ve Küçük Pamir'de yaklaşık 600 hane vardır. Burada yaklaşık 3.000 kişi yaşamaktadır.⁹⁶ Pamir'de yaşayan Kırgızlar: 333 hanede yaklaşık 1.825 kişiden

⁹² Shahrani, *The Kirghiz and Wakhi...*, 39.

⁹³ Alımbayev, 19. Yüzyılda Kırgız..., 121.

⁹⁴ Pekacar, *Pamir(Afganistan) Kırgız...*, .3.

⁹⁵ Bayas Tural-Ayımkan Camankulova, (Çev. Ayşe Nur Kırgız), *Rahmankul Han ve Dönemi*, 1. Basım, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği, 2014, 34.

⁹⁶ Muhammet Arif KUTLU, 62, Pamir, 29.05.2019.

oluşmaktadır. Küçük Pamir’de ikamet eden Kırgızların sayısı 1.380 kişi ve 246 hanedir. Büyük Pamir’de ise 87 hane 445 kişi yaşamaktadır.⁹⁷

Afgan Pamir’inin nüfusu 2.000 kişidir. Küçük Pamir’de yaklaşık 100 aile ve Büyük Pamir’de yaklaşık 30 hane yaşamaktadır. Kırgızların yurtlarında kullanılan ahşap kafes çerçevelerini Kaşgar’dan aldıkları ve Küçük Pamir’deki 100 Kırgız hanesinin 60’ının Küçük Pamir’de de evi olduğu bilinmektedir. Sadece 40 ailenin fakir çobanlarının ve hizmetkârların olduğu bilinmektedir.⁹⁸

Pamir Kırgızları arasındaki boylar Kırgızların On kanat(sağ kanat), Sol kanat, İçkilik boy birliğinde yer alırlar. Afgan Pamir’ini yurt edinen Kesek (Büyük Pamir) ve Teyit (Küçük Pamir), sayıca daha az olan Kıpçak ve Naymanlar kendi içinde alt gruplara, uruklara ayrılırlar.⁹⁹

Pamir Kırgızları, Sarıkollu veya Sarıkol Kırgızları isimleri ile bilinmektedir. Bunların alt kolları şunlardır;

Teyit: Sarı Teyit, Kara Teyit, Koçkor, Şahim, Tekren, Navruz, Alapa, Kutan, Çegitir.

Kesek: Kızıl Ayak, Cıgdım, Kıdırşa, Kuralay, Mamaçar, Kesek, Bostonçok, Möşkö, Pur Baş, Koş, Kulak.

Nayman: Murza, Coru, Kön, Coon Put, Kuralay, Kök, Eçki, Kuran.

Kıpçak: Çela, Kolçok, Muduruk, Sart.

Pamir Kırgızlarının arasında Kalmuk ve Dağ Tacikleri de bulunmaktadır. Kalmuklar önceden köle olarak yaşam sürerken daha sonra hür bırakılmış ve zamanla Kırgızların arasına karışmışlardır. Dağ Tacikleri ise zengin Kırgızlara hizmet ederek geçimlerini sağlamışlardır.¹⁰⁰

---

⁹⁷Urmanbetova, **Ulupamir Köyü Kırgız...**, 34.

⁹⁸Shahrani, **The Kirghiz and Wakhi...**, 40.

⁹⁹ Bapaeva, **Göç Nedeniyle Van...**, 47-48.

¹⁰⁰Tural-Camankulova, **Rahmankul Han...**, 22.

2.4. Pamir Kırgızlarının Kültürel ve Sosyal Hayatı

2.4.1. Pamir Kırgızlarında Aile

Pamir’de en küçük sosyo-ekonomik birim olarak *üy* (ev, hane), hem bir dış yapıdır (çadır) hem de bir iç yapıda bulunan aileyi kapsamaktadır. Sünni Müslüman olan Pamir Kırgızlarında aile, İslam öncesi örf, adet, anane ve İslami usullere göre kurulmuş ve korunmuştur. Pamir’de hane, otoritesi ataerkil bir yapıya sahiptir. Hane halkı açısından aile çekirdek ve geniş aile biçimindedir.¹⁰¹

Pamir’de evlilikler ise ekonomik duruma göre gerçekleşmiştir. Toplumsal anlayışta genellikle zenginler zenginlerle, fakirler fakirlerle evlendirilmiştir. Düğün geleneğinde başlık parası isteyen kişinin durumuna göre belirlenmiştir. Başlık parası olarak koyun, yak, deve, camız vb. hayvan arasından 100-120 adet küçükbaş istenmesi geleneği yaygındır. Mesela bir kızı beğendikten sonra Aksakallılar kızı istemeye gider ve kız verildikten sonra damat kız evine gider. Orada çadırın önünde koyun kesilir millet çağırılarak, bir düğün yapılır.¹⁰²

Düğünler yaz aylarında yapılırdı ve bu düğünlerde bolluğun bereketin simgesi prinç havaya atılır. Ailenin zenginliğine göre düğünler 1 ile 7 gün arasında sürerdi. Bu düğünlerde erkekler “Buzkaşı” oynarlardı. Bu oyun içine kum doldurulmuş yaklaşık 35 kilo ağırlığındaki koyun postunun atların üzerindeki erkeklerin çeke çeke birbirlerinden almaya çalışması ile oynanır. Eski zamanlarda bu spor Kırgızların savaşılar hazırlanması maksatı ile eğitim amaçlı yapılırdı.

*Pamir’de erkekler üç günlük yoldan un getirirdi. Kadınlar ise çığ eğirir, atın üzerine koşum yapardı. Bunları Pakistan adamı gelir ve satın alırdı. Ayrıca kadınlar yağ yapardı, çocuklara bakardı, orada kadınların görevleri çok idi.*¹⁰³

2.5. Pamir Kırgızlarında Din

Kırgızlar, tarihten günümüze Totemizm, Zoroastrizm, Tenricilik, Şamanizm, Atalar Kültü, Manihaizm, Budizm, Hristiyanlık (Nestorian), İslam dini gibi birçok inanç ve din sistemlerini benimsemişlerdir.¹⁰⁴

¹⁰¹ Bapaeva, **Göç Nedeniyle Van...**, 45.

¹⁰² Ayt Muhammet ULU, 99, Doğu Türkistan, 28.05.2019

¹⁰³ K. K, Abdulzahir KOŞAR, 77, Pamir, 30.05.2019.

Kırgızların İslamlaşma süreci ile ilgili olarak da farklı görüşler bulunmaktadır. Kırgızlar arasında İslam dininin yaygınlaşması ve İslâm'ı özümsemeleri Hokand Hanlığı döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönemde Özbek mollaları Kırgızlara İslam dininin uygulamaları konusunda yardımcı olmuşlardır. Hanlıktan öncede Kırgızlar, Müslüman olmakla birlikte, adetler ve uygulamalar noktasında biraz eksiklik göstermektedirler. İslam adetleriyle birlikte Şamanizm adetleri de yaygın şekilde kullanılmıştır. Ancak bu dönemde İslam dini ve adetleri daha yaygın olarak uygulanmaya başlar. Oysa Kırgızlara göre yerleşik hayata daha erken geçen Özbekler, Tatarlar gibi Türk boylarında İslam dini daha katı yerleşmiştir.¹⁰⁵

Kırgız toplulukları geleneksel olarak Sünni Müslümanlardan oluşurken, Wakhan vadisindeki halkların çoğunluğu Şia İsmaili mezhebine mensupturlar.¹⁰⁶ Pamir Kırgızlarının dini uygulamaları günlük hayatlarını da etkilemiştir.

2.5.1. Pamir Kırgızlarında Dini Bayramlar

Ramazan bayramında Atalarının ruhları için Pamir'de kurban kesilir, bu gelenek hem Ramazan hem de Kurban Bayramı'nda uygulanır. Ancak ekonomik durumları kötü olanlar bu uygulamayı her zaman yapamamışlardır. Ayrıca bayramlarda yemekler yapılır ve kurban eti dağıtır.¹⁰⁷

2.5.2. Pamir Kırgızlarında Halk inanışları

Pamir Kırgızlarının halk inanışları ile ilgili olarak bilgi veren Abdulzahir KOŞAR bu konu da şunları aktarmaktadır: “Geçmiş zamanlarda yağmur duası vardı. Gökyüzünde bir yıldız çıkar aynı adam gibi o yıldız çıktığı zaman adamlara zarar verir. 10 senede bir çıkar ve iki yıldız bir birine değdiği zaman yağmur yağardı.”¹⁰⁸

Muhammet Arif KUTLU halkın batıl inançları ve Rahmankul Han'ın bu inançlarla ilgili aldığı tavır hakkında şunları aktarmaktadır: “Bu inanış eskiden çoktu. Şimdi

---

¹⁰⁴ Bapaeva, **Göç Nedeniyle Van...**, 28.

¹⁰⁵ Ali Toroman, (2014), **1876-1916 Rus Sömürgeciliği Döneminde (Çarlık Dönemi) Kırgızların Sosyal ve Kültürel Hayatları**, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 139.

¹⁰⁶ Kreutzmann, *Ethnic minorities...*, 217.

¹⁰⁷ Ayt Muhammet ULU, 99, Pamir, 28.05.2019.

¹⁰⁸ Abdulzahir KOŞAR, 77, Pamir, 30.05.2019.

artık inanılmıyor. Şamanizm'den kalanlar vardı. Babam batıl inançlara karşıydı. Pamir'de bizim bir sıcak su kaplıcası vardı. Halk oradan hikâye çıkardı, bir evliya varmış ondan burası sıcakmış falan akıl almayacak inanışlardı. Aşık kemiğinden fala bakma inanışı gibi birçok inanışı babam kaldırdı.”¹⁰⁹

Nevruz kutlamaları ile ilgili Ayt Muhammet ULU şunları aktarmaktadır: “Nevruz eski zamanlarda kutlanıyordu. Ot yakardık bir o tarafa bir bu tarafa atlardık. Yeni gün kutlu olsun derdik ve birbirimize yemek dağıtarak Nevruzu geçirirdik.”¹¹⁰

2.6. Pamir'de Ekonomi

Pamir yaylasında vadinin güneşli tarafına Kırgızca'da küngöy, gölgeli tarafına terskey, nehrin kıyısına ise sunun gibi boy isimler koyulmuştur. Kırgızlar, Kasım ayından Haziran ayına kadar süren kışı Wakhan Vadisi'nin güneşli bölgesinde geçirmişlerdir. Hayvanların doğum mevsimi olan Mart-Haziran ayı onlar için zor bir dönemdir. Yaz mevsiminde (Temmuz-Eylül) Küçük Pamir'de Kırgızlar yaylaya vadinin gölgeli tarafına çıkarlar. Kışa hazırlık yaz aylarında başlar. Kış mevsiminde Pamir'e insan boyunda kar yağdığından hem insanlar hem de hayvanlar çok fazla zorlanmaktadır. Bu mevsimde hayvanlar telef olduğundan bu döneme cut (kıtık zamanı) denir. Hayvanlar için ot toplama, (çöp çabuu) ve konar-göçer yaşam biçiminin olmazsa olmazı keçe yapımı (kiyiz kılıu) kış hazırlıklarının önemli bölümünü içermektedir.¹¹¹

Kırgızlar dağ eteklerine ağıllar yapmışlardır. Ekseriyeti, bozüy ¹¹² adındaki çadırlarında kışı geçirirler. Zenginler ise kış için kerpiçten tek katlı, küçük evlerde otururlar. Odun bulmak zor olduğundan yazın yaylaya göç ederken rakım olarak daha çukur alanlarda bulunan kurumuş çalı kökleri ve kır pelinlerini toplayarak bunları yakacak olarak kullanmışlardır. Ayrıca hayvan tezekleri de kışlık yakacağın önemli bir kısmını oluşturmaktadır.¹¹³

¹⁰⁹ Muhammet Arif KUTLU, 62, Pamir, 29.05.2019.

¹¹⁰ K. K., Ayt Muhammet ULU, 99, Doğu Türkistan, 28.05.2019.

¹¹¹ Bapaeva, **Göç Nedeniyle Van...**, 46.

¹¹² Kırgız halkının geleneksel meskeni ve evidir.

¹¹³ Tural-Camankulova, **Rahmankul Han...**, 16.

1930 yıllarının başlarına kadar Afgan (Pamir) Kırgızlarının Sovyet bölgesine sürüleri ile girmelerine izin verilmiştir. Rus Pamirleri tarafında geleneksel kış kamp alanlarında nispeten daha ılıman iklimi içinde dört ay geçirmiştir. Fakat Afgan Kırgız, Sovyet makamlarına otlak kullanımını için aynı türden her on hayvana bir ücret (vergi) ödemek zorunda kalmışlardır. Çin Pamirlerinin komşu Sarıkol bölgesinden gelen bazı Tacikler de aynı toprak altında kış aylarında Rus topraklarını kullanmışlardır. 1930'ların başında Sovyet hükümeti, Afganistan'ın Kırgız sınırını kapatmıştır. Sonuç olarak, Kırgız, Sovyetler Birliği'ndeki otlaklarının ve kamp alanlarının büyük bir kısmını içeren eski ayrıcalıklarının çoğunu kaybetmiştir.¹¹⁴

Büyük Pamir'den geçen eski İpek Yolu ticaret hattı Sovyetlerin sınırları kapatması ile zorluklar yaratmıştır. Fakat Çin Türkistan'ı ile Kuzey Afganistan arasındaki yol Küçük Pamir'den geçtiğinden ticaret faaliyetleri devam etmiştir. Bu bölgede yaşayan halklar, onların içinde Kırgızlarda bu ticaret hattından yararlanmışlardır. Çin Türkistan'ından hac yolculuğu yapan Müslümanlarda bu yoldan geçerek bölgeye farklı mallar özellikle de altın ve gümüş satmışlardır.¹¹⁵

Hayvan ürünleri (et, peynir, tereyağı, deri, yün) yak ve atlara yüklenerek Sarhad, Handud ve Kabil'e götürülür. Bunların karşılığında yiyecek (un, çay, pirinç vb.), giyim-kuşam, araç-gereç ve başka ihtiyaç malzemeleriyle değiş-tokuş yapılır. Ayrıca, yazın yaylalara Peştu, Tacik, Özbek seyyar satıcılar da gelirler.¹¹⁶

Kırgızlar, Pamir'den Kaşgar şehrine ve köyelerine gelen 10-12 gün süren tüccarlara hizmet etmek için işe alındığından, kendi tüketimleri için mal satın alma fırsatı bulurlar. Bununla birlikte, Uygur tüccarları, Kırgız'ın ihtiyaç duyduğu hemen hemen her şeyi getirirler. Kumaş, çapan (geleneksel uzun elbiseler), çay, un, kuru meyveler, pirinç, buğday, porselen, döküm demir fırınlar, bakır çaydanlıklar, halılar, bina yurt(çadır), jambu ve altın yapımında kullanılan ahşap kafes çerçevelerini getirmişlerdir. Pamir'de sıkça rastlanan Andican ve Murgaplı Rus tüccarlar artık doğrudan katılmadıklarından, Rus mallarını Uygur tüccarları tarafından Afgan Pamirlerine getirmişlerdir. Tüccarlar koyun, keçi, yak, yün, koyun derisi, yak

¹¹⁴ Shahrani, *The Kirghiz and Wakhi...*, 40.

¹¹⁵ Urmanbetova, *Ulupamir Köyü Kırgız...*, 33.

¹¹⁶ Bapaeva, *Göç Nedeniyle Van...*, 47.

derileri, tereyağı, kurutulmuş lor, kürkler (tilki, kurt vb.), Kırgız ürünlerini pazar ürünleri ile değiştirmişlerdir.¹¹⁷

Pamir bölgesinde hür yaşayan Kırgızlar, Çarlık Rusya zamanında sınırlar açık olduğundan Nurgap'tan¹¹⁸ Kırgızistan'ın Oş şehrine kadar gidip ticaret yapmışlardır.¹¹⁹

Rahmankul Han 40 bin hayvanın hepsini Kırgız halkına dağıtmıştır. Konuştuğumuz herkes Han'ın hayvanlarını Kırgızlara verdiğini söylemektedir. Buda gösteriyor ki Hacı Rahmankul Han halkının refahı için her türlü fedakârlıkta bulunan bir liderdir.

*Pamir yaylasına tüccar geliyordu. Biz mesela on torba una kaç hayvan istiyorsun, örneğin iki koyun veriyorduk. Bir nevi değiş tokuş yapıyorduk ve para nedir bilmiyorduk.*¹²⁰

*Bizim yediğimiz içtiğimiz herşey hayvancılık sayesinde sağlanırdı. Biz üç günlük yola giderdik. Un alırdık, yağ alırdık, şeker alırdık. Hayvanlarımızla takas ederdik. Üç günlük yoldan getirirdik. Unları deveyle eşekle getirirdik. Bizler Afgan hükümetine vergi vermiyorduk.*¹²¹

2.7. Pamir'de Yönetim Anlayışı ve Hukuk Sistemi

Pamir'de toplumsal düzen töre, şeriat ve Afganistan kanunları ile sağlanmaktadır. Afganistan Devleti, Pamir Kırgızlarının yönetimini bir hanlık olarak kabul etmiştir.

Han: Pamir Kırgızlarının geleneksel yönetim sisteminde en üst makamdır. Han, dış dünya ile ilişki kurarak Kırgızları dışarıda temsil eder. Afganistan'da monarşi döneminde yılda bir kere Kabil'de Şah'ı ve Başbakanı ziyaret eder. Afgan hükümeti Rahmankul'a Paşban-ı Pamir (Pamir'in koruyucusu, sahibi) unvanını vermiştir. Han'ın bir diğer görevi ise halkının refahını sağlamaktır.

Biy: Han'ın kararlarını uygulamak, halkın sorunlarını Han'a iletmekle görevlidir.

¹¹⁷ Shahrani, **The Kirghiz and Wakhi...**, 42.

¹¹⁸ Nurgap: güneşin doğduğu dağ, nurlu dağ anlamındadır. Taciklerse buraya Murgap derler. Bkz. **Rahmankul Han...**, 14.

¹¹⁹ Muhammed Ekber KUTLU, 72, Pamir, 30.05.2019

¹²⁰ Abdulzahir KOŞAR, 77, Pamir, 29.05.2019.

¹²¹ Ayt Muhammet ULU, 99, Doğu Türkistan, 28.05.2019.

Karyedar/Aksakal: Büyük Pamir’de yönetim sorumlusudur. Aksakallar aile içi meselelere bakar.

Aksakallar Meclisi: Kırgızların genelini ilgilendiren bütün sorunlar aksakalla rmeclisinde görüşülür. Meclise; Han, Karyedarlar, Aksakallar, Zengin Beyler, Hocalar ve Mollalar girer.¹²²

Rahmankul Han’ın yaptığı düzenlemeye göre sorunların çözümünde ilk merci Han, ikinci merci Aksakallar Meclisi ve sonuncusu Biyler Şurası’dır. Çok önemli konular Ulu meclis diye tabir edilen ve halkın da katıldığı bir büyük toplantılarda karara bağlanır. Bu meclisten çıkan karara Biyler, Aksakallar ve Han da dâhil olmak üzere herkes uymak zorundadır.¹²³

Biz bağımsız devlet gibi yaşadık. Afgan Hükümeti tarafından babama Pamir’in Koruyucusu unvanı verilmişti. Bizim zamanımızda devlette yoktu, hâkimde yoktu. Ölen olsa öldüren olsa herşey babamın sözüne göre yapılırdı.¹²⁴

Kendi aralarındaki bütün kanuni olaylar kendi aralarında çözülür. Aksakallar önemli insanlardır. Milletın bir derdi olsun bunlar çözer, çözemelerse Han’ı çağırırlar. Han, son kararı vericidir. Rahmankul Han kadınlara da haklar vermiştir. 12 yaşında evlenmeyi kaldırmış, zulmü yasaklamış, kadınları, öksüzleri ve sağırılığın hakkını kimseye yedirtmemiştir.¹²⁵

2.8. Pamir’de Sağlık

Göçebe hayat tarzına sahip Kırgızlar, doğadaki bitkiler ve canlılar hakkında çok fazla bilgiye sahiptirler. Yaşadıkları bölgeden sadece beslenmek için değil aynı zamanda hastalıklarına ilaç-şifa amaçlı da faydalanmışlardır. Genel olarak bilimsel araştırmalara dayanmamakla birlikte bitkilerin ilaç olarak denenmesiyle olmuştur. Hokand Hanlığı döneminde tıbbi merkezler yoktur. Hastalığın bir sebebi olarak,

¹²² Bapaeva, **Göç Nedeniyle Van...**, 48.

¹²³ Tural-Camankulova, **Rahmankul Han...**, 55.

¹²⁴ Muhammet Arif KUTLU, 62, Pamir, 29.05.2019

¹²⁵ Muhammed Ekber KUTLU, 72, Pamir, 30.05.2019.

hastalığı cinlerin, kötü ruhların getirdiğine de inanılır, ondan kurtulmak için kamlar ve hocalar da çağrılarak dua edilir. Aynı zamanda kutsal yerlere de sığınmışlardır.¹²⁶ Pamir’de şifacılar vardır ve birçok ot ilaç olarak kullanılmıştır. Pamir’de Kırgızlar yaşarken çok az hastalanmışlardır. Hayvansal gıdalar ile beslendikleri için çok az hastalanmış olmaları muhtemeldir. Kırgızlar, Ulupamir’e yerleştikten sonra insanlar hastalanmaya başlamışlardır. Genellikle insanların en fazla karşılaştıkları hastalık türü ise katarakt hastalığı olmuştur.¹²⁷

Abdulzahir KOŞAR kendisinin Pamir yaşantısı sırasında başından geçen hastalıklarla ilgili şu bilgileri vermektedir: “Benim başım ağrıdığı zaman annem bana tuzsuz peynir verirdi. 2 gün içinde benim sağlığım düzelirdi. Orada kanser gibi hiç bir hastalık yoktu. Buraya geldik katarakt ve kanser geldi. Ben gözümden 7 defa ameliyat oldum. Prostattan ameliyatı geçirdim. Orada böyle bir şey yok idi. Orada bir tek soğuk algınlığı vardı. Koyunun etini ye, yağını ye ve sıcak yat geçer. Mikrop yok ki burada parmağımı demir kesse mikrop kapar. Orada sen kayadan düşsen ayağın kesilse bizim bir pamuk tüyümüz vardı, onu ayağına bağlasak 4 günde ayağa kalkar gezerdin.”¹²⁸

Pamir Kırgızların yaşam alanlarında meyve ve sebze ihtiyacını sağlamadıklarından küçük çocukların çoğunun kolları ve bacakları raşitizmden dolayı gelişmemiştir. İncecik boyunları, başlarını zor taşıyor gibi görünmektedir. Hastane vb. bir sağlık kuruluşundan mahrum oldukları için doğduktan sonra bebeklerin çoğu rahatsızlanmıştır.¹²⁹

Pamir Kırgızları, sert iklim koşullarındaki yaşadıkları bölgede sağlık sorunlarında gidebilecekleri bir hastane olmadığından dolayı Çin, Pakistan, Afganistan gibi komşu ülkelerden de yeterli yardımı görmediğinden doğuma bağlı kadın ve bebek ölümleri yüksek oranlarda ortaya çıkmaktadır.¹³⁰

---

¹²⁶ Toroman, **1876-1916 Rus Sömürgeciliği...**, 116.

¹²⁷ Ayt Muhammet ULU, 99, Doğu Türkistan, 28.05.2019

¹²⁸ Abdulzahir KOŞAR, 77, Pamir, 29.05.2019.

¹²⁹ Tural-Camankulova, **Rahmankul Han...**, 17.

¹³⁰ Şavk, **Dünyanın Damından...**, <http://tehlikedekidiller.com/turkce/pamir-kirgizlari.html>

2.9. Pamir’de Eğitim

Kırgızların göçebe hayat tarzında yaşamalarından dolayı eğitim hayatı oldukça zayıftır. Kışlak ve yaylak hayatına sahip olan Kırgız Türkleri, Hokand Hanlığı döneminde Kırgızlar arasında yetişen bazı bilginler, hocalar, şairler ve din adamları Taşkent, Buhara, Semerkand ve Hive medreselerinde eğitim görmüşlerdir. Bu eğitimi alanların sayıları ise çok azdır.¹³¹

Rahmankul Han çocuklara okuma yazma öğretmiştir. Onlara bizzat kendisi eğitim vermiştir. Büyük Pamir ve Küçük Pamir’deki çocukları toplayarak bir çadırı okul haline getirerek burada okullarda olduğu gibi programlı bir şekilde ders vermiştir. Çocuklar burada yatıp kalkmışlardır. Yemeleri, içmeleri ve diğer bütün ihtiyaçları Rahmankul Han tarafından karşılanmıştır. Buranın hizmetini görenlere de ayrıca ücretlerini vermiştir. Din eğitiminin yanı sıra adab-ı muaşeret, coğrafya, resim, matematik ve tarih dersleri de vermiştir. Kur’an okumayı öğretmekle kalmamış, çocukların onu ezberlemeleri ve temel İslami bilgileri edinmeleri için hususunda gayret sarf etmiştir. Arap harflerini öğrettikten sonra Farsça derslerine başlamıştır. Dersler her gün ikişer saat olarak yapılmıştır.¹³²

Eski dönemlerde Pamir Kırgızları arasında Endican, Kaşgar, Yarkent gibi şehirlerde İslam şeriatı ve zanaatı (kuyumculuk, gümüşçülük, ayakkabıcılık ve halı dokuma) öğrenenler olmuştur. Lakin sınırların kapanmasıyla Kırgızlar, kültürel açıdan soyutlanmış içi kapanık hale gelmiştir. Çünkü iklim, dil ve etnik farklılıklar sebebiyle Afgan şehirlerinde tahsil almak tercih edilmemiştir.¹³³

Kırgızlar için eğitim Pamir’de sadece dini alanda Buhara’da yetişen âlimlerinin tarafından çok iyi derecede verilmiştir. Fetva verebilecek âlimler dahi vardır. Son zamanlarda Rahmankul Han bu âlimlerle ilgili: “Bunlar ölürse bizim halimiz nice olur.” demiştir.¹³⁴

¹³¹ Yazı, **Çarlık Döneminde...**,57.

¹³² Tural-Camankulova, **Rahmankul Han...**, 48.

¹³³ Bapaeva, **Göç Nedeniyle Van...**, 49.

¹³⁴ Muhammet Arif KUTLU, 62, Pamir, 29.05.2019.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PAMİR KIRGIZLARININ GÖÇ SÜRECİ

3.1. Pamir Kırgızlarının Doğu Türkistan'a Göçü

Göç kelimesi TDK sözlüğünde tanım olarak bu şekilde verilmektedir. Ekonomik, toplumsal veya siyasi sebeplerle bireyler ile toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret anlamına gelmektedir.¹³⁵

Kırgız Türkleri, Pamir Dağlarında yüzyıllardır hür bir şekilde yaşamışlardır. Çarlık Rusya'nın,1917 Ekim Devrimi'nde yıkılarak yerine Bolşevik Rusların iktidara gelmesiyle sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. 1930'ların başında Sovyet Hükümeti, Afganistan'ın Kırgız sınırını kapatmıştır. Sonuç olarak Kırgızlar, Sovyetler Birliği'ndeki otlaklarının ve kamp alanlarının büyük bir kısmını içeren eski ayrıcalıklarının çoğunu kaybetmiştir. Bununla birlikte, Sovyetlerin Kırgızlara yalnızca sınırlarını kendilerine karşı mühürlemekle kalmayıp, Afgan Pamirlerinin içindeki Afgan Kırgız kamplarına karşı bir dizi askeri baskın ve diğer taciz saldırıları düzenlemiştir.¹³⁶

1930 yılına kadar Afganistan, Tacikistan, Çin her taraf serbestti. Komünist rejim, Kırgızistan'ı işgal edince biz gidemedik, ayrı düştük. Rus askerleri nöbet tutuyorlardı ve sınırlara tel çekmişlerdi. Bizler kendi insanlarımızdan ayrı kalarak akrabalarımız öldüğünde bile gidemedik. Bu dönemde Bolşevikler, Kırgızların ileri gelenlerini,

¹³⁵ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, <http://sozluk.gov.tr>

Kırgızların Doğu Türkistan'a göçleri hakkında 4. Bölümde Rahmankul Han'ın hayatında da yer verilmektedir.

¹³⁶ Shahrani, **The Kirghiz and Wakhi...**, 40.

*mollalarını, dini adamlarını, aksakallılarını türlü bahanelerle hapse attı, işkence etti ve öldürdü.*¹³⁷

O zamana kadar hür yaşamış olan Pamir Kırgızları Hacı Cabbarkul Han önderliğinde Çin sınırını geçerek doğudaki Pamir yaylalarına göç etmiştir. 1930'lu yıllara gelindiğinde Doğu Türkistan'da isyanlar baş göstermeye başlamıştır. Çin, bu isyanları bastırmak için Rusya'dan resmi olarak yardım istemiştir. Bunun akabinde buralara Rus silahlı güçleri gelmeye başlar. Buldukları bölgede daha fazla kalamayacaklarını anlayan Kırgızlar mecburen 1932-1933 yıllarında tekrar Afgan Pamir'ine dönmek zorunda kalır. Özellikle Ruslardan gelebilecek bir tehlikeden dolayı herkes korku içindedir. Bütün bunlar olup biterken II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla SSCB bütün dikkatini savaşa vermiştir. 1942 yılında Cabbarkul Binbaşı vefat eder.¹³⁸

Cabbarkul'a Binbaşı unvanını Çarlık Rusya vermiştir. Ancak Hacı Rahmankul'u millet Han ilan etmiştir.¹³⁹

Pamir Kırgız'ına yönelik bir başka büyük Sovyet saldırısı 1941 sonbaharında Büyük ve Küçük Pamir'de gerçekleşmiştir. Bu saldırılarda Büyük Pamir'de ve Küçük Pamir'de birçok kişi öldürülmüş veya esir düşmüştür. Bir kısmı asla geri dönmeyen hapsilere çarptırılmış ve geçmişte olduğu gibi Sovyet askerleri Kırgız hayvanlarını ve diğer eşyalarını da yağmalamıştır.¹⁴⁰

Rahmankul Han, Rus baskısından dolayı Sovyet hükümeti ile birkaç kez karşı karşıya gelmiştir. Bu baskınlar sonucunda Büyük ve Küçük Pamir'de yaşayan Kırgızlardan ölenler ve Sovyet askerleri tarafından tutuklananlar olmuştur. 1946 yılında yapılan Sovyet baskınında Pamir Kırgızlarının Han'ı Rahmankul'u tutuklamayı amaçlanmıştır. Fakat bunu haber alan Han, ailesini alıp Çin'in Türkistan bölgesine kaçmıştır.¹⁴¹

Pamir Kırgızları, Doğu Türkistan coğrafyasında Çin zulmüne karşı yapılan Uygur Türklerinin haklı mücadelesine destek vermiştir. Çin devletinde Mao önderliğindeki

---

¹³⁷ Muhammed Ekber KUTLU, 72, Pamir, 30.05.2019.

¹³⁸Tural-Camankulova, **Rahmankul Han**..., 29.

¹³⁹ Muhammet Arif KUTLU, 62, Pamir, 29.05.2019.

¹⁴⁰ Shahrani, **The Kirghiz and Wakhi**..., 41.

¹⁴¹Urmanbetova, **Ulupamir Köyü Kırgız**..., 33.

komünist devrim gerçekleşince mecburen Rahmankul Han, Afganistan Pamir'ine dönmek zorunda kalmıştır.¹⁴²

3.2. Afganistan Pamir'inden Pakistan'a Göç

*Afgan Pamir'i küçük ama hikâyesi büyüktür. Rahmankul Han'ın fazla gücü yoktu ama cesareti ve milleti onu destekliyordu. Rahmankul, Han idi ama Afganistan Şah'ı Zahir Şah, Rahmankul Han'a vali unvanı da verdi.*¹⁴³

Doğu Türkistan Pamir'inden geldikten sonra yaklaşık 40 yıl huzur içinde yaşayan Pamir Kırgızları, SSCB'nin desteği ile Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP)¹⁴⁴ tarafından 27 Nisan 1978'de Saur Devrimi sonrası yönetim darbe ile el değiştirmesi neticesinde sıkıntılar yeniden başlamıştır.

*Ruslar, Afganistan'ı işgal ettiğinde babam bizi topladı. Babam ve oğulları(kardeş) biz aramızda konuştuk. Komünistler çok güçlü biz gidelim dedik ve babam ama millet kalsın dedi. Babam sizler kalın dedi. Biz komünistlerden kaçtık. Rusya'da komünistlerden kaçtık. Çin'de de kaçtık. Şimdide komünistler geldi. Bizim savaşmaya gücümüz yok. Uçakları var, silahları var dedi ve Aksakallıları topladı.*¹⁴⁵

Aksakallarla istişare eden Rahmankul Han, ardından ulu meclis toplantısında ilk sözü alır:

“Ey sevgili halkım, ben vatanımı, içinde doğup büyüdüğüm güzel halkımı ardımda bırakıp gitmek istemiyorum. Fakat artık burada kalmam mümkün değil. Ruslar bundan sonra Afganistan'ı rahat bırakmayacaktır. Pamir'deyse istedikleri tek şey benim. İşte bu yüzden sizden izin istiyorum. Ailemi de alarak başka bir ülkeye gidersem sorunun çözüleceğini düşünüyorum. Eğer bunu yapmazsam onlar yalnızca beni değil ailemi de tutsak edecekler. Rusların barbarlığını ve diğer Kırgızlara yaptıklarını hepimiz çok iyi biliyoruz. Suç olarak gördükleri her şeyin tek sorumlusu olarak beni gösterin. Ben, siz halkıma ve devletim olarak gördüğüm Afganistan'a samimiyetle hizmet etmeye çalıştım. Eğer yanlış yaptığım bir şeyler varsa beni

¹⁴²Muhammet Arif KUTLU, 62, Pamir, 29.05.2019.

¹⁴³ Muhammed Ekber KUTLU, 72, Pamir, 30.05.2019.

¹⁴⁴ Detaylı bilgi için bakınız: Mohammad Aleem Saaie, **Afganistan'da Siyasi Partiler Tarihçesi**, Isparta 2009.

¹⁴⁵Muhammed Ekber KUTLU, 72, Pamir, 30.05.2019.

affedin. Biz baskıcı bir yönetime baş eğmemek için bu yolu seçtik. Rus siyaseti daima bizim aleyhimize olmuştur. Buna rağmen onlara güvendik ve bu hatamızın bedeli ağır oldu. 1937’de pek çok değerli Kırgız aydını ve devlet adamı hapse atıldı. Milliyetçi, Turancı, PanTürkçü olmakla suçlandı. En sonunda öldürüp bir köşeye atıldı. Bir mezarları bile olmadı. Rus yönetimine boyun eğmemek için vatanımızdan ayrıldık. Burada azınlıkta olmamıza rağmen Afganistan Hükümeti bize adil davrandı. İç işlerimize karışmadı. Aksine bize yardımcı oldu. Ben Rusların buraya kadar uzanabileceklerini düşünmemiştim. Fakat şimdi bu topraklara da hâkim olacaklar. Onları tanıyorum ve onlara asla güvenmiyorum. Başka bir ülkeye gitmeyi tek çözüm olarak görüyorum. Eğer benimle gelmek isteyen varsa bunun kararını size bırakıyorum. Kimse bir diğerini bu konuda zorlamasın. Çünkü ileride neler olacağını bilmiyoruz. Ayrıca Rusların aradığı siz değilsiniz benim. O yüzden kalmanız belki sizin için daha iyi olacaktır. Bütün malımı mülkümü sizlere bırakacağım. Herkesi buraya topladım çünkü sizlerden izin istiyorum. Aksakallardan dua talebinde bulunuyorum. Allah selamet verir, sağ kalırsak yine görüşürüz!..”¹⁴⁶

Orada bulunan aksakallar Liderimiz nereye giderse bizde oraya gideriz bize önder gerekli sana zarar vermek isteyen bize de verir. Pamir’de yaşayanlar senin liderliğin olmadıktan sonra hayatta kalması çok zordur diyerek göçe beraber çıkılması önerisinde bulunuldu. Rahmankul Han öneriye kabul etti.¹⁴⁷

Muhammet Arif KUTLU, göç kararı sonrası babam Rahmankul Han, Ekber ağabeyimi Pakistanlı yetkililer ile görüşmeye gönderdiğini ve Afganistan’daki olaylardan dolayı mülteci olarak ülkelerine başvurduklarını belirtir. Pakistan istihbarat görevlileri ve hükümet yetkilileri yazışmalar sonucunda kendilerinin Pakistan’a kabul ettiklerini belirtir.¹⁴⁸Pakistanlı yetkililerin kendilerine “*biz kardeşiz aynı dine mensubuz bizim bir ekmeğimiz varsa yarısı sizindir.*” demişlerdir.¹⁴⁹

Biz kaçarken kaçtığımızı anlamasınlar diye babam herkese çadırında odun yaksın, duman tütsün ve gittiğimiz anlaşılmasın dedi. Bizi burada halen yaşıyor bilsinler.

¹⁴⁶ Tural-Camankulova, **Rahmankul Han...**, 60-61.

¹⁴⁷ Ayt Muhammet ULU, 99, Doğu Türkistan, 28.05.2019.

¹⁴⁸Muhammet Arif KUTLU, 62, Pamir, 29.05.2019.

¹⁴⁹Muhammed Ekber KUTLU, 72, Pamir, 30.05.2019.

*Giderken herkese odun yaktırdı. Aldattık onları, eğer biz öyle yapmasaydık gittiğimizi anlarlardı.*¹⁵⁰

Pamir'den Pakistan'a giderken çadırlarımızı ve eşyalarımızın hepsini Pamir'de bırakarak sadece hayvanlarımızı alarak yola çıktık.¹⁵¹ Biz sadece Küçük Pamir'deki Kırgızlarla oradan ayrıldık. Çünkü Küçük Pamir ile Büyük Pamir'i ayıran dağlar çok yüksek olduğundan ancak yaz aylarında karlar eridiğinde yol açılırdı. Biz Pakistan'a giderken yollar açılmamıştı. Büyük Pamir'dekiler sonradan toplanmış yol açıldı diye Hanımız gitti bizde gidelim demişler. Aralarında bir kişi Afgan Hükümeti'nden izin alamayız diye milleti korkuttuğu için gelmediler.¹⁵²

Biz Pakistan'a giderken 1.700 kişiydik. 290 aile vardı.¹⁵³ Kırgızlar 1.083 kişi (en genci 1 ile en yaşlısı 80 yaşında), 5.000 koyun, 700 yak, 30 deve ve 200 at ile Bozoy Gümböz kampını terk eder.¹⁵⁴ Bazı kaynaklarda yaklaşık 1.500 Kırgız, 10.000'den fazla hayvandan oluşan sürüleri ile Rahmankul Han ve beraberindekilerin Pakistan'a gittiği yönündedir.¹⁵⁵

Kırgız Türkleri aç susuz dağların arasındaki zorlu yollarda kimisi sürüleri ile kimisi de eşyalarını alarak deve ve atın taşıyamadığı yüklerini Yak'ların üzerinde Pakistan sınırına 6 gün ile 15 gün arasında ulaşır.¹⁵⁶

*Dağlarda kar olduğundan çok zorlandık. Pakistan'a gittiğimiz yolda Vancır ve Ishkoman Vadisi vardı. Biz Ishkoman Vadisi'nden geçtik. Vancır'dan geçenlerin durumu iyiydi. Onlar Pakistan'ın yakın kısmına geçtiler. Onlara yardım yapıldı.*¹⁵⁷

Rahmankul Han, 40 bin hayvanının hepsini insanlara dağıttığından onun ve ailesinin yolculuğu 6 gün sürmüştür. Hayvanları ile beraber gelenler için yol uzun sürmüştür. Hindikuş Dağlarının buzlu karları eriyince su seviyesi yükselmiş ve Kırgızlar Ishkoman Vadisi'nde 3 ay boyunca beklemek zorunda kalmıştır. Kırgızlar hayatta

¹⁵⁰ Muhammet Arif KUTLU, 62, Pamir, 29.05.2019.

¹⁵¹ K. K., Ekbay AYTAÇ, 77, Pamir, 29.05.2019.

¹⁵² Muhammed Ekber KUTLU: 1 yıl sonra ansızın Ruslar girmiş oradakilere yardım etme amacı ile yardım ettikten sonra oradaki halka türlü işkenceler etmişler... Pamir'i işgal eden Ruslar stratejik öneminden dolayı Pamir'in ortasına karargâh kurmuşlardır.

¹⁵³ Muhammed Ekber KUTLU, 72, Pamir, 30.05.2019.

¹⁵⁴ Malik Kutlu-Bernard Repond, **Hicrete Uzanan Yol: Pamir Kırgızları**, 1. Basım, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği, 2014, 62.

¹⁵⁵ Tural-Camankulova, **Rahmankul Han...**, 60.

¹⁵⁶ K. K., Nimetullah ŞANLI, 67, Pamir, 29.05.2019.

¹⁵⁷ K. K., Seyfettin PAKÖZ, 53, Pamir, 05.29.2019.

kalmak için 5.000'den fazla hayvan kesmek zorunda kalır. Pakistan'ın 200 civarındaki askeri gelerek Kırgızları orada korumuş ve o bölgeden rahat geçmelerine yardımcı olmuştur.¹⁵⁸

5.000 metre yüksekliğindeki geçidi aşan Kırgızlar, Pakistan'ın kuzeyindeki Suktar-Abad bölgesinde kurak ve kayalık vadinin yüksek noktalarında misafirperver Pakistanlı yarı-göçerler ile otlaklarını paylaşmışlardır. Ağustos ayının sonunda Kırgızlar 3.000 metre aşağıdaki İlimit Köyü'ne varır. Bu, onlar için iskân işlemlerinin başlaması anlamına gelmektedir ve kendilerinin artık bir mülteci olduğunu öğrenmeleri demektir. Burada Ishkoman Vadisi'nde sahip oldukları 6.000'den fazla hayvanı besleyecek otlak olamadığından ellerindeki bütün hayvanları ucuza satmak zorunda kalmışlardır.¹⁵⁹

3.3. Pamir Kırgızlarının Pakistan'daki Yaşamları İle ABD ve Türkiye'ye Göç Etmek İçin Yaptıkları Girişimler

Kırgızlar çadırlarının çoğunu geride bıraktıklarından, birçok aile köy ve kasabalara sığınmak zorunda kalmıştır. Gilgit'teki evlerin kiralari ayda 100 ila 1.000 Pakistan rupisi (10-100 \$) arasında değişmektedir. Bekâr erkekler için ev kiralamak imkânsızdır. Üç veya daha fazla aile genellikle birlikte bir ev kiralamıştır. Sonuç olarak, yetersiz nakit ödeneğinin çoğu kiraya harcanırken, yaşam koşulları alışılmadık şekilde kalabalıklaşmıştır. Barınma sorunları ayrıca Pakistan'ın Kuzey bölgesindeki farklı köy ve kasabalarda ailelerin ve akrabaların dağılmasına neden olarak ulaştırma ve ek kişisel kaygıların da artmasına neden olmuştur.¹⁶⁰

*Pakistan'da üç dört yere ayrıldık. Çatrar Alakası'na ve Boragir diye bir yere gittik. Hacı Rahmankul Han ve zenginler malı olsun diye soğuk yaylalık olan Boragir'da bir süre yaşadılar. Rahmankul Han ile daha sonra Gilgit'e gittik.*¹⁶¹

Kırgızlar Pakistan'a üç grup olarak yerleştiler: Gilgit'te 200, Çıtırkan'da 100, Misker'de 60-70 ev (...)[Biz] Gilgit şehrinin kenarında bir kampta yaşadık. Yakınımızda bir ırmak akardı. Üzerinde bir köprü vardı. Şehir, köprüünün öteki

¹⁵⁸Muhammed Ekber KUTLU, 72, Pamir, 30.05.2019.

¹⁵⁹ Kutlu-Repond, **Hicrete Uzanan Yol...**, 64-68.

¹⁶⁰ Shahrani, **The Kirghiz and Wakhi...**, 233.

¹⁶¹Seyfettin PAKÖZ, 53, Pamir, 29.05.2019.

*tarafında bir kilometre uzaktaydı. Yanımızda Kencüttük dediğimiz yerli halk vardı (...). Orada [kampta] tuvalet ve banyo yok. O ırmağa girip abdestini de yaparsın, yıkanırsın da, biraz ileri gidip içme suyunu da alırsın çünkü başka içme suyu yok. Pislik. Ondan çok kişi öldü(...)*¹⁶²

Kırgız Türklerinin Pakistan'da geçirdiği dört yıl dört yüz yıla bedeldir...

Rahmankul Han her gün sabah ev ev gezerek “Tazasınarbı (hasta mısırmız, temiz misiniz)” diye sormuştur. Bu soru, koleraya yakalanan kimse yok değil mi, anlamına geliyordu. O günden sonra Pamir Kırgızlarında tazasınarbı kelimesi hal hatır sorma anlamına gelmeye başlamıştır.¹⁶³

Kırgızlara yapılan mülteci yardımı öncelikle Pakistan hükümeti tarafından verilmiştir. Kişi başına dört rupi (kırk sent) günlük nakit yardımı ile on yedi çadır yaklaşık 240 haneye dağıtılmıştır. Pakistan hükümetinden gelen nakit ödenekler düzenli olarak dağıtılmamıştır. Kırgız mülteciler yaşamlarının ilk iki buçuk yılının en az yedi ayı boyunca hiçbir yardım almamıştır. Aynı dönemde, kişi başına kırk kuruşun nakit ödeneği sabit kalırken, temel malların maliyeti çarpıcı bir şekilde artmıştır. Pakistan'daki çoğu Afgan mültecinin aksine Kırgızlar yiyecek ihracı alamamış, bütün yiyeceklerini satın almak ve kıyafet almak zorunda kalmışlardır. Bunların yanı sıra bazı temel gıdalar, Pakistan hükümeti tarafından yüksek fiyatlarla satılmıştır. Bununla birlikte, devlet fiyatları, pazar fiyatlarına göre nispeten düşük olmasına rağmen, hızla yükselmiştir. Örneğin, 1978'den 1980'e kadar un fiyatı %48; çay %60; pirinç %50 ve yemeklik yağ %38 artmıştır. Mülteciler ayrıca yakacak odun veya gazyağı gibi pişirme yakıtı almak zorunda kalmışlardır. Her zaman temin edilemeyen kırk kilo odun 1980 yılında 2,50 dolara satılırken, gazyağı için daha fazla talep vardır. Ancak 1980'de beş galonluk fiyatı 2,50 dolardan 6 dolara yükselmiştir.¹⁶⁴

Rahmankul Han bütün bu zorluklara rağmen halkı için mücadele etmeye devam etmiştir. Mülteci olmak için Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne müracaat etmiş ve halkının durumunu anlatan bir dizi mektuplar göndermiştir.

¹⁶² Bapaeva, *Göç Nedeniyle Van...*, 51.

¹⁶³ Tural-Camankulova, *Rahmankul Han...*, 65.

¹⁶⁴ Shahrani, *The Kirghiz and Wakhi...*, 233.

Pakistan’da Hacı Rahmankul bir kumaş dükkânı açmıştır. Kırgızlar ise genellikle küçük işlerde daha çok hamallık yaparak bir ekmek parasına çalışmışlardır.¹⁶⁵ Bunun yanı sıra tarlada tozda toprakta çok zor şartlarda çalışanlar bir günde bir ekmek parasını anca çıkarmışlardır. Mülteci Pamir Kırgızlarına arada yardımlar da gelmiştir. Hacı Rahmankul Han gelen yardımları ev ev gezerek yardımı getirenle birlikte dağıtmıştır.¹⁶⁶

Kırgızlar için yapılan bu yardımlarla ilgili Ekbay AYTAÇ şunları aktarmıştır: “Altay Kazaklarından olan Delilhan Hacı 1979 yılında Türkiye’den toplamış olduğu yardımları bize getirdi. Arabistan’da yaşayan Kırgız Türkü olan Hamit Hacı Arabistan memleketlerinden topladığı yardımları Hacı Rahmankul Han’la beraber dağıttı.”¹⁶⁷

Hacı Delilhan Canaltay,10 bin dolar getirdi. Hamit Hacı 3 bin dolar yardım getirdi. Babam yanlarına ikisini de aldı ev ev gezerek dağıttı. Yanlış bilinen birşey var Hacı Delilhan büyük para verdiği sanılıyor. 10 bin dolar getirdi.¹⁶⁸

Pamir dağlarında yaşarken hava sıcaklığı -40 dereceyi bulmaktadır. Kırgızlar, Pakistan’a geldikten sonra hava sıcaklığı 50 derece olduğundan hava şartlarına uyum sağlayamayan 200’den fazla Kırgız Türk’ü vefat etmiştir. Ayrıca bu sıcaklara dayanamayan 15-20 hane Pamir’e geri döndü.¹⁶⁹

Pakistan hükümeti Kırgızlara kamp kurmuştur. Aslında Kırgız insanı sıcaktan daha çok sudan ölmüştür. Kampta doktorlar vardır ve her gün aşı yapmışlardır. Kırgızlara yiyecek ve içecekler 3 ayda bir dağıtılmıştır. Kırgızların Pakistan’da kaldıkları dönemde çadırlar İngiltere askerlerinin eski kamp çadırıdır. Kalın olan bu çadırlara soğuk veya sıcak işlememiştir.¹⁷⁰

Pakistan kralı o zaman Ziya Nurhak bize çok iyi baktı. Orada çok zorluk çekmedik. Bizim en çok zorlandığımız sıcaktı. Babamın ikna etme kabiliyeti yüksekti ve bizlere

¹⁶⁵Muhammed Ekber KUTLU, 72, Pamir, 30.05.2019.

¹⁶⁶K. K., Berdibek FİDAN, 62, Pamir, 29.05.2019.

¹⁶⁷ Ekbay AYTAÇ, 77, Pamir, 29.05.2019.

Bu yardımlarla ilgili bkz. Delilhan Canaltay, **Altaylardan İstanbul’a Göç Hatıraları Çetin Zaman Zor Günler**, (Haz. ve Çev. Tekin Tuncer), İstanbul, Altay Yayınları, 2019, 223-228.

¹⁶⁸ Canaltay, **Çetin Zaman...**, 226’ta bu yardım miktarının 20 bin dolar olduğunu belirtmektedir.

¹⁶⁹Ayt Muhammet ULU, 99, Doğu Türkistan, 28.05.2019.

¹⁷⁰ Muhammet Arif KUTLU, 62, Pamir, 29.05.2019.

*babam sayesinde çok iyi bakıldı. 5 milyon mülteci içinde en iyi muamele bize yapıldı. Bazı gruplar parti kurdular, komünistlerle savaşmak için babama da bir haber gönderdiler. Hacı Rahmankul Han büyük mücahidsin sen gelirsen millet sana inanır insan toplarız dediler. Babam cevap olarak ben gelemem, benim halkım küçük bir grup onların ölmesine gönülüm razı değil dedi ve kabul etmedi.*¹⁷¹

Pakistan'a geldikten 7 ay sonra Rahmankul Han ve ailesi İslamabad'a giderek Türkiye'ye sığınma dilekçesi vermiştir.1978 yılında Türkiye'de Bülent Ecevit Başbakanıdır ve Rahmankul Han ve ailesi Ankara'ya dilekçe göndermiştir. Ecevit zamanında Türkiye'de sağ-sol tartışmaları vardır ve Rahmankul Han'ın dilekçesi sonuçsuz kalmıştır. Daha sonra yapılan seçimleri Süleyman Demirel kazanmış ancak Demirel'den de cevap gelmemiştir.¹⁷²

Rahmankul Han, Aksakallıları toplamış ve biz burada kalmaya devam edersek sıcaklık yüzünden yaşamayacağız. İnsanlardan çok fazla ölen olduğunu Aksakallara anlatır. Amerika'nın Alaska Eyaletine sığınmacı olarak başvuru yapalım diye fikrini belirtir. Alaska, coğrafi olarak Pamir'e benzemese de hava şartları olarak Pamir gibi olduğunu belirtince orada bulunan herkes kabul eder. Rahmankul Han ve oğlu ile beraber İslamabad'a giderek Amerika Büyükelçiliğine sığınmacı olarak dilekçe verdik.¹⁷³

Hacı Rahmankul'un umudu, halkını Alaska'ya götürebilmektir ve 7 Nisan 1980'de Pakistan'daki ABD Büyükelçiliğine tüm toplumu için vize başvurusunda bulunur.¹⁷⁴

Rahmankul Han, Amerika Birleşik Devletlerinin elçiliğine Alaska'ya sığınmacı olmak üzere bir dizi yazışmalarda bulunacaktır. ABD'nin Alaska Eyaletine mülteci olarak Pamir Kırgızlarının Han'ı Rahmankul'un yazdığı mektupların bazıları şu şekildedir;

---

¹⁷¹ Muhammed Ekber KUTLU, 72, Pamir, 30.05.2019.

¹⁷² Muhammet Arif KUTLU, 62, Pamir, 29.05.2019.

¹⁷³ Ayt Muhammet ULU, 99, Doğu Türkistan, 28.05.2019.

¹⁷⁴ Shahrani, **The Kirghiz and Wakhi...**, 236.

“Saygıdeğer Beyefendi

Ben Eylül 1978’de Pamir dağlarındaki Kırgız Türkleri ile birlikte Pakistan’a geçtim ve Gilgit bölgesinde farklı yerlerde yaşadım.

Kalacağımız farklı zorluklar ve sefil durum nedeniyle Pakistan’da daha fazla kalamayız. Çünkü geçen yaz boyunca yüzün üzerinde kadın ve çocuk öldü.

Zorluklar sırasında bize yardım eden Pakistan Hükümetine minnettarız. Ancak tüm zorlukları karşılamak ve yeniden yerleşme sorununu çözmek için yeterli değil. Bu zorlukları göz önünde bulundurarak ABD’ye göç etme kararı verdik.

Bu nedenle başvurumu ABD’deki ilgili makamlara, oradaki tadilatımız için gerekli işlemi yapması için iletmesini rica ederim. Teşekkür ederim. Saygılarımla.

07.04.1980

Kırgız Mülteci Lideri

Hacı Rahman Kul

Kaşmir Pazarı Gilgit”¹⁷⁵

“İslamabad’daki ABD Büyükelçisi Ekselanslarına,

Efendim,

En saygılı ve mütevazı bir sunumla, konuyla ilgili olarak dikkatinizi çekmek istediğimi, Amerika’daki Kırgız Mültecilerin düzenli olarak işgal edilmesine ilişkin bir başvurunun sizin nazik şerefimize gönderildiğini söylemek isterim. Bu konuda herhangi bir doğru bilgi alamadığımı da belirtmek isterim.

Bu nedenle, bu aşamada Amerika’daki Kırgız Mültecilerin en kısa sürede gelecekteki yaşamları için düzenli olarak işgali konusunda bilgilendirilmem ve yardım etmem isteniyor.

25/12/1981

---

¹⁷⁵ Belgenin aslı için bkz. **Ek 1.**

Saygılarımla,

Hacı Rahmankul

Kırgız Mülteci Lideri

Kaşmir Pazarı Gilgit''¹⁷⁶

'Sevgili Bay Hacı Rahmankul,

Sizinle tekrar iletişim kurmam bu kadar uzun olduğu için özür dilerim. Gilgit'e birkaç kez gelip sizi görmeye karar verdim. Bir nedenle veya başka bir sebeple. Genellikle hava hizmetinden dolayı başarılı olamadım. Uçakta bir yerim vardı lakin hükümet sizi ziyaret etmek için izne ihtiyacım olduğunu söyledi. Bu yüzden izin için başvuruda bulundum ve umarım bu ayın sonunda ya da bir veya iki hafta içinde verileceğini umuyorum.

Komite, Kırgız Mültecilere, sizin ve Mart'a konuştuğum diğer Kırgız tarafından tespit edilen öncelikli bir ihtiyaç olduğu için yiyecek gereksinimlerine yardımcı olmak için 10.000 Rs.'lık¹⁷⁷ bir başlangıç nakit hibesi vermeye karar verdik. Bu miktarı, ne zaman verebileceğimiz ve ne zaman ihtiyaç duyduğunuza göre belirlenen aralıklarla verilecek diğer nakit yardımları takip edin. Çünkü Gilgit'e ulaşmak zordur, parayı hesabınıza yatırmamız daha kolay olacaktır. İnsanlara vermen gerektiğinde Gilgit veya Rawalpindi'de bir hesabın var mı? Böylece, komiteye bir rapora ihtiyacı olacak. Paranın kimlere verildiği ve kimlere nasıl kullanıldığı bildireceğiz.

Ayrıca Gilgit'e geldiğimde, Kırgız ihtiyaçları ve durumları hakkında ayrıntılı bir araştırma yapmak istiyorum. Ayrıca araştırmak istediğim en önemli konulardan biri topluluğunuz için iyi bir yer olabilir taşınma, belki de sizi görmeye gelmeden önce bunları düşünebilirsiniz ve ben oradayken onları tartışa biliriz. Seni yakında görmek için sabırsızlanıyorum.

Saygılarımla Allen K. Jones

---

¹⁷⁶ Belgenin aslı için bkz. **Ek 2.**

¹⁷⁷ Bu mektup içerisinde geçen para yardımı Kırgızlara ulaştı ise Pakistan hükümeti, Delilhan Canaltay ve Hamit Hacı dışında birde ABD hükümeti yardımıda bulunmuştur.

“Hacı Rahmankul,

Bu kolay bir dilekçe değildir bunun için sizin ve eyalet departmanınızın resmi yetkililerinizin Kırgız boyunun Alaska'ya yerleşmesi konusunda ilgisini çekmeye çalıştım ama aldığım cevap yeterince tatmin edici değil. Koşulsuz Demokrasi bizim için sistemdir. Bunu uygulamaktan vazgeçmeyeceğiz iyi bir adam ve akıllı bir insan olduğunu umduğumuz Sayın Ted Stevans, Kırgızların Alaskaya yerleşmesi konusunda cevap verdi. Ne yapabilirim gibisinden cevap verdi. Bir bakayım yardımcı olacağım dedi.Ama eyalet departmanı yetkilisi Frank büyük bir Sosyolojik ve Lojistik problem olabileceğini düşünüyor Kırgızların Alaska'ya yerleşme konusunu. Bu departmanın bir yetkilisi de boş umutlara kapılmamamızı belirtti. Bu şahsın sizi ve insanları anladığını düşünmüyorum. Siz özgürlüğe ve tarihinize önem veren bir milletsiniz. Size ve insanlarınıza saygım sonsuzdur her birey önemlidir terazinin bir kefesine insanı ve diğer kefesine Petrolü Tankları ve Füzelere koysanız inanın insanlar ağır basar. Çünkü onlar insansız bir şey ifade etmez. O yüzden Kırgızlar da önemlidir.

Hugh Leedy

Alaska, ABD

16 Eylül1980''¹⁷⁹

“Amerikan Kongresi Temsilciler Bölümü Washington

Sevgili Bonie,

Bu dilekçe Kırgız boyu lideri RahmanKul başvurusu hakkındadır. 1980 yılı mülteci kanunları ve yasalarına göre mültecilerin yerleştirilmesi ve süreci INS tarafından son onayının alınması ile RahmanKul ve boyunun mülteci başvurusu onaylanmasını tam garanti edemiyoruz. Çünkü yönetim Orta Doğu'dan 2.000 kişiye kadar olan toplu grupların başvurusunu kabul edebiliyor. Bu yüzden Rahman Kul ve Kırgız

---

¹⁷⁸ Belgenin aslı için bkz. **Ek 3.**

¹⁷⁹ Belgenin aslı için bkz. **Ek 4.**

boyu için Eyalet Departmanına dilekçe verdim, sonuçlarını bekliyorum. Başka bir dilek ve sorunuz varsa lütfen bildirin.

Don YOUNG
Kongre Üyesi Alaska
30 Temmuz 1980¹⁸⁰

Sevgili Senatör Stevans

Sekreter sizin 17 Temmuzdaki dilekçenize cevap vermeme rica etti. Sayın Rahman Kul ve Kırgız boyu için Mülteci kanunları ve yasalarına göre INC ofisinin Mültecilik işlemlerini başlatması olası ancak izlenen yola göre şuanda sadece 2.000 kişiyle sınırlı. Orta Doğu başvuru kontenjanı her bireyin ayrı ayrı başvurması gerekmektedir. 1980 kanunlarına göre size garanti RahmanKul ve Kırgız boyu Mülteci Ofisi departmanından yeterli ilgi ve alakayı görecektir.

J. Brian Atwood
Asistan Sekreter
29 Temmuz 1980¹⁸¹

Sevgili Bonnie

Kırgız boyu için gösterdiğiniz ilgi ve alaka için teşekkürler. Eyalet departmanı ve adalet departmanı mültecilerin kabul konusunda birlikte çalışıyor. Yönetim ve danışmanlık her göçmenlik başvurusunu kabul ediyor. Göçmenlerin çeşitliliği ve gruplarına göre bu yüzden itiraf etmek gerekirse bütün Kırgızları hep birlikte kabul etmek özellikle zorluk çıkartıyor. Şüphesiz ki bu durum geniş kapsamlı bir araştırma ve değerlendirme gerektiriyor. Bu yüzden ki kısa surede kesin bir sonuç almak zordur. Kırgızlar için her bir sorun veya belirtmek istediğiniz bir şey olursa lütfen haber verin.

Mike Gravel

---

¹⁸⁰ Belgenin aslı için bkz. Ek 5.

¹⁸¹ Belgenin aslı için bkz. Ek 6.

Giriş

1978 de ki ilk Sovyet Komünist darbesi kurbanlarından Pamir Dağlarının en yüksek vadilerinde yaşayan Türkçe konuşan Kırgız boyu Sovyet ve Çin Komünist baklarından kaçan Pamir Dağlarının Afganistan kısmında yaşamaya çalışan çoğu Müslüman Türkistanlı olan Nisan dan üç ay öncesine kadar 1978 de Kabildeki Komünist Darbesinden kaçan Kırgız boyunun lideri Kağan Hacı Ramankul kendi insanlarıyla yüksek dağları aşarak Sovyet Komünist askeri tehlikesine rağmen Pakistan'ın kuzey taraflarına göç etti. Bu büyük göç 280 aile 1.300 insandan ibarettir. Büyük Pamir vadisinde yaşayan Kırgızlar doğa şartlarının ağır olmasından dolayı göçe katılamadı. Hayvan ve eşyalarla yapılan 10 günlük zorlu yürüyüşlerle Hindikuş ve Karakurum Dağlarını geçtiler ve Pakistan tarafına vardılar.Yeşim ve Eskimen Köylerine vardılar....

Afgan Pamir'i Kırgız Mültecilerinin durum ve ihtiyaçları üzerine (Ağustos 1980) tarafından hazırlandı.

By M. Nazif Shahrani
Antropolog, Los Angeles¹⁸³

“SelamünAleyküm Hacı Rahman Kul

Size gerekli daveti yapmak için çok zorluyoruz kendimizi umuyorum ki siz ve evlatlarınız yakında Alaska'ya gelebilir. Dr. Nazih Şahrani de uçakta sizinle olacaktır. Herşeyin yolunda gitmesi için yanınızda bulunacaktır. Olayların daha rahat ve uygun bir şekilde devam etmesi için size yardım edecektir. Yetkililerden şimdi aldığım duyuma göre Türkiye de 4.500 Türk asıllı göçmeni kabul edeceğini belirtmiş. Türkiye'nin ne zaman kabul edeceği bilgisine hiçbirimiz sahip değiliz. Biz Kırgızları buraya ulaştırmak için elimizden geleni yapıyoruz. Yeni Dünya gelmeniz için 1 yıldan az veya daha fazla sürebilir. Bu süreç ama Türkiye'ye yerleşmeniz daha kolay süreceyse eğer oraya yerleşmenizi öneririm. Türkiye'ye yerleşerseniz sizi

¹⁸² Belgenin aslı için bkz. Ek 7.

¹⁸³ Belgenin aslı için bkz. Ek 8

Alaska'ya almamız daha zor olacaktır. Pakistan vize ülke olarak Türkiye'den daha dost bize ama siz karar vermelisiniz. Rahman Kul Bey eğer sorunlar çoğalırsa ben, Nazih Bey, Louis Dupree, RonPetocz, AllenJones ve diğer ismini sayamadığım arkadaşlarım sizin Alaska'ya transferiniz için elimizde geleni yapacağız. Alaska genelde karışık olmayan insanlardan oluşuyor. Bu göçü yapmak için olumlu bir şansımız olduğunu düşünüyorum. Umarım yakında haberini alırsınız.

Marilyn Dudley-Rowley

2 Mart 1982”¹⁸⁴

Pakistan'da mülteci olarak yaşayan Kırgızlar Amerika'nın cevabını 3 sene beklemiştir. Bu arada Türkiye'de Kenan Evren askeri darbe yapmıştır. Darbe olduktan sonra Kenan Evren'e Kırgızlar dilekçe göndermiştir.¹⁸⁵

Pakistan gezisi sırasında Afganistan'daki Türk mültecilere başlangıçta sıcak bakmayan Devlet Başkanı Evren'in, bu kampları ziyaret ederek oradaki Türk mültecileri düştükleri hazin yaşam şartlarını görmesi sonucunda Kenan Evren'in olumsuz düşüncelerinde Kasım 1981'de hızlı bir şekilde değişiklikler olmuştur. Türk asıllı sığınmacılara karşı başlangıçta olumsuz yaklaşırken bu olayın akabinde Türk yetkililerin karşıt fikirlerine rağmen “*soydaşlara bağrımızı açacağız*” açıklaması ile bu sığınmacı Türklerin kabulü noktasında çalışma yapılmasını talimatını vermiştir. Mültecilerin kabulü konusunda Kenan Evren, Pakistan Devleti'nin göçmenler yüzünden düştükleri zor durumdan dolayı Pakistan Hükümetine bir jest yapması düşüncesi etkili olduğu düşünülmüştür.¹⁸⁶

Bu faaliyetten sonra Türkiye'de Pakistan'daki Afgan mültecilerini ilgilendiren bir kereye mahsus 2641 sayılı yasa çıkartılmıştır. Böylece Türkiye'ye göç etme süreci başlamıştır. Bu faaliyetleri gerçekleştirme sorumluluğunu 12 Bakanlık, Kızılay örgütü ve Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesinden 2 öğretim görevlisi üstlenmiştir. Üst komisyon olarak belirlenen İçişleri, Dışişleri, Tarım ve Orman, Sağlık ve Sosyal Yardım, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlıkları, Kızılay temsilcileri, Öğretim

¹⁸⁴ Belgenin aslı için bkz. **Ek 9**.

¹⁸⁵ Arif Kutlu: Kenan Evren Nişabur'a geldi Kenan Evren 1981'de Muhacirleri görmeye geldi. Kenan Evren büyükelçiliğe biz alacağız şeklinde talimat vermiştir.

¹⁸⁶ Emrullah Öztürk, (2014), **Türk Asıllı Afgan Mültecilerinin 12 Eylül Dönemi'nde İskan ve İstihdamı**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 72.

görevlileri işe başlamadan 1982 yılının Mart ayında Pakistan’da ön araştırmalar gerçekleştirmiştir.¹⁸⁷

10 Mart 1982 tarihinde kabul edilen ve 17 Mart 1982 tarihinde Milli Güvenlik Konseyi gündemine getirilen “*Afganistan’dan Pakistan’a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye’ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun Tasarısı*”, Türk soylu (Kırgız, Kazak, Türkmen ve Uygur) mültecileri içermektedir. İlk maddeye göre “bir defaya mahsus” olarak sınırlandırılarak ve getirilecek göçmen sayısını en fazla 4.500 rakamı olacak şekilde belirlenmiştir.¹⁸⁸

Türkiye elçiliğine dikekeçe verdikten kısa zaman sonra Amerika’dan cevap gelmiş ve Kırgızların 300 hane olarak sığınma başvurusu kabul edilmiştir. 300 haneyi 4’e bölerek küçük gruplara ayırarak yaşama izni verileceği belirtilmiştir. Rahman Kul Han yanındakilerle beraber İslamabad’da ki Türkiye elçiliğine giderek kendilerinin neden Türkiye’ye almadıklarını, Amerika’nın sığınmacı taleplerini kabul ettiğini belirtmiştir. Telefon görüşmesi yapılmış ve Kırgızlara Amerika’ya gitmelerine gerek olmadığı, Türkiye’nin kendilerini kabul ettiği ve Kırgızları soğuk iklime dayalı yerleşim yeri vereceğini belirtmiştir. Kırgızlar sevinerek Amerika büyükelçiliğine gidip teklifi reddetmiştir.¹⁸⁹

Arif Kutlu ise olayı şu şekilde anlatmaktadır: *Amerika bize uçak hazırlamış Washington’dan yazı geldi sizi alacağız diye babamla İslamabad’a gittik. Bir bayan vardı. Amerika elçiliğinde o gün biz uçacaktık. Singapur’a oradan da Washington’a. Biz oraya vardığımızda bize vize yapıyorlardı. Oradayken elçiliğe telefon geldi ve Türkiye elçisi aradı ve Rahmankul orada mı diye babamla görüştü. Rahmankul müjde Türkiye sizi kabul etti. Seni deyince babam sevindi. Hemen Amerika elçiliğinden çıktık. Türkiye elçiliğine gittik.*¹⁹⁰

---

¹⁸⁷Urmanbetova, *Ulu Pamir Köyü Kırgız...*, 38.

¹⁸⁸ Öztürk. *Türk Asıllı Afgan...*, 78.

¹⁸⁹Ayt Muhammet ULU, 99, Doğu Türkistan, 28.05.2019.

¹⁹⁰Muhammet Arif KUTLU, 62, Pamir, 29.05.2019.

Bu konu hakkında ise Ekber KUTLU: Amerika bizi kabul ettikten iki gün sonra İslamabad Amerika elçiliğine gitmeden önce biz Türkiye büyükelçiliğine gittik. Babam elçilikte Türkiye’ye bir dilekçe yazdık ve cevap vermediniz. Biz şimdi Amerika’ya gidiyoruz. Bize cevabınız nedir deyince Türkiye’nin bizleri kabul ettiğini belirttiler. Babam sonra geldi ve bizlere danıştı. Türkiye gitme fikrini olduğunu belirtti herkes Türkiye’yi seçti.

Amerika küçük bir yolcu uçağı ayarlamıştır. Rahmankul, Hacı Muhammed Ulu ve Rahmankul'un ortanca oğlu Arif'e pasaport çıkartılır. Amerikan yetkilileri Kırgızlara sizi Alaska'ya göndereceğiz. Bakın orada yaşayacak yer seçin ama tek bir yere koymayacağız, 3 yer seçeceksiniz demişlerdir. Kırgızlar, Türkiye ile dilimiz bir, dinimiz bir diyerek Alaska'ya gitmekten vazgeçerek Türkiye devletini seçmiştir.¹⁹¹

3.4. Pamir Kırgızlarının Pakistan'dan Türkiye'ye Göçü

Pakistan Devleti'ne 22-27 Kasım 1981 tarihleri arasında Türkiye Devlet Başkanı Kenan Evren'in gerçekleştirdiği ziyaret esnasında Türk kökenli mülteci ailelerin Türkiye Cumhuriyetine göçmen statüsü kapsamında kabulüne ilişkin belgeye onay vermesi ile Kırgızların Türkiye'ye kabul süreçleri başlamıştır.¹⁹²

Türkiye'nin mültecileri kabul etmesi üzerine İndus Vadisi üzerinden tırlar ve otobüslerle Kırgızlar Rawalpindi şehrine ve havaalanına götürülmüştür. Buradan İslamabad Havaalanındaki Pakistan ve Türk Hava Yollarına ait uçaklar ile Türkiye'ye taşınmışlardır.¹⁹³

Pakistan'dan yaklaşık 4.500 Türk asıllı mültecinin Türkiye'ye gelmesi için Türkiye ve Pakistan uçakları görevlendirilmiştir. Bu yolculuk kesintisiz bir şekilde gerçekleşmesi için Karaçi ve İslamabad Havaalanları üzerinden Türkiye'deki Adana Havaalanı arasında yapılacak olan nakillerin planlaması dikkatli bir şekilde hazırlanmıştır. Bu planlar neticesinde THY'nin programı, sığınmacıların Pakistan'da ikamet ettikleri yerler, bunların yanında toplanacakları alanlar ve kamplardan toplanma merkezlerine nasıl götürülecekleri hususu belirlenen ailelerin hangi uçaklar ile yolculuk yapacağı konuları dikkatli bir şekilde planlanmıştır. Mültecileri Türkiye'ye getirecek uçakların 6 tanesi THY'na 7 tanesi ise Pakistan Hava Yollarına ait toplam 13 uçak görev almıştır. Bu yolculuk esnasında THY uçaklarının bazı havaalanlarına inişi mümkün olmayan yerlerde Pakistan Hava Yolları uçakları ile Quetta Havaalanından 1.720 kişinin Pakistan Hava Yolları tarafından Karaçi Havaalanına ve Türkiye'ye taşındığı belirtilmiştir.¹⁹⁴

¹⁹¹Ayt Muhammed ULU, 99, Doğu Türkistan, 28.05.2019: Ayrıca pasaportlar için bkz. **Ek 10.**

¹⁹² Öztürk, **Türk Asıllı Afgan...**, 76.

¹⁹³ Kutlu-Repond, **Hicrete Uzanan Yol...**, 66.

¹⁹⁴ Öztürk, **Türk Asıllı Afgan...**, 86.

Türkiye sığınmacı talebini kabul ettikten sonra Kırgızlara bir heyet göndermiştir. O vakit Türklerin yaşadığı bölgede nüfusları yaklaşık 4.500 kişidir. Kazaklar; Tokat ve Kayseri, Özbekler Adana ve Hatay ve Uygurlar¹⁹⁵Kayseri'ye sadece Kırgızlar ise Van'a yerleştirilmiştir. Kırgızları uçaklarla Pakistan'dan, Irak'ta savaş olduğu için Arabistan üzerinden Türkiye'nin Adana iline getirilmiştir. Adana'da üç gün kalmışlardır. Kırgızlara iyi muamele edilmiş ve eksikleri giderilmiştir. Kırgızlar iki-üç gün otelde kaldıktan sonra ikiye ayırmış ve otobüslerle yarısı Van Karagündüz Köyü Afet Evlerine, diğer yarısı ise Malatya Boztepe Afet Evlerine götürülmüştür.¹⁹⁶

---

¹⁹⁵Ekber KUTLU: Uygular vardı bizim Amerika'ya gideceğimizi öğrenince geldiler. Bizi de yazın dediler o gece sabaha kadar liste yaptık. 100 hane vardı o listeyi elçiliğe verdik. Amerika'ya gitmekten vazgeçince onlar Türkiye'ye gitmek isteyince onlar gelmedi. Ama şimdi onlar çok pişman ben görüşüm gittiğimde keşke bizde gelseydik diye çok söylediler. Büyük çoğunluk Uygur Türkleri Pakistan'da kaldılar.

¹⁹⁶Ayt Muhammet ULU, 99, Doğu Türkistan, 28.05.2019.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HACI RAHMANKUL HAN VE ULUPAMİR(KIRGIZ) KÖYÜ

4.1. Rahmankul Han'ın Hayatı

Rahmankul Han, 1913 yılında Pamir bölgesinin (bugün Tacikistan sınırları içerisinde kalan) Murgap şehrinde Cabbarkul Binbaşı ve Apiyda Hanım'ın çocukları olarak dünyaya gelmiştir.¹⁹⁷

Rahmankul Han 1913 yılında Alay bölgesinde dünyaya gelmiştir. Bir rivayete göre Rahmankul Han, Cabbarkul'un en büyük çocuğudur ve Küçük Pamir'de Caman Çuluk adlı bir yerde doğmuştur. Eğer öyleyse Cabbarkul'un Pamir'e geldikten sonra yerleştiği yer Caman Çuluk'tur.¹⁹⁸

Rahmankul'dan sonra bir kız kardeşi dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta annesini ve kız kardeşini kaybettikten sonra babası Cabbarkul, Zuhra adındaki bayanla hayatını birleştirmiştir. Babasının ikinci eşinden ise 2 erkek, 2 kız olmak üzere toplam 4 kardeşi olmuştur.¹⁹⁹

Rahmankul'un doğduğu yıllarda Kırgız Türklerinin yaşadığı bölge olan Pamir, o çağın önemli ekonomik ve ticari yollarından olan Kuzey İpek Yolu'nun önemli stratejik ve ekonomik noktasının kesiştiği Kaşgar-Hokand bölgesinin önemli yol güzergahıdır. Kırgızların özgürce yaşadığı Pamir bölgesi günümüz ülke sınırlarına

---

¹⁹⁷ Muhammed Ekber KUTLU, 72, Pamir, 30.05.2019.

¹⁹⁸ Tural-Camankulova, **Rahman kul Han...**, 33-42.

¹⁹⁹<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/haci-rahman-kul-han-kirgizlarin-efsanevi-son-hani-11.02.2014>.

göre Doğu Türkistan, Pakistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Afganistan topraklarında bulunmaktadır.²⁰⁰

Babası Cabbarkul, Çarlık Rusya tarafından sadece askeri bir rütbe değil aynı zaman bölge yöneticisi demek olan Binbaşı rütbesi ile görevlendirilmiş önemli bir şahsiyettir.²⁰¹

Cabbarkul Çar II. Nikolay döneminde on dört yıl boyunca bölge subaylığı yapmıştır. Fakat komünistlerin yönetimi devralmasından sonra Rahmankul sadece bir yaşındayken, akrabaları ve idari memurlarının birçoğuyla, Afganistan'daki Küçük Pamir bölgesine yerleşmiştir. O zamanlar, Komünistlere karşı Türkler tarafından Basmacı Hareketi Türkistan'ın birçok yerinde başlamıştır. Cabbarkul'un Pamir'e gelmesinden önce yaklaşık elli Kırgız hanesi burada yaşamaktadır. Bu bölgeye daha sonraları Sovyetler Birliği'nden kaçan ve Çin Pamir'lerinden kaçanlar Cabbarkul'la birlikte buraya gelmiştir.²⁰²

1917 yılında gerçekleşen Bolşevik İhtilali nedeni ile Cabbarkul Binbaşı, bugün Doğu Türkistan Özerk Bölgesi içinde kalan Tagarrma bölgesine göç eder. Rahmankul burada başlayan ve daha sonraki yıllarda devam eden tahsil hayatında Buhara, Semerkant ve Kaşgar'dan gelen âlimlerden ders alır. 1920'li yılların başında bugün Afganistan sınırları içinde kalan Ermen Ötok bölgesine yerleşen Cabbarkul Binbaşı, Sovyet Rusya'nın saldırılarına maruz kalır. Bunlardan en çok bilineni 1930 yılında gerçekleşen zehirlenme hadisesidir.²⁰³

Rahmankul, 14 yaşında iken Ruslar babasına karşı bir gece ani bir baskın düzenler. Baskının olduğu gece Rahmankul'da babası ile beraberdir. Ruslar Cabbarkul'a: "Seni nasıl öldürelim istersin, silahla mı zehirle mi?" diye sorarlar. Rahmankul hemen zehir içeceğim demesiyle Ruslar baba ve oğula ağız dolusu zehir içirirler. Han'ın çadırından gelen sesler üzerine obadan birileri durumu fark eder ve herkese haber verir. Bütün oba ayağa kalkar. Ruslar atlarına binip kaçarlar. Kendilerinden geçmek üzere olan Rahmankul ve babası hemen zehri kusar. Baba ve oğul yoğurt ve

---

²⁰⁰ Abdulmalik Kutlu-Muhammed Ekber Kutlu, **Bir Dam-ı Dünya Masalı**, 1. Basım, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği, 2014, 4.

²⁰¹ Arif KUTLU: Cabbarkul Binbaşı Çarlık devleti tarafından yapılmış bir Han'dı. Binbaşı büyük bir unvandı askeri değil mülki unvan Onbaşı, Ellibaşı, Yüzbaşı var, Binbaşı en yüksek unvandı.

²⁰² Shahrani, **The Kirghiz and Wakhi...**, 39.

²⁰³ Kutlu, **Bir Dam-ı Dünya...**, 4.

kurut²⁰⁴ yiyerek hayatta kalır. O esnada dışarıdakiler koşup yetişirler. Her ikisine de bol bol yoğurt yedirirler. Böylece Sovyetlerin bu teşebbüsü de sonuçsuz kalır. Bu olaydan sonra Cabbarkul'un ağzındaki bütün dişler dökülür.²⁰⁵

Rahmankul verdiği bu isabetli karar sonrası halkın büyük takdirini kazanır ve babasına idari işlerde yardımcı olmaya başlar. Artık önemli kararların alındığı mecliste halkın ileri gelenleriyle yan yana oturmakta ve sahip olduğu üstün nitelikler herkes tarafından fark edilmektedir. Sovyet Rusya'nın baskılarına daha fazla dayanamayan Cabbarkul binbaşı, bir baskın ihbarı sonrası halkıyla beraber Pamir Bölgesinin bugün Afganistan sınırları içerisinde kalan daha iç kesimlerine taşınır. Fakat bu göç Sovyet Rusya'nın baskı ve saldırılarını önlemede yetersiz kalır.²⁰⁶

Sovyetler, obaya yaptıkları bir bakın neticesinde Kırgızlara ait eşyalarının çoğunu, aralarında (şecere ağacı grafiği) bazı önemli belgeler de dâhil olmak üzere alır. Askerler, mevcut hanı, ağabeyi ve soyundan Murgap'a kadar olan önemli bir adamı daha esir alır. Han, serbest bırakılır ve yaklaşık altı ay sonra geri döner. Ancak ağabeyi ve diğer kişi, Duşenbe'ye (Tacik başkenti), oradan SSCB'nin başkenti Stalingrad'a götürülür.²⁰⁷ 1930'lu yıllarda Rahmankul, abisi Muhammed Kabil ile Sovyet Rusya tarafından suçsuz yere hapse atılır. Hapiste 6 ay kaldıktan sonra serbest bırakılan Rahmankul yurduna döner iken abisi 2 yıl daha suçsuz yere hapiste kalır.²⁰⁸

Yaşanan bu olaydan sonra Cabbarkul Binbaşı ve oğlu Rahmankul, Sovyet Rusya'ya daha uzakta olan Mülk Ali bölgesine yerleşir. 1940 yıllar Sovyet Rusya ile hem silahlı hem de siyasi olarak mücadele eden Pamir Kırgızları için çok zor yıllar olmuştur. 100-200 kişiden oluşan Rus Askeri guruplarının saldırıları Cabbarkul Binbaşı ve Rahmankul önderliğindeki Pamir Kırgızlarının cesur direnişi tarafından

---

²⁰⁴ **Kurut**: süzme yoğurttan yapılan bir çökelek, lor peyniri

²⁰⁵ Abdulmalik Kutlu-Muhammed Ekber Kutlu, **Bir Dam-ı Dünya...**, 4.

Bu olay bazı kaynaklarda şu şekilde geçmektedir. Ruslar gelip Cabbarkul binbaşıya iki seçenek sunarlar. “Ya kurşun ya ilaç”. Cabbarkul “ilaç” der. O anda oğlu Rahmankul'a bu soruyu sorar Ruslar. Cabbarkul “ilaç” demesini ister. İlaç diyen Rahmankul'un ağzını açıp zehri boşaltırlar. Bu sırada Cabbarkul “sakın yutma oğlum” der. Ruslar aceleyle çekip giderler. Cabbarkul oğlunu alarak hemen dışarı çıkar. Dışarıda kaynatılmakta olan yoğurttan bol bol içerler ve içtikçe kusarlar. Rahmankul kustukça dişleri dökülür. Bkz. Tural-Camankulova, **Rahmankul Han...**, 33.

²⁰⁶ Kutlu, **Bir Dam-ı Dünya...**, 4.

²⁰⁷ Shahrani, **The Kirghiz and Wakhi...**, 41.

²⁰⁸ Muhammed Ekber KUTLU, 72, Pamir, 30.05.2019.

defalarca püskürtülür. Bu zorluklarla birlikte babası ve ağabeyinin ani ölümleri genç Rahmankul'u derinden etkiler.²⁰⁹

Teyit Kırgızları'nın atası, Rahmankul'un babası Cabbarkul Binbaşı'nın 1943 yılında vefat etmesi üzerine 30 yaşındaki Rahmankul, Aksakallar meclisinin oybirliği ile "Pamir Kırgızlarının Han'ı" olarak seçilir.²¹⁰

Rahmankul'un idaresi altında yaklaşık 2.000 kişi vardır.²¹¹Büyük Pamir ve Küçük Pamir olmak üzere iki yerde yaklaşık 600 hane vardır ve yaklaşık 3.000 kişinin hanı olmuştur.²¹²

Büyük Pamir olarak adlandırılan bölgede bir gece baskınında 70 erkek, Rusya askerler tarafından şehit edilince daha fazla zayıt vermemek için Rahmankul, bugün Doğu Türkistan sınırları içerisinde kalan Danbaş bölgesine yerleşir. Bu gölgede 2 yıl kadar kalan Rahmankul başta Kaşgar olmak üzere buradaki Uygur ve Kırgız kentlerine ziyarette bulunur. Yaptığı ziyaretlerde bölgenin ileri gelenleriyle fikir alışverişinde bulunur ve bölgede zaman içerisinde tanınan bir kişi haline gelir.

Bu sırada Afganistan Devleti Badahşan Vilayetinin ileri gelenlerinden Hacı Abdüllatif'i Rahmankul ile görüşmek üzere Danbaş'a gönderir. Bu görüşmede Rahmankul, Afganistan Devleti tarafından Pamir Bölgesi'nin sınır güvenliğini sağlama garantisini vermesi durumunda Afganistan Pamir Bölgesini geri dönebileceklerini belirtir. 1949 yılında gerçekleşen Çin Halk Devrimi Rahmankul ve halkı için yeni bir saldırı ve baskı tehdidi oluşturur. Çin Halk Cumhuriyetinin bölge üzerindeki saldırgan ve sert tutumunun burayı yaşanmaz hale getireceğini anlayan Rahmankul, Afganistan'ın verdiği güvenceyi de göz önünde bulundurarak Afganistan'a geri döner.²¹³

Afganistan devletinin bir gücü yoktu. Askerleri yok. Babam Çin'e gidiyor 2 yıl Çin'de kalıyor. Çin'de bir karakolda çatışmaya giriyor ve 5 kişi öldürüyor. Orası

²⁰⁹ Shahrani, **The Kirghiz and Wakhi...**, 40.

²¹⁰ İsmail Cengiz, <http://www.iyigunler.net/rahmankul-han-atanin-oykusu-makale>, 27.10.2014
Bazı kaynaklar da Cabbarkul'un ölüm tarihi 1942 kabul edilmektedir.

²¹¹ Tural-Camankulova, **Rahmankul Han...**, 34.

²¹² Muhammet Arif KUTLU, 62, Pamir, 29.05.2019.

²¹³ Kutlu, **Bir Dam-ı Dünya...**, 5.

büyük bir karakol idi. Mao Komünisti gelince geri dönüyor. Pamir’de babam sadece Ruslarla değil, Çinliler ile de savaştı.214

Sovyet Rusya ve Afganistan arasında imzalanan sınır ihlalleri protokolü kapsamında Rahmankul, Afganistan tarafından resmen Pamir bölgesinin sorumlusu ilan edilir. Bu olaydan sonra halkı tarafından da Han olarak ilan edilen Rahmankul Han sınırlamaların daraltıldığı otlaklara ve azalan ticari faaliyetler nedeniyle kötüleşen Pamir bölgesi ekonomisinin iyileştirmesi ve geliştirilmesi için büyük çaba harcar. Öncelikle otlakları yazlık ve kışlık olarak ikiye ayıran Rahmankul Han hayvancılığın gelişmesine büyük önem verir.

Bu sistem sayesinde sayıları hızla artan hayvanlarını fakir ailelere ödünç sistemiyle dağıtır. Bu sistemde hayvanın mülkiyeti ödünç verene ait olmakla birlikte bakıcılar hem yün, süt, vb. ürünlerden yararlanmakta hem de bakıcılık ücreti olarak yeni doğan hayvanlardan bir kısmının sahibi olmaktadır. Sistem çok iyi bir şekilde işler. Rahmankul Han’ın teşvikiyle hayvanı çok olan diğer zenginlerde bu sisteme katılırlar. Hızla gelişen hayvancılık sayesinde Afganistan’ın en zengin topluluklarından biri olan Pamir Kırgızları, artık canlı hayvan, süt, yağ ve deri gibi hayvansal ürünler satarak karşılığında ihtiyaçlarını temin etmeye başlamışlardır.²¹⁵

Rahmankul akıcı bir şekilde Çağatayca, Farsça, Peştunca, İngilizce ve Urduca gibi dilleri konuşabilen resim, şiir gibi sanat dallarına ilgili aydın ve sanatsever bir kişidir. Han, devrin önemli merkezlerinden getirttiği eğitmenler ile birlikte gençlere eğitim vermiştir.²¹⁶

1960 yıllarının başında Rahmankul önderliğindeki Kırgız heyeti, Afganistan kralı Muhammed Zahir Şah’ı ilk kez ziyaret eder. Zahir Şah, Rahmankul Han’ı üç ay boyunca büyük bir ihtimamla misafir eder. Bu süre zarfında sık sık Rahmankul Han ile görüşen Zahir Şah, Rahmankul Han’ın yetkileri genişleterek Pamir’in koruyucusu unvanını verir. Bu unvan ile artık tüm Pamir bölgesini idare yetkisi Rahmankul Han’a verilmiştir. İlk Kabil ziyaretinden sonra Rahmankul Han, Hac vazifesini yerine getirmek üzere kalabalık bir kabile ile Mekke’ye gider. Sık sık Kabil’i ziyaret eden Hacı Rahmankul Han, Afganistan Kralı Muhammed Zahir Şah ile olduğu kadar

²¹⁴ Muhammed Ekber KUTLU, 72, Pamir, 30.05.2019.

²¹⁵ Kutlu, **Bir Dam-ı Dünya...**, 5.

²¹⁶ Tural-Camankulova, **Rahmankul Han...**, 48.

Afganistan Cumhuriyetinin ilk Cumhurbaşkanı Serdar Muhammed Davut Han ile de yakın bir ilişki kurmuştur.²¹⁷

1977 yılında Cumhurbaşkanı Davut Han, Pamir'e okul, hastane, küçük bir hava alanı ve Bozay Gumbaz yakınlarında kalıcı konut inşasını içeren büyük bir proje başlatır. 1978 yılında Afganistan'ın Sovyet Rusya tarafından işgal edilmesi sonucu bu projeler yarım kalmıştır. SSCB'nin bu işgal hareketinin geçmişte yaşanan acıların tekrarlanmasına neden olacağını bilen Hacı Rahmankul Han, artık son bir göç ile yurdunu terk etmek niyetindedir. Halkına kendisiyle birlikte gelip gelmeme tercihinde serbest olduklarını, kendisinin ve ailesinin Pamir'den gitmesi halinde Sovyet Rusya'nın onlara zarar vermeyeceğini düşündüğünü söyler. Toprağını ve hayvanlarını halkına emanet eder fakat halkı Hanlarını bu son göçte de yalnız bırakmaz istemezler. Kırgızlar Han'a "*sen tok isen bizde tokuz, aç isen bizde açız, sağ isen bizde varız*" yeminiyle göç hazırlıklarına başlanır.²¹⁸

Kısa süre içerisinde Pakistan sınırına varan Kırgız halkı burada elverişsiz hava koşulları nedeniyle 3 ay kadar mahsur kalır. Hava şartlarının düzelmesi ile Pakistan devleti tarafından kabul edilen Kırgızlar İlimit bölgesine, ardından Gilgit şehrine yerleştirilir. Gilgit şehrinde kalıcı iskân hazırlıklarına başlanır. Fakat Kırgızların alışık olmadıkları aşırı sıcak iklimi sebebiyle Pakistan kalıcı yerleşim için uygun değildir.

Hacı Rahmankul Han, Pakistan'da yaşarken Afganistan ilgili haberler için oradaki bazı kişilerle devamlı irtibat halinde bulunmuştur.²¹⁹

Gilgit Şehrine yerleşmelerinden hemen sonra Hacı Rahmankul Han, Türkiye Cumhuriyetine büyükelçilik aracılığıyla Türkiye'ye yerleşmek istediklerini belirten bir mektup yazar. Fakat mektuba cevap bir hayli gecikir. Geçen yılların ardından umutlar tükenir. Son çare olarak Amerikan Büyükelçiliğine başvurur. Amerika kısa bir süre zarfında iskân hazırlıklarını tamamlar ve Kırgızları Alaska'ya yerleştirmek üzere kabul eder. Hacı Rahmankul Han Alaska'da yerleşecekleri toprakları görmek için 3 kişilik heyet ile Amerika'ya gitmek için hazırlandığı günlerde Türkiye

---

²¹⁷ Kutlu, **Bir Dam-ı Dünya...**, 5.

Afgan hükümetinin Rahmankul'a gönderdiği davetiye Ek 13.

²¹⁸ Kutlu, **Bir Dam-ı Dünya...**, 5.

²¹⁹ Afganistan İslam Cemiyetinden gelen mektup Ek 14

Büyükelçiliğini ziyaret eder. Türkiye Cumhuriyetinin yerleşme isteklerini kabul ettiğine dair yazılmış olan mektubu alır. Artık göç rotası değişmiştir. Aralarında dil birliği olan, din birliği, kültür birliği, kader birliği olan kardeş Türkiye'ye yerleşme haberi Kırgızlar tarafından coşku ile karşılanır. Kısa sürede hazırlıklar tamamlanır. Pakistan'dan önce Adana'ya ardından Van ve Malatya'ya getirilen Kırgızlar bu şehirlere yerleştirilir.

Hacı Rahmankul Han, artık huzur ve güven içinde olan halkına görevini layıkıyla yaptığını düşünmektedir. Kendi deyimiyle *Pençesi olana ezdirmemiş gagası olana yedirtmemiştir halkını*. Fakat Han'ın Sovyet Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti gibi ülkelerin işgali altında bulunan Afganistan ve Türk Dünyasının özgürlüğü için yapacakları bitmemiştir. Ulusal ve Uluslararası Basın aracılığıyla bu meseleleri sürekli gündemde tutar. Başta Uygur Halkının Lideri İsa Yusuf Alptekin olmak üzere birçok Türk lider ile yakın temasları olmuştur. Hacı Rahmankul Han, Sovyet Rusya'nın yenilgisinden sonra kurulacak hükümetin seçimi için Pakistan'a davet edilir. Peşaver'de yapılan seçim sonrası hükümet kurulur. Fakat Hacı Rahmankul Han, buradan gönüllü buruk ayrılır. Ona göre bir koalisyon sağlanma olasılığı düşüktür. Nitekim daha sonra yaşanan olaylar Hacı Rahmankul Han'ın bu düşüncesinde haklı olduğunu gösterir.²²⁰

1913 senesinde Pamir coğrafyasında doğan Rahmankul Han bütün yaşamı boyunca mücadele içerisinde bulunduğu göç, sürgün ve savaşlar ile geçen 77 yıllık ömrü 6 Ağustos 1990 yılında Erzurum Devlet Hastanesinde yakalandığı hastalığı atlatamayarak son bulmuştur. Kırgız Türklerinin son lideri Hacı Rahmankul Han'ın vefat haberini duyan Pamir Kırgızları onun öldüğüne inanmak istememişlerdir. Erzurum'dan cenazesi köye geldiğinde Hanlarını son yolculuğuna uğurlamak Kırgızlar için hiçte kolay olmamıştır. Yaşamları boyunca birçok zorlukla mücadele etmek zorunda olan Pamir Kırgızlarının en zor görevi belkide Hanlarını defnetmek olmuştur. Liderlerini tekbirlerle dualarla uğurlayan halk Rahmankul Han'ın vasiyetini büyük üzüntü içerisinde okunmuştur:

---

²²⁰ Kutlu, **Bir Dam-ı Dünya...**, 5.

“Sizlere yeterince hizmet edemedim. Hakkınızı helal ediniz... Sizlerden isteğim şudur: Dininizi ve Türklüğünüzü unutmayınız... Namazınızı zamanında kılın ve okuyunuz...”²²¹

Türklerin son Han'ı olan Hacı Rahmankul Han'dan miras olarak büyük başarılarla ve mücadelelerle dolu bir varoluş mücadelesinin yanı sıra milletine vasiyet olarak dinine, diline, kültürüne sahip çıkmak kalmıştır.

4.2. Van ve Malatya'ya Yerleştirilen Kırgızlar

Tek bir yerde yeterli yerleşim tesisi bulunmadığı için Kırgızlar geçici olarak iki ayrı alana yerleştirilmişlerdir. Van ilindeki Karagündüz Köyü'ne 202 aile (776 birey), 96 aile (353 kişi) ise Malatya ili Yeşiltepe ilçesi afet evlerine geçici olarak yerleştirilir. Van ilindeki Erciş kasabasının yirmi altı kilometre batısındaki Altındere'de (Altın Vadi) kalıcı evlerin yapımından sonra bir araya gelebilmişlerdir.²²²

Van ve Malatya da 4 yıl kaldıkları süre boyunca sürekli devletten yardım görmüşlerdir. Devlet, Kırgızlara maaş bağlamıştır. 12 yaşından büyüklere 4 bin lira, 12 yaşından küçüklere 2 bin lira aylık vermiştir. O zaman buraya devlet 296 tane ev yapmıştır. Bu gün bu hanelerin sayısı 600'ü bulmuştur.²²³

Malatya ili Boztepe Afet konutlarının 5 km'lik yolunun açılması, 3 km'lik kısmının stabilize kaplanması, 2 km'lik kanal dolgusu, 4 km'lik asfalt altı malzeme çekimi, 4 adet çeşme ve 5.000 lt'lik 2 adet su deposu yapımı ile 1.360 dekar alanın Kırgız Türklerinin yaşam koşulları kapsamında düzeltilmesi şeklindeki resmi emir verilmiştir. Van ili Karagündüz köyünde tefrik edilen afet konutlarının tamiri, içme suyu ihtiyacının karşılanması için 10,5 km'lik mesafeden su getirilmesi ve 3 adet çeşme yapılması ile buradaki su ihtiyacının karşılanması hususunda devlet talimat vermiştir.²²⁴

Pakistan'daki okullara devam etmekte olan çocuklar, şimdi köydeki bir ilköğretim okuluna gitmektedir. Bu çocuklardan yedi tanesi gerekli sınavları geçmiş ve köylerinden kırk kilometre mesafesindeki Van şehrinde yatılı okul olan bir ortaokula kabul edilmişlerdir. Kadın ve erkek seksen yetişkin, yetişkin okuryazarlık

²²¹ İsmail Cengiz, **Rahmankul Ata'nın Öyküsü**, 27.10.1214

Detaylı bilgi için: <https://www.iyigunler.net/rahmankul-han-atanin-oykusu-makale,1815.html>

²²² Shahrani, **The Kirghiz and Wakhi...**, 241-242.

²²³ Berdibek FİDAN, 62, Pamir, 29.05.2019.

²²⁴ Öztürk, **Türk Asıllı Afgan...**, 92-93.

programının ilk aşamasını çoktan tamamlamıştır. Çok sayıda kadın, özel bir hayır kurumu olan Van ve Çevresini Geliştirme Vakfı tarafından desteklenen halı dokuma ve nakış kurslarını tamamlamıştır. Aynı vakıf, bazı Kırgız kadınlarının geleneksel becerilerini kullanmaya başladıkları, sağ dikey dokuma tezgâhları olan bir kilim dokuma atölyesi kurmuştur. Yirmi genç erkek, traktörleri ve diğer tarım ekipmanlarını işletmek üzere eğitilmiş ve 1983 hasadı sırasında devlet çiftlikleri üzerindeki geçici işler için bir kısmı işe alınmıştır.²²⁵

Pamir vadilerinde belli sayıda zengin yaşayan insanlar varken, Türkiye'ye geldikten sonra topluluğun üyeleri hemen hemen aynı sosyo-ekonomik duruma sahip olmuşlardır. Bu durum topluluk içindeki eşitliği arttırmıştır. Yardımlar sayesinde bazı aileler komşu köylerden hayvan satın alarak kendi ekonomik durumlarını geliştirmişlerdir. Hem Karagündüz'de hem Malatya'da yaşayan bazı Kırgız aileler bakkal sahibi olmuşlardır. Malatya'da ikamet eden Kırgız ailelerinden en az bir yetişkin kuruyemiş marketlerinde hamal olarak, inşaat işçisi ya da Malatya şehrine yakın çiftliklerde çalışmışlardır. Karagündüz'de yaşayan ailelerin çoğu mevsimlik işlerde çalışması için en azından bir yetişkini Malatya, Rize, İzmir, Adana, İstanbul gibi büyük şehirlere gönderdikleri de görülmüştür.²²⁶

4.3. Ulupamir Köyü'nün Genel Özellikleri

Ulupamir köyü Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesi Van ili, Erciş ilçesinin 26 km. kuzey batısında 16.000 km²'ye ulaşan Van Gölü su toplama havzasının en önemli kollarından olan Zeylan (Altundere) suyunun aktığı Koçköprü barajına ulaştığı, kısmen düz bir havzanın batısında, çevresi yüksek dağ ve platolarla çevrili yayla koşullarında bir köydür. Kuzeyden doğuya doğru gidildiğinde Muratbaşı (3.510 m.), Aladağlar (3.351 m.) ve Tendürek (3.680 m.) dağları ile kuşatılmış bir alanı kaplamaktadır. Bu coğrafya içerisinde 2.066 m'ye kadar yükselen Kavak tepesinin eteğinde 1.900 m. eğrisi üzerindeki dalgalı taraça üzerine kurulmuştur.²²⁷

Pamir coğrafyası kadar olmasa da kışları oldukça soğuk geçen bu köydeki yaşamı, iklim ve sosyo-ekonomik durumların belirlediği bir görünüm ortaya çıkar.

²²⁵ Shahrani, *The Kirghiz and Wakhi...*, 242.

²²⁶ Urmanbetova, *Ulupamir Köyü Kırgız...*, 40.

²²⁷ Tuncay Özdemir, "Türkistan'dan Anadolu'ya Bir Göç ve Tarımsal Üretim Amaçlı İskan Örneği: Ulupamir", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 32, 1997, 162-65.

Veteriner İşleri Genel Müdürlüğün Van İli Erciş İlçesinde 310 ailenin kesin yerleşim yerini sağlamak üzere tarımsal iskanı kararlaştırılan Erciş Altındere Harasından mülkiyeti hazineye ait olan arazi bölümünden 34.387 dekarlık bölgenin iskanı için ayrılan ismi geçen genel müdürlük ile resmi yazışmalar yapılmıştır. Nüfus ve aile sayılarına göre 298 ailenin 3 kısımda konut ve tarımsal yapıları devri sağlanarak yaklaşık 270 dekarlık arazi köyün iskanına ayrılmıştır.²²⁸

Kırgızlar Türkiye'ye göç ederken kendi istekleri doğrultusunda ve Başbakanlığın emirlerine göre 29.01.1982 tarihinde "çoban olarak istihdam edilmek" şartı ve tarımsal iskanı çerçevesinde istihdam edilmek için Devlet Üretim Çiftliklerinde çalışmaları uygun bulunmuştur. Lakin soğuk iklimde ve yaklaşık 5-7 bin metre yükseklikte yaşadıkları göz önüne alınarak tamamının sadece hayvancılıkla ilgilendikleri için Doğu Anadolu bölgesinde yaşayabilecekleri yerleşim alanları araştırılmaya başlamıştır. Bu araştırmalar neticesinde Kars, Ağrı, Erzurum ve Van şehirleri üzerinde durulmuştur. Ağrı ve Erzurum illerinde yerleşim yeri olarak devlet hazinesine ait alan bulunmadığından buralar değerlendirme dışına bırakılmıştır. Kars şehrinde İsa Çayırı ve Borluk çiftliği gibi Van şehrinde Kırkgeçit ve Kuşdağı bölgelerindeki yerleşim alanlarındaki iskan başvurusu komisyona gönderilmiştir. Komisyonun değerlendirmesinin sonucunda Kars ilindeki bölgenin yetersiz olması Kırkgeçit köyündeki 100 dekarın üzerindeki alanın güvenlik ve içme suyu sorunun olmasından dolayı buralar komisyon tarafından uygun görülmemiştir. Van ili Erciş ilçesinde bulunan Altındere Harası arazisi üzerine yerleşim noktası olarak en son karar kılınmıştır.²²⁹

Ayt Muhammet ULU, Ulupamir köyünün seçilmesi ile ilgili şunları aktarmaktadır: Van'ın Erciş ilçesine Rahmankul Han ile beraber gittik. Evlerin yapılacağı yeri biz tespit ettik ve heyet sordu bize nereye isterseniz oraya yapılacaktır diye bizde seçtik. Köyün adı bizlerin isteğiyle, anavatanımız olan Pamir dağlarını hatıralarımızda yaşatmak için devletimiz tarafından Ulupamir olarak değiştirilmiştir.²³⁰

---

²²⁸ Öztürk, *Türk Asıllı Afgan....*, 101.

²²⁹ Öztürk, *Türk Asıllı Afgan....*, 105-106.

²³⁰ Ayt Muhammet ULU, 99, Doğu Türkistan, 28.05.2019.

Devlet sarı boyalı evleri Malatya Boztepe'den gelenlere; kırmızı boyalı evleri ise Van Karagündüz'den gelenler için yapmıştır.²³¹

Ulupamir köyünde devlet tarafından yapılan planlı iki katlı tek tip evler çevre köylerin mimari yapısından farklılık göstermektedir. Bu evler iki katlı olmakla beraber alt katlar köyün ekonomisi olan hayvancılık için yapılmıştır. Köy nüfusu zamanla artması üzerine buralarda da aileler için ev olarak kullanılmaya başlamıştır.²³²

Devlet Kırgızlara burada ev yapmış, arazi vermiş, hayvan vermiş, evlerinin içinde ne gerekiyorsa devlet vermiştir. İğneden ipliğe ne lazımsa devlet yardımcı olmuştur.²³³

*Burada rahat yaşamamız için devlet evimize ne gerekliyse hepsini verdi. Kaşık, çatal, bıçak, giysi, kumaş, ayakkabı, ne gerekliyse hepsini teslim etti. Devlet geçimimizi sağlayalım diye bize hane başına on hayvan verdi. Hayvancılıkla uğraşalım diye otuz beş bin dönüm arazi verdi tarım yapalım diye. Burada buğday ektik, patates ektik ben kendim buğday ektim. Buğdayı ekmek kolay, malzeme de almak kolay ama orak kullanmak çok zor o yüzden yapamadık şuanda eken yok sadece hayvanlarımız için yonca ekiyoruz. Pamir'de tarım yapmadığımızdan bize çok zor geliyor. İnsan hayvana her şey topraktan gelir biz toprağın kıymetini biliriz.*²³⁴

4.4.Ulupamir Köyü'nün Nüfus Yapısı

Pakistan'dan gelen Afganlı mültecilere başlangıçta bir yıl geçerli olacak bir muhacir kimliği verilmiştir. Bakanlar Kurulunun 2510 sayılı İskan Kanununun 6.ncı maddesinin (b) fıkrasına göre Türk vatandaşlığına alınmıştır.²³⁵

Ulupamir köylüleri genel itibari ile akrabalık, hısımlık ilişkisi taşıyan insanlardan oluşmaktadır. Bu bağlar onlar arasındaki maddi-manevi güçlü ilişkilerin oluşmasında etken faktördür. Kırgız Türklerinin yerleşik hayata geçmesiyle beraber göçebe

²³¹K. K., Gülüşah CEVHER, 46, Pamir, 29.05.2019.

²³² Murat Özer, Ulupamir Kırgızlarında Evlilik ile İlgili Gelenekler, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, Sayı5/2, 2016, 872.

²³³ Seyfettin PAKÖZ, 53, Pamir, 29.05.2019.

²³⁴ Ayt Muhammet ULU, 99, Doğu Türkistan, 28.05.2019.

²³⁵ Öztürk, **Türk Asıllı Afgan...**, 113.

hayatta oba biçiminde olan geniş aile yapısı burada kültürel değişimlerinde etkisiyle küçülmüştür.²³⁶

Bu küçük topluluğun Türkiye'ye gelmeden önceki son beş yıldaki uzun ve acı veren deneyimlerini göz önünde bulundurarak, Kırgızlar oldukça iyi durumda ve ruh halindedir. Daha iyi sağlık bakımı, morbidite²³⁷ azalması ve güçlü vücut değerlerinin devam etmesi ile Kırgızlar, önceki üç yıl boyunca %4,2'lik yıllık demografik büyüme kaydetmiştir. Yani gerçek sayıları 1980'de Pakistan'da 1.040'tan 1983'te Türkiye'de 1.172'ye yükselmiştir. Bu inanılmaz derecede yüksek doğum oranı, Türkiye'nin doğusunda yeniden yerleşimin son yıllarında da devam etmektedir.²³⁸

İlk olarak, çocukların doğum oranlarında önemli bir artış, bebek ölümlerinin çok azalmasıyla devam etmiş ve bu da hızlı bir nüfus artışına neden olmuştur. Otuzlu yaşlarının sonlarında, Pamir'de on yıldan uzun bir süredir evli olan ve hiç hamile kalmayan birkaç Kırgız kadın ilk kez doğum yapmıştır. 1986'da Kırgız nüfusu son dört yılda %19,4'lük bir demografik artışı yansıtarak 1.348'e ulaşmıştır. Türkiye'deki dört yıllık mülteci yaşamları döneminde doğan bebeklerin hayatta kalma oranlarının daha yüksek olması, Pamir'de doğanların hayatta kalma oranlarıyla karşılaştırıldığında daha belirgin hale gelmiştir. Pakistan'da ve son dört yıl boyunca Afganistan'ın yüksek irtifa Pamir vadisinde 1978 Komünist darbesinden önce doğanların yılları mülteci hayatıdır. Yani, 0-4 yaş arası çocuk sayısı (Türkiye'de doğmuş) nüfusun %277 ya da 20,5'iyken, 5 ila 8 yaşları arasındakiler (Pakistan'da) 156 ya da nüfusun %11,5'i ve 9 ila 12 yaşları arasındakiler (Pamirlerde doğanlar Afganistan) 107 ya da Kırgız nüfusunun yalnızca %7,9'unu oluşturmaktadır. Endikasyonlar²³⁹o zamana kadar açıktır ki, Kırgız'ın Türkiye'deki demografik olarak hayatta kalması güvence altına alınmıştır.²⁴⁰

---

²³⁶ Cemal Öztürk-Gökhan Dönmez, Biçimsel Olmayan Bir Örgüt Olarak Aksakallılar Meclisi: Ulupamir Kırgızlarından Bir Örnek, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 21 Ekim 2018, 203.

²³⁷**Morbidite:** Özel bir grup içinde ve belirlenmiş bir zaman diliminde belli bir hastalığa yakalanan ve tanı konulan hastaların sayısı (veya oranı) olarak ifade edilmektedir.

²³⁸ Shahrani, **The Kirghiz and Wakhi....** s. 244.

²³⁹ Her hangi bir hastalığa ilişkin izlenmesi gereken tedavi yöntemlerini ve tedavi içerisindeki sürecinin gidişatının nasıl olacağını belirlemesini ifade etmektedir.

²⁴⁰ Shahrani, **The Kirghiz and Wakhi....**, s.245.

İl	İlçe	Bucak	Köy	Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
Van	Erciş	Merkez	Ulupamir	1990	606	752	1358
				2000	784	896	1608
				2007			1642
				2008			1829
				2009			1722
				2010			1713
				2011			1707
				2012			1720
				2013			1767
				2014			1627
				2015			1534
				2016			1528
				2017			1586
				2018	796	735	1531

Buradaki tüm veriler TÜİK sayfasından alınmıştır.

*Yazın tatilde herkes burada köyün nüfusu iki katına çıkar.Herkes gelir dört bin beş bin kişi olur eğlence düzenlenir.*²⁴¹

Dünyada Pamir Kırgızca'sı, Türkiye'de ise Ulupamir Kırgızca'sı olarak bilinen ve geliştirilen dil Kırgızca'nın İçkilik ağızlar grubuna mensuptur. Pamir Kırgızca'sı ait olduğu Kırgızca'dan farklı bazı özelliklere sahiptir.²⁴²

4.5.Ulupamir Köyü'nün Aile Yapısı

Hane halkı kriterine göre Ulupamir'de çekirdek aile ve geniş aile türleri (üç kuşaklı, iki kuşaklı, akrabalar ile birlikte oturma v.b.) vardır. Otorite yapısına göre aile yapısı,

²⁴¹ Muhammet Arif KUTLU, 62, Pamir, 29.05.2019.

²⁴²Öztürk-Dönmez, Biçimsel Olmayan Bir Örgüt..., 209.

ataerkildir.²⁴³ Ailede otorite, en yaşlı erkektir; aile üyeleri ona karşı son derece saygılıdır.²⁴⁴

Kırgızlar Türklerinde evlenmek isteyen bir kişi eşini bulunduğu boy ve soydan tercih etmemesi durumuna Egzogami evlilik adı verilir. Bu tip evlilikler asırlardır Kırgızlar arasında tercih edilmektedir. Yedi ata geçmeden gelin ve damat adaylarının Kırgızlar arasında evlilik yapmaları yasaktır. Bunun sebebi ise yedi ataya kadar olanlar Kırgız kültürüne göre akraba ve kardeş sayılırlar. Bu kuralın uygulanmasının amaçlarından bazıları ise soylarını korumak ve sağlıklı yeni nesiller yetiştirmektir. Son yıllarda bu kural Pamir Kırgızlarının nüfus oranının düşük olmasından eskisi gibi katı uygulanmamakla birlikte bazı esneklikler görülmektedir.²⁴⁵

*Pamir’de ne yapıyorsak burada da yapıyoruz. Düğünlerimiz aynı bizde başlık parası vardır. Kızı isteyen kişinin durumuna göre başlık parası istenir. Ama artık bin dolar isteniyor. Baba aldığı parayı zaten kızına harcıyor, çeyiz yatağı, döşeğini alıyor. Süt parası adı altından olur ve başlık da denmiyor zaten artık. Bir kızı beğendikten sonra ihtiyarlar var, onları gönderirsin, o gider ister ve sonra damat gider ister. Kız verildikten sonra orada bir düğün gibi bir şey yapılır. Koyun kesilir, millet çağrılır ve daha sonra nişan kına yapılır. Düğünlerde Ulak oynanır. Aşık var çok oyunlarımız var ama yeni yetişen gençlerimiz bilmiyor. Düğünlerimiz burada iki üç gün sürer. Pamir’de dört beş gün sürerdi.*²⁴⁶

Kırgız geleneklerinde düğünler, nişan merasimi ile başlamaktadır. Bu merasimler kültürel olarak renkli geçmektedir. Kırgızlarda Nişan töreni iki gün sürer. İlk gün akraba ve komşuların yardımı ile “Boursok²⁴⁷” ismi ile bilenen ekmeğin pişirilmesiyle başlar. Kadınlar kalabalık bir şekilde yaz ayı ise bahçede, kış ise çadır veya evin girişinde açtıkları yufkaları ince ince küçük dilimler halinde doğrayarak kazanlara doldururlar. Erkekler ise yakmış oldukları ateşte kazanlardaki ekmeği büyük süzgeçler ile kızgın yağda pişene kadar karıştırmaktadırlar. Burada pişen ekmekler evde kurulan sofranın ortasına bırakılır ve bütün misafirler sütlü çay ile

---

²⁴³ Ulupamir’de konuştuğumuz bütün Aksakallılar Pamir’deki ataerki yapısında olan aile yapısının, Ulupamir’de artık kültürel değişimler sonucunda evdeki sözün geçerliliğinin hanımlara olduğunu ileri sürmektedirler.

²⁴⁴ Bapaeva, **Göç NedeniyleVan...**, 56.

²⁴⁵ Özer, Ulupamir Kırgızlarında Evlilik..., 873.

²⁴⁶ Abdulzahir KOŞAR, 77, Pamir, 30.05.2019.

²⁴⁷ Sıvı yağda kızartılmış hamura verilen isim.

birlikte bu ekmekleri yemektedir. Kırgız düğünleri genel olarak hareketli ve eğlencelidir. Bu düğünlerde geleneksel yemek düzeninde değişiklik bulunmamaktadır. Erkekler için bahçede, kadın ve çocuklar için çadır veya evlerde sofralar kurulur.²⁴⁸ Düğün yemekleri ise genel itibari et ağırlıklı yemeklerden oluşmaktadır.

Bu köyde yaşayan kadınlar kendi kültürel öğelerine özgü renkli kıyafetlerle yaşamlarının bir parçası haline getirmişlerdir. Köydeki evli kadınlar, başlarına beyaz eşarp takarken, bekâr kızlar ise kırmızı eşarp takarlar.²⁴⁹

4.6. Ulupamir Köyü'nün Din Hayatı

Ulupamir köyünde Camii, Kur'an Kursu ve Taziye evi bulunmaktadır. Türk Devletinden maaş alan bir Kırgız imam görevlidir. Köylüler arasında da sevilen ve saygı duyulan biridir. Cami ve Kur'an kursunda, Kur'an ve dini bilgiler öğretilmektedir. Köyde vakit namazlarında camiye genellikle 50 yaş üstü insanlar gitmektedir. Cuma namazlarına köydeki herkes katılım göstermektedir. Vakit namazlarına yaz aylarında yaklaşık 60-70 kişi, kış ayında ise iklimin etkisi de bulunmakla beraber yarı yarıya düşmektedir. Köyde bulunan genç kızlar ve kadınlar geleneksel olarak örtünmektedirler. İslam dininin çizdiği sınırlar içerisinde ve geniş aile münasebetleri kadın erkek ilişkileri belirlemektedir. Büyük ölçüde din islami kurallar ve geleneklere göre yaşanmaktadır.²⁵⁰

Ulupamir'de Nakşibendi tarikatı müritleri bulunmaktadır. Bu tarikat mensuplarına halk arasında *sopu* (sufi) adı kullanılmaktadır. Sopular kendileri kurdukları dergâhta toplanır ve ibadet ederler. Dergâhta iki katlı binanın üst katı erkekler, alt katı ise kadınlar için düzenlenmiştir. Tarikat mensupları, geleneksel dini anlayış ve yaşayıştan daha katı tutum benimsemişlerdir.²⁵¹

4.7. Ulupamir Köyü'nün Ekonomik Yapısı

Ulupamir köyünde yaşayan Kırgız Türkleri hayvancılık, koruculuk, el sanatları ve turizm sayesinde ekonomik hayatlarını sürdürmektedirler. Köyün en büyük geliri her evde devletten maaş alan 1 yada 2 kişinin bulunması ile sağlanmaktadır.

²⁴⁸ BARAN, "Pamir Yaylası'ndan Ulupamir...", 48.

²⁴⁹ BARAN, "Pamir Yaylası'ndan Ulupamir ...", 47.

²⁵⁰ Ahmet Bilgili, Bir Dış İskân Uygulamasının Sosyolojik Çözümlemesi(Ulupamir Örneği), 147.

²⁵¹ Bapaeva, **Göç Nedeniyle Van...**, 57.

*Şuanda bu köye ekonomik olarak 2 Milyon TL giriyor devlet tarafından durumumuz çok iyi Allah razı olsun.*²⁵².

4.7.1. Ulupamir Köyü'nde Hayvancılık:

Köy, hayvancılık bakımından tarıma nazaran daha fazla elverişlidir. Lakin Kırgızların yaşaması için yapılan evlerin projesi ve mimarisi hayvancılığa uygun değildir. Hepsi iki katlı beton olan evlerin, alt katlan dam veya evlerin arkasındaki alanlar sebze yetiştirmek için kullanılmaktadır. Ancak buraların hayvanlar için ağıl, yem verme yeri, hayvanların kışlık yiyeceklerini saklamak için samanlık vb. yerlerin olmaması bir eksikliklerdir. Köyde tarımsal ve kırsal bir yerleşimde bulunması gereken ihtiyaçları karşılamadığından hayvancılık, ailelerde çok fazla ticari amaç yerine öncelik kendi ihtiyaçlarını karşılamak adına yapılmaktadır.²⁵³

Koyun, keçi ve inek gibi hayvanlar beslemektedirler. Her gün hayvanlarını sağıp sütlerini bir şirkete satmaktadırlar. Süt parasını ya her gün ya da ayda bir toplu olarak almaktadırlar. Yazın kendi otlak arazilerinde hayvanları için ot biçerek kışlık yemlerini hazırlamaktadırlar.²⁵⁴

Kırgız Türkleri bu bölgede yaptıkları hayvancılık faaliyetlerinin AB standartları düzeyinde olmasından dolayı devlet tarafından pilot köy belirlenmiş ve köylülere küçükbaş hayvan desteği uygulanmıştır.²⁵⁵ İklim şartlarının olumsuz etkilerinden kaynaklı hayvancılık fazla gelişim göstermemektedir. Bunun sebebi ise kış aylarının uzun bahar aylarınının kısa olmasıdır.

4.7.2. Ulupamir Köyü'nde Tarım

İklimsel olarak Ulupamir, Pamir ile bazı benzerliklere sahiptir. Uzun ve soğuk kışlar, çok kısa bir bahar ve sonbahar, sıcak yaz ayları yaşanmaktadır. Yaz sıcaklığı Temmuz ve Ağustos aylarında 37 dereceye ulaşır. Coğrafyası sıcaklık ve ekilebilir arazilerin azlığı ile bölgenin terör alanlarının çevresindeki araziler, Kırgızların tarımsal üretkenliği konusunda ciddi kısıtlamalar getirmektedir.²⁵⁶

Ulupamir bölgesinin yerleşim merkezi coğrafi şartlar bakımından tarım yapmak için elverişli bir yapıya sahip değildir. Köyün arazilerin birçoğu engebelerdir. Köyde tarım

²⁵² Muhammet Arif Kutlu, 62, Pamir, 29.05.2019.

²⁵³ Bilgili, Bir Dış İskan Uygulamasının ..., 143.

²⁵⁴ Urmanbetova, **Ulupamir Köyü Kırgız...**, 42.

²⁵⁵ Öztürk-Dönmez, Biçimsel Olmayan Bir Örgüt..., 205.

²⁵⁶ Shahrani , **The Kirghiz and Wakhi...**, 250.

yapılması halinde halk için yeterli gelir elde etmek mümkün değildir. Ulupamir köyünde yeterli tarım yapılmadığından dolayı köylü ihtiyaçlarını diğer köyler veya ilçeden satın alarak temin etmektedirler. Bu yüzden tarım köylüleri için bir geçim kaynağı değildir. Çünkü geçim kaynağı olabilmesi için buradan belli bir gelir elde etmeleri gereklidir.²⁵⁷

Hayvancılık için yaylaların gerektiğini iyi bilen Kırgızlar, tarım yapabilmek için toprağı işlemenin bilgi birikimine sahip olması gerektiğine bilmektedirler. Bu bilginin de kendilerinde olmadığını düşünmektedirler.²⁵⁸

*Burada buğday ektik, patates ektik ben kendim buğday ekim. Buğdayı ekmek kolay malzeme de almak kolay ama orak kullanmak çok zor o yüzden yapamadık şuanda eken yok sadece hayvanlarımız için yonca ekıyoruz. Sen bunu yaz.İnsan hayvana her şey topraktan gelir.Biz toprağın kıymetini biliriz.*²⁵⁹

4.7.3. Ulupamir Köyü'nde Güvenlik ve Koruculuk Sistemi:

Ulupamir Köyünde okuyan çok kişi vardır. Köyde yaşayanların işleri ise sadece koruyuculuk ve hayvancılık üzerinedir. Şuan Ulupamir Köyü'nde 185 tane korucu vardır. Bu korucuların bir kısmı ise emekli olmuştur. Devlet bu kişileri Karangündüz'e yerleştirdiğinden beri koruculuk sisteminin içine dâhil etmiştir. Emekli olan korucular bile hala dağa çıkıp etrafı gözetler ve çevre tepelerin güvenliğini sağlamaya devam etmektedirler.²⁶⁰

Köyde koruculuk iki nedenden çok önemli görülmektedir. Birincisi Türkiye Cumhuriyetinin uzun yıllardır mücadele ettiği PKK terör örgütü saldırılarından korunma, ikincisi ise köyde iş olmadığından gençler için istihdam sağlaması açısından önemlidir. Bu iki açıdan hemen hemen her aileden bir kişi koruculuk görevini yapmaktadır. Koruculuğun bu iki faydası yanında bir takım psikolojik ve sosyal zararlarından da söz etmek mümkündür. Koruculuk mesleği bilindiği gibi güvenlik ihtiyacından kaynaklı devamlılık süresi belli olmayan bir iş alanıdır.²⁶¹

²⁵⁷Bilgili, Bir Dış İskan Uygulamasının ..., 143.

²⁵⁸ Cemal Öztürk, Van'daki Ulupamir Kırgızları: Genel ve Yönetmel Durum, (Edt. Dr. Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu), **Gobi'den Tuna'ya Türk Dünyası İncelemeleri**, Sayı 1, Ekim 2018, 176.

²⁵⁹ Ayt Muhammet ULU, 99, Doğu Türkistan, 28.05.2019.

²⁶⁰ Abdulzahir KOŞAR, 77, Pamir, 30.05.2019.

²⁶¹Bilgili, Bir Dış İskan Uygulamasının ..., 144.

2016 yılının Eylül ayında Kara Kuvvetleri Komutanının da katıldığı Van'ın Erciş ilçesindeki cenaze töreninde, Jandarma Uzman Çavuş Mustafa Yıldız ile geçici köy korucusu Abdülislam Yar, PKK kurşunlarıyla şehit düşmüşlerdir. Abdülislam Yar Türkiye'de yaşayan Ulupamir Köyündeki "Kırgızların İlk Şehidi" olmuştur.²⁶² Köy korucusu olan Turatbeg Gürocak ve Nazım Taştekin son yıllarda şehit olan Kırgızlardır.

4.7.4. Ulupamir Köyü'nde El Sanatları:

Ulupamir Köyü'ndeki insanların geçmişten bu güne uğraştıkları en önemli iki el sanatı ise halı-kilim dokumacılığı ve deri işlemeciliğidir. Bu işlerde çok yetenekli olmakla birlikte kendilerine has desen ve motif şekilleri bulunmaktadır. Ancak ortaya koydukları bu değerli eserlerden maddi gelir olarak gerektiği kadar elde edilememektedir.²⁶³

Bunu sebebi ise ham deri elde etme zorluğu ve ortaya koyulan emeğin karşılığını verilmemesidir. Halı-kilim tezgâhlarda dokunduktan sonra yeterli maliyete satılamaması bu alanların ekonomik getirisini karşılamamaktadır. Son zamanlarda dizi film sektöründen kaynaklanan sebeplerden doğan ilgi sayesinde ticari anlamda gelirleri artmıştır.

4.7.5. Atayurt/Muradiye Projesi

Bölge turizm açısından önemli bir proje olan Atayurt, Van Gölü kıyısında Muradiye ilçesi, Ünseli Mahallesi'nde devlet destekli kurulan Atayurt Projesi ile yeni yetişen nesillere Türk kültürünü tanıtımının yanında bölge turizminin gelişmesi ve buradan ekonomik gelir sağlamak amacıyla kurulmuştur.

Van gölü kıyısında yaklaşık elli dönüm alan üstüne inşa edilen sekiz otağ ile at binicilik kursunun ve Türk okçuluk faaliyetlerinin yapıldığı alana tarihteki 16 büyük Türk imparatorluğunun bayrakları ile süslenmiştir. Kurulan bu sekiz otağ günümüzde bağımsız olan Türk Devletleri; Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Azerbaycan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni, ortadaki büyük otağ ise Türkiye devletlerini ve Han çadırını simgelemektedir.

²⁶² Öztürk-Dönmez, Biçimsel Olmayan Bir Örgüt..., 205.

²⁶³ Bilgili, Bir Dış İskan Uygulamasının ..., 143.

Tarihi özellikleri bakımında bütün otağların yanında da nöbetçi kulesi ve otağlar arasında ocaklar bulunmaktadır. Burada isteyenler için otağda konaklama mevcut olup, yöresel kıyafetli kişiler tarafından atlarla karşılama ve yöresel yemek lezzetleri hizmet olarak sunulmaktadır. Burada at biniciliği, okçuluk gibi hizmetlerden yararlanmanın yanı sıra iki bin yıl öncesine giderek nostalji yaşana bilinmektedir. Bu kültürel tesislere gelenlerin sıkılmaya da vakti olmayacaktır.²⁶⁴

Ayrıca burada yapılan şenlikler, konserler, eğlenceler bölgeye turist geliri sağladığı gibi burada çalışan Kırgız gençlerine iş imkânı da sağlamaktadır.

4.8. Ulupamir Köyü'nde Eğitim

Kırgız Türklerinin son Han'ı Rahmankul Kutlu vasiyetinde: “Gelenek ve göreneklerinizi yani Türklüğünüzü unutmayınız. Bunları yaparken de okumaktan da geri kalmayın” sözü ile Kırgızlar, genel itibari ile hanlarının bu vasiyetini yerine getirmeye çalışmaktadırlar.²⁶⁵

Köyde eğitim kurumu olarak İlkokul ve ortaokul bulunmaktadır. Lise eğitimi için Erciş ilçesindeki liseye veya başka yerlere yatılı olarak gitmek zorundadırlar. Bundan dolayı eğitimlerini devam ettirmek isteyenler için köye araçla yaklaşık 45 dakika alan 26 km. yolu her gün iki kez gitmek zorunda kalmaktadırlar. Bu köy ile ilçe arasındaki ulaşım kış şartlarının da zorluğunu gözönüne alınacak olursa, eğitimin devam ettirilmesi için oldukça güçlükler çekmektedir. Köylüler çocuklarını özellikle okutmak istemektedirler. Ancak söz konusu bu güç şartlar ve ilçede eğitim kalitesinin de düşük olması kaliteyi oldukça düşürmektedir.²⁶⁶

Muhammed Ekber KUTLU, devletin eğitim konusunda verdiği destekle ilgili olarak şunları aktarmaktadır: “Devletimizden Allah razı olsun bütün imkânları verdi. Ben burada geliştirdim kendimi. Okul okudum ve Farsça öğrendim. Heykeltıraş olarak 30 yıl Üniversitede görev yaptım. Okul okuttum çocuklarıma, orada nasıl yapacaktım. Burada 5 çocuğumun hepsini okuttum. Birisi şuan Van 100. Yıl Üniversitesi'nde Öğretim Görevlisi, bir kızım İstanbul'da Doktor, bir oğlum Tarih Öğretmeni, bunlar devletimiz sayesinde oldu. Bu bizim için çok büyük bir başarıdır. Bizim yapacağımız tek şey çocuklarımızı okutmaktır .Allah'a şükür köyümüzden Öğretim Görevlisi,

²⁶⁴ <https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/atayurdunu-van-golu-kiyisine-kurdular>,

²⁶⁵ Van'daki Ulupamir Kırgızları..., 176.

²⁶⁶ Bilgili, Bir Dış İskan Uygulamasının ..., 147.

Öğretmen, Doktor, Hemşire, Mühendis, Subay, Astsubay, Polis, gibi çok okuyan var gençlerimizin hepsi okuyor.²⁶⁷

4.9. Ulupamir Köyü'nün İdari Yapısı

Muhtar²⁶⁸ ve İhtiyar Heyetlerine dair hususlar Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun'da etraflıca düzenlenmiş olup şehir ve mahallelerdeki muhtarlıkların kuruluş ve işleyişleri bu çerçevede yürütülmektedir. Böylece muhtarlık yasal-hukuki bir örgütlenme örneğidir.²⁶⁹

Ulupamir köylülerinin sosyal yaşamlarında göçebelik kültürünün izlerine yoğun olarak rastlanılmaktadır. Konar-göçer hayatın bir özelliği de sürekli hareket içinde bulunmak ve hızlı kararlar alabilen bir iradeye sahip olmaktır. Ulupamir Kırgızları yerleşik düzene geçmelerine rağmen Pamir'deki gibi kısmi şekilde olsa bile idari yapılarını, Türkiye'de de büyük oranda korumuşlardır. "Aksakallar²⁷⁰ Meclisi" geçmişteki iştişare ve karar merci konumunu muhtarlık kurumuna ve muhtara devretmiş olsa da mevcut olarak eskisi kadar etkin rol oynamasa da bulunmaktadır.²⁷¹

Genellikle Aksakallılar, Muhtarlık tarafından alınan kararların görüşüldüğü ve sonuçlandığı gayri resmi bir örgütlenmedir. Türkiye kanunlarına göre yasal ya da hukuki bir kurum veya kuruluş değildir. Yaklaşık 20-25 kişiden meydana gelen tecrübe ve bilgi sahibi ihtiyarlar heyetidir. Muhtarlık adına uygun görülen önemli kararlar heyetin onayına sunulur, bu kararlara Aksakallılar tarafından onay verilmez ise bu kararlar geçersiz sayılır ve uygulanmaz.²⁷²

Örf ve adet gibi toplumu ilgilendiren önemli konularda değişiklik yapılmak istenirse veya ekonomik durumlar için hassas karar alınması lazımsa bu gibi durumlarda muhtar ve azaları bir karar alırlar ama bu kararları hayata geçirmeden önce Aksakallılar Meclisine götürürler. Buradan çıkan onay ve onların duası alındıktan sonra uygulanır. Onlar bu meclis de onay vermezse o zaman ilgili kararlar iptal edilir

²⁶⁷ Muhammed Ekber KUTLU, 72, Pamir, 30.05.2019.

²⁶⁸ Köyün ilk muhtarı Kırgız Han'ı Hacı Rahmankul'dur. 1990 yılında Rahmankul'un vefatından sonra yerine muhtar olarak oğlu Arif Kutlu muhtar olmuştur. Köyün şuan ki muhtarı ise Ayitbay Koşar'dır.

²⁶⁹ Öztürk-Dönmez, Biçimsel Olmayan Bir Örgüt..., 211.

²⁷⁰ Köyde Aksakalı olarak en yaşlı kişi Rahmankul'un veziri olan Ayt Muhammet Ulu'dur.

²⁷¹ Bilgili, Bir Dış İskan Uygulamasının ..., 141.

²⁷² Van'daki Ulupamir Kırgızları...,174.

ve kesinlikle uygulanmaz. Bu durumda Aksakallılar Meclisi resmi olmayan bir örgüt olarak, hukuki ve resmi örgütlenme olan mahalle muhtarlık kurumunun üstünde güç ve onay pozisyonuna sahip olduğu söylenebilir. Aksakallılar Meclisinin önemli konularda onay verirse muhtarlık kurumu biçimsel anlamdaki görevlerini hayata geçirebilmektedir.²⁷³

4.10.Ulupamir Köyü’nde Kültürel ve Sosyal Hayat

Ulupamir Köyü’nde kına gecesi ve düğünlerinde Gökbörü, Aşuk oyunları oynanmaktadır. Aşuk oyunu Kırgızlara dedelerinden kalma bir oyundur ama aşuk oynama alanı var olmasına rağmen artık oynayan neredeyse yok denecek kadar azdır. Hatta birçok Kırgız genç bu oyunun nasıl oynandığını dahi bilmemektedir. Gökbörü’yü her sene oynarlar. Bir tane keçi veya koyun keserler. Atın üzerinde onu çeke çeke oynarlar.

Köyde yaşayan bayanlar geleneksel kıyafetlerini gündelik yaşamın içerisinde kullanmaktadırlar. Burada yaşayan kadınlar evli veya bekar olduğunu belirtmek için iki farklı yazma kullanırlar. Evli olan kadınlar beyaz yazma bekar kızlar ise kırmızı yazma başlarına takarlar. Pembe yazmayı ise nişanlı kızlar örtmektedir. Yaşlılar, kırmızı ve kahverengi karışımı kumaşlardan yapılmış elbiseleri giyer, gençler ise daha çok kırmızı tonları tercih ederek giyinirler.²⁷⁴ Geleneksel Kırgız kıyafetleri olan çapan ve kalpak kültürel olarak manevi değeri çok büyüktür. Bir kavgada üstünde çapan bulunan birisi kavganın durması gerektiğini söylese o kavga hemen son bulur. Kalpağın tepesinin yüksek olmasının nedeni ise “başın dik olsun”, oradaki açıklık ta “alnın açık olsun” anlamına gelirken, beyaz renkli olması ise “devamlı yüzün ak olsun” manasına gelmektedir.²⁷⁵

Dini bayramlarda ve kız isteme-kız verme, düğün-nişan, taziye gibi konularda Kırgız kültüründe geleneklere uyulmasına dikkat edilmektedir. Dini bayramların öncesinde Türkiye’deki İslami geleneklere benzerlikleri neticesinde arife günü mezarlıklar ziyaret edilmektedir. Bayram günü ise namazdan hemen sonra topluca bayramlaşma Camide gerçekleştirilir. Öğle saatlerinde de evlerde hazırlanan yemekler köy meydanında topluca yenilir ve dua edilir. Sonra da ev ziyaretleri şeklinde

²⁷³ Öztürk-Dönmez, Biçimsel Olmayan Bir Örgüt..., 212.

²⁷⁴ Öztürk-Dönmez, Biçimsel Olmayan Bir Örgüt... 208.

²⁷⁵ Van’daki Ulupamir Kırgızları...,177.

bayramlaşma yapılır. Bir diğer gelenek ise yılda bir defa genelde Mayıs'ın sonu veya Haziran ayının başında yapılan "ayran şöleni" törenleridir. Bu tarz şölenler dışarıdan köye gelen insanların köyü ve Kırgız halkını tanımasına ayrıca geleneksel oyunları olan Gökbörü (Buskeşi) oyununun tanıtılmasına oldukça katkı sağlamıştır. Bu şölende oynanır ve yarışmalar yapılır.²⁷⁶ Bu şölen uzun bir süredir yapılmamaktadır.

Erkek çocuk doğurmak isteyen kadınlar, sürekli erkek çocuk dünyaya getirmiş bir kadının kuruması için asılmış pijamasını gizlice alarak hamile olduğunu öğrenince onu giyer ve erkek evlat dünyaya getirir. Köydeki bütün kadınlar bu inancı bilir ve uygulamaktadır. Kırgız Türklerinde bu inanca benzer daha pekçok inanış bulunmaktadır.²⁷⁷

Göçebe bir hayat tarzından geldikleri için Kırgız kültüründe kapı çalma gibi bir adet bulunmamaktadır. Çünkü çadırların kapısı çalınmaz; çadırın örtüsü bulunur. Örtmek işlemi, kapamak işleminden farklılık gösterir. Yabancılar kapı çalar fakat yerel halk için böyle bir durum söz konusu değildir. Misafirperverlik Pamir'den gelen geleneklerden biridir. Evlerine konuk olan kişiye yöresel yemekler yaparlar ve evin en iyi odasında ağırlarlar.²⁷⁸

Van Kırgızlarının mutfağı Kırgız ve Türk yemeklerinden meydana gelmektedir. Toplu yemeklerde geleneksel Kırgız yemekleri haşlanmış et(göş), pilav(aş), yağda kızartılmış mayalı hamur(boorsok) gelenlere sunulmaktadır. Günlük yemeklerde hanımlar Türk mutfağını tercih etmektedirler. İçecek olarak en çok kara çay(çay), katıkçay/ak çay (sütlüçay) ve meşrubat tüketilir. Geleneksel Kırgız içecekleri kımız, carma, bozo artık yapılmamaktadır. ²⁷⁹ Ulupamir'in iklimi ve kırsak yetiştirilmediğinden kımız yapımı gerçekleşmemektedir.

Kırgız Türkleri, Afganistan'daki dini ve kültürel yaşamdan dolayı çocuklarına isim verirken bunlara dikkat etmişlerdir. Mahmut, Kasım, Muhammed, Hâkim, Menderes, Cuma, Latif, Abdulvahid, Nusretullah, Fatih, Hamza, Toktagul ve Berdibeg gibi isimler bu etkinin yoğunluğunu açık bir şekilde göstermektedir. Erkek isimlerindeki

²⁷⁶ Bilgili, Bir Dış İskan Uygulamasının ..., 145.

²⁷⁷ Van'daki Ulupamir Kırgızları...,178.

²⁷⁸ BARAN, Pamir Yaylası'ndan Ulupamir Köyü'ne..., 47.

²⁷⁹Bapaeva, **Göç Nedeniyle Van...**, 57.

kadar fazla olmasa da kadın adlarında da benzer özellikler görülmektedir. Bibi Cemal, Bibi Zehra, Fatma, Ayşe, Tolun Bibi, Turgan Bibi adları verilmektedir.²⁸⁰

Burada kültürümüz annemizden babamızdan öğrendiğimiz yaşattığımız kültür kalmadı. Ben yaparım ama benim çocuklarım yapamaz. Şuanda Türkiye’de ne varsa bizde onu yaşıyoruz. Sadece kız isteme geleneğimiz aynı, düğünlerimiz aynı eksilmedi ve fazlalaştı. Mesela bir kızını beğendin Aksakallılara söyleyecek mesela bana ben gideceğim. Allah’ın emri peygamberin kavli ile söyleyeceğim. Tamam derse başlık parası olarak bin dolar verilecek süt parasıdır. Pamir’de para değil deve, inek, koyun, keçi verilirdi. Burada şimdi süt parası bin dolardır.²⁸¹

Cenazemiz aynı sadece orada vefat eden kışın öldü ise toprak buz tuttuğundan dolayı kazılma imkânı yoktu 2 gün sonra gömerdik. Burada hemen o gün gömülür. Pamir’de evlilikler zenginler zenginlerle fakirler fakirlerle şimdi bir standarda bağlanmış bin dolar başlık parasını veren istediği kişiyle eğer rızaları varsa evleniyor. Buradaki adetler nasılsa öyle evleniyorlar. Eskiden bizde altın takma falan yoktu. Şimdi Türkiye’de nasıl yapılıyorsa bizde de aynısı olmaktadır.²⁸²

4.11. Ulupamir Köyü’ndeki Kırgızların Anavatan Özlemi

Ulupamir köyünde Pamir dağları eteklerinden gelen yaş itibarıyla orada doğup büyüyen kime sorduk ise anavatanının Pamir olduğu ifade etmişlerdir. Pamir’e olan özlemleri her geçen gün artarak devam etmektedir. Lakin hem uzaklık hem de Pamir yaylasının yüksek doruklarına bugün dahi araçlarla çıkılamadığından oraya gidebilecek sağlık durumlarının olmamasından ötürü buruk bir özlem çekmektedirler.

Şimdi beni ciğerlerimi yerinden oynattın. Pamir’i çok özledim babamla gezdiğimiz yerler hayvanlarımızın kaldığı yerler çocukluğumun gençliğimin geçtiği yerleri çok özledim. Kırgızistan’da akrabalarım var, yeğenlerim var, teyzem var benim için Ulupamir köyü vatanımız oldu şimdi orası büyük Pamir burası küçük Pamir’dir.²⁸³

²⁸⁰ Bilgili, Bir Dış İskan Uygulamasının ..., 148.

²⁸¹ Ayt Muhammet ULU, 99, Pamir, 28.05.2019.

²⁸² Muhammet Arif KUTLU, 62, Pamir, 29.05.2019.

²⁸³ Abdulzahir KOŞAR, 77, Pamir, 30.05.2019.

Benim anavatanım Pamir'dir. Orada hiçbir şey olmasa da özlem var orada yaşadıklarım var, gençliğimin geçtiği yerler var. Ben Kırgızistan'a gittim 2 yıl önce akrabalarım var orada sadece oraya gidebildim.²⁸⁴

Bu vatan öyle bir özlemiş ki TRT radyosunda çalışan Abdulmecid diye kendisinde Doğu Türkistan'dan gelen birisidir. Babamın yanına çok gelip giden birisidir. Rahmankul dedi. Biz 600 yıl oldu geleli, biz hala vatan özlemindeyiz. Bizde de bir vatan özlemi var dedi. Biz başka milletlere benzemeyiz. 600 yılda bile bizden vatan özlemi çıkmadı. Beş yıl önce Kırgızistan'a gittiğimde anma töreni vardı. Herkes ağlıyordu. İstanbul'dan gelen Türk kardeşlerimizde vardı. Birisi vardı orada ben hayatımda iki kere ağladım. Han'ın kardeşi ile nişanlandığımda beni kabul ettiğinde evlendiğimde ağladım ve birde bu Kırgızistan anavatanına gittiğimde ağladım.²⁸⁵

Anavatanınım Pamir'i çok özliyorum. Ben gidemem sizler gidersiniz gençsiniz. Pamir bir aylık yol, araba gidemez. 8-10 gün yol, at sırtında yarısı yaya bizim gibi yaşını almışlar gidemez.²⁸⁶

Ben Doğu Türkistan'da doğdum insanın göbeği kesildiğinde kanı nereye döküldüyse vatani orasıdır. Şuan Doğu Türkistan kâfirdir, ben ona karşıyım ama özüm yüreğim bağlıdır. Ben otuz üç yaşına kadar Doğu Türkistan'da yaşadım. Orada evlendim. Çocuklarım oldu. Benim ilk evliğim Çinli bir hanımdır. Orada birde kızım var. Önceden haberleşirdim ama iki senedir haberleşemiyorum. Benim Doğu Türkistan'dan ayrılma sebebi bütün herkesi Çinliler öldürdü. Kaşgar'dan solunda kalında Tahitgar denen bir yer vardı. Çin komünist olunca oradaki herkesi öldürdü. Erkeklerin hepsinin toplarlardı sonra götürüp öldürürlerdi. Her Uygur evinde bir Çinli erkek yerleştirmek zorunda idi. Bizim namusumuz ne anlama geliyordu, onlar dininizi bırakacaksınız diyorlardı. Ama mesele başka idi soyumuzu değiştirmek istiyorlardı. Bende Afganistan'a dağa geldim. Rahmankul Han'ın yanına geldim. Biz Pamir'de yaşadık sonra Pakistan'a geldik. Pakistan da bize iyilik yaptı ama Türkiye gibi bize kimse iyilik etmedi. Anamızdan babamızdan daha çok iyiliklerini gördük.

---

²⁸⁴ Nimetullah ŞANLI, 67, Pamir, 29.05.2019.

²⁸⁵ Muhammed Ekber KUTLU, 72, Pamir, 30.05.2019.

²⁸⁶ Ekbay AYTAC, 77, Pamir, 29.05.2019.

Allah Türkiye'nin üstünde olsun ben beş vakit namazda dua ediyorum. Allah korusun diye. Bize siz kimsiniz, ne adamsınız demeden iyilik yaptı.²⁸⁷

---

²⁸⁷ Ayt Muhammet ULU, 99, Doğu Türkistan, 28.05.2019.

SONUÇ

Kırgız Türklerinin Afgan Pamir'inden Türkiye'nin Van Ulupamir'ine uzanan göçlerini konu alan Yüksek Lisans tezimiz hazırlanmıştır. Tez konumuzu hazırlarken Kırgız Türklerinin yaşadıkları tarihi, sosyolojik, ekonomik, siyasi ve kültürel değişimler ortaya çıkarılmıştır. Kırgız tarihini ve coğrafyasını, Rusya, Çin ve Türkistan'da bulunan diğer Türk boyları arasındaki hâkimiyet mücadeleleri sonucunda uğradıkları tarihsel değişimlerin Kırgız milletine etkilerine değinilmiştir. Pamir coğrafyasına göç eden Alay Kırgızlarının (Teyit, Kesek, Nayman, Kıpçak) boylarının ve alt uruularının meydana getirdiği Pamir Kırgızlarının siyasi yapısını tarihsel bir yaklaşım ile incelenmiştir.

Rahmankul Han'ın Afgan Kralı Zahir Şah ile olan münasebetleri neticesinde Pamir'in sahibi olarak görevlendirilmesi sonucunda Kırgız Pamir bölgesi özerk bir yapı olarak Afgan devleti tarafından resmen tanınmıştır. Pakistan ve Türkiye'ye olan göçlerinden sonra buldukları devletlerin Anayasal kuralına uymak zorunda kalmışlardır. Pamir dağlarında yaklaşık olarak -40 derecede yaşarken Pakistan'da +40 derece sıcağa maruz kalan Kırgız Türklerinden yaklaşık iki yüz Kırgız vatandaş vefat etmiştir. Pakistan'da toplu yaşam merkezlerinde tutulan Kırgızlar burada birçok hastalık ile ilk defa tanışmışlardır. Bu hastalıklara vücutlarının direnci olmadığında birçoğu ölümlerle sonuçlanmıştır. Bu sorunların yanında kalacak yer ve maddi sıkıntıları Kırgızların Türkiye'ye olacak göçlerine kadar sürecektir.

Pakistan'da yaşayan 4 milyon mülteci arasında yaklaşık 3 bin kişilik bir gruba vatan bulabilmek için Rahmankul, ABD ve Türkiye gibi ülkelere göç etmek amacıyla başvuruda bulunmuştur. Bu başvurular neticesinde tezimizin içerisinde mevcut olan ABD'ye yazılan bir dizi mektup başvurusunun akabinde Alaska eyaletine kabul edilmelerini anlatmaya çalıştık. Yine aynı dönemde Türk devletinin de kabul etmesi üzerine dil, din, kültür vb. sebeplerden ötürü Kırgızlar 1982 yılında Türkiye'ye göç ederek dönemin hükümeti tarafından Doğu Anadolu'da bulunan Van ve Malatya illerine geçici yerleşimleri sonrasında Van İli Erciş İlçesi Altındere Harasına (Ulupamir) köyüne yerleşmişlerdir. Bu bölgeye Kırgızların yerleştirilmesinin sebebi iklim ve doğa şartlarının Pamir bölgesine benzerliğidir. Ulupamir köyüne yerleşen Kırgızlara Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlı birer vatandaş olmaları sağlanmıştır.

Pamir'deki idari yapılarının yerine burada devlet kontrolünde yerleşik yaşam kurulmuştur. Pamir bölgesinde Han, en yetkili kişi iken burada muhtar köyün idari yetkilisidir. Pamir coğrafyasında sayıları tam olarak bilinmeyen Kırgız Türklerinin göç eden grubunu nüfus sayımı her yıl düzenli bir şekilde Türk devleti tarafından yapılmaktadır.

Kırgızların siyasi ve kültürel konularda yaşamış oldukları değişimlerin kökeni hayat tarzlarının yanında siyasi olarak egemenlik altına girdikleri bazı devletlerden aldıkları özelliklerdir. Örneğin uzun süredir İslam dinine mensup olmalarının yanı sıra bu dine ait kuralları Hokandlı Özbek Mollalardan öğrenmişlerdir. Kırgızların aile yapısının oluşmasında sınıf ayrımları göze çarpmaktadır. Bu sınıf farklılıkları Pamir bölgesinde sosyal ve ekonomik durumlarından dolayı farklılık göstermiştir. Pamir'de evlilikler genellikle zenginler zenginlerle, fakirler fakirlerle gibi ekonomik ve sınıfsal yapılırken Türkiye'de bu durumları tamamen ortadan kalkmıştır. Çünkü Türkiye'ye göç ettikten sonra sosyal sınıflar ortadan kalkmış ve aralarında eşitlik sağlanmıştır. Ayrıca Pamir'de "kalın" adı verilen başlık parası koyun, keçi, vb. hayvanlardan yüksek miktarlarda talep edilirken Türkiye'de kültürel yaşam şartlarından dolayı başlık parası cüzi miktarlarda alınmaktadır. Kültürel olarak bazı değişimlere uğrasalar da düğünlerinde Kırgız gelenekleri sürdürülmektedir. Yalnız Pamir'de yaklaşık olarak 5 gün süren düğünler burada 2-3 gün sürmektedir. Pamir'de olmayan bazı gelenekler Anadolu'nun etkisiyle uygulanmaya başlamıştır. Düğünlerde altın takma gibi yeni adetler eklenmiştir. Pamir'de ataerkil aile yapısı Ulupamir'de etkisini zamanla kaybetmektedir. Bunun yanı sıra konuştuğumuz yaşlılar yeni neslin bu geleneklere fazla rağbet göstermemesinden şikâyet etmektedirler. Ancak yaz aylarında Türkiye'nin çeşitli vilayetlerinde bulunan Kırgızlar hep bir araya geldiklerinde köyde çeşitli eğlenceler ve şenlikler düzenlenmektedir. Bu şenliklerde geleneksel oyunları olan Kökbörü oyunu da oynanmaktadır.

Ekonomik faaliyetleri Pamir coğrafyasında göçebe hayata bağlı olarak hayvancılık ve kısmi olarak ticarete dayanmıştır. Türkiye'de ise yerleşik hayatın getirdiği yaşam koşullarına bağlı olarak hayvancılığın yanında kısmi tarım ve buldukları bölgenin PKK terör örgütünün tehdidi altında olmasından dolayı koruculuk sistemi gelişmiştir. Koruculuk dışında devlet destekli turizm geliri sağlamak amaçlı Atayurt/Muradiye projesi ve köyde yapılan şenlikler Kırgızlar için ek gelir kaynağı olmuştur.

Pamir coğrafyasında zengin ve yönetici sınıfın kerpiç tarzı evlerde yaşamlarını sürdürürken Türkiye’de ise devlet tarafında yaptırılan iki katlı tek tip evlerde yaşamışlardır. Pozitif bilimlerin gelişmediği Pamir’de genelde Mollalar tarafından dini eğitim verilmiştir. Pamir’de göçebe Kırgızlar arasında eğitim okur-yazarlıktan çok sözlü geleneğe dayanmaktadır. Ulupamir köyünde pozitif eğitim için Türk devleti tarafından kurulmuş bir İlkokul ve Ortaokul mevcut olup Lise eğitimi için il ve ilçede bulunan okullara taşınmalı eğitim sağlanmıştır. Bu sayede köyün okur-yazarlık oranı artmış ve birçok meslek dalında görev yapmaktadırlar. Ayrıca dini eğitim için Cami ve Kur’an kursunda devlet kontrolünde verilmiştir. Pamir’de bazı halk inanişına sahip olan Kırgızlar, İslam dininin etkisiyle zamanla bu inanişlardan vazgeçmişlerdir. Pamir’de halkın yaşadığı yüksek rakımlı dağlarda hastane vb. kurum olmadığından hastalar şifalı otlar kullanılarak tedavi edilmeye çalışılmıştır. Ulupamir köyünde ise modern bir sağlık ocağı bulunmakla beraber il ve ilçede bulunan büyük hastaneler sayesinde sağlık sorunlarına çözüm bulunmaktadır.

Kırgız Türklerinin Türkiye’ye uyum sağlama sürecinde Türk devletinin ve milletinin yardımlarına da değinilmiştir. Pamir coğrafyasında başlayan zorlu yaşamlarını Türkiye’de devam ettirmek isteyen Kırgızlar, çocuklarını genel itibari ile okutmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda baktığımız zaman Ulupamir köyünün okuma yazma-oranı oldukça yüksektir. Hacı Rahmankul önderliğinde gelenler Pamir dağlarındaki anayurtlarını her geçen özlemektedir. Bu yüzden Büyük Pamir anlamındaki Ulupamir’de geçmişi yâd etmektedirler.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel H (2005) Sovyetlerden Günümüze Orta Asya Gerçeği. (İleri Yayınları, İstanbul)
- Alımbayev C (2019) 19. Yüzyılda Kırgızlar. Asya Araştırmaları Dergisi 2 -2: 113-125
- Alimov R, Kormuşın İ, Yıldırım F, Mozioglu E(2013) Yenisey, Altay, Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler, (Bilgesu Yayınları, Ankara)
- Aydın E (2015) Yenisey Yazıtları. (Köymen Yayınları, İstanbul)
- Aynakulova G(2011) Alay Dağlarının Melikesi Kurmancan Datka (1811-1907), Gazi Türkiyat, (8)
- Bapaeva JM (2015) Göç Nedeniyle Van Kırgızlarının Sosyo-Kültürel Yapısında Oluşan Değişimler: Halkbilimi Verilerine Göre Bir İnceleme, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Baran M (2014) Pamir Yaylası'ndan Ulupamir Köyü'ne: Kırgızlarda Sosyo-Kültürel Yaşam ve Mekânın Dili, Bilig, (68)
- Bilgili A Bir Dış İskân Uygulamasının Sosyolojik Çözümlemesi (Ulupamir Örneği)
- Budak, Feyzullah (1997) Kırgızistan. (Ocak Yayınları, Ankara).
- Bulduk Ü (2006) Hokand Hanlığı ve İbret'in Fergana Tarihi. (Berikan Yayınevi, Ankara)
- Caferoğlu A (1988) Türk Kavimleri. (Endurun Kitabevi, Ankara)
- Camgırçinov B (1959) Kırgızların Rus Egemenliğine Girişi (Moskova).
- Canaltay D 2019) Altaylardan İstanbul'a Göç Hatıraları Çetin Zaman Zor Günler. (haz. ve çev. Tekin Tuncer) (Altay Yayınları, İstanbul)
- Çorotegin T (2002) Kırgızistan Cumhuriyeti. Türkler XIX: (Yeni Türkiye Yayınları Ankara)
- Çorotegin TK, Moldokasimov KS (2000) Kırgızların Jana Kırgıztandın Kısaça Tarihi, (Mektep Yayınları, Bişkek)
- Devrisheva K (2016) Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Tarihinin Bazı Meseleleri. SUTAD, Konya)

Döölötov U (2004) Kırgızistan'ın Demokratik Sürece Geçişi. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya

Erdem, M (2000) Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları. (ASAM Yayınları, Ankara)

Ergin M (2009) Orhun Abideleri. (Boğaziçi Yayınları, İstanbul)

Gömeç S (1999) Kök Türk Tarihi. (Akçağ Yayınları, Ankara)

Gömeç S (2011) Uygur Türkleri Tarihi. (Berikan Yayınevi, Ankara)

Gömeç S Y (2014) Kırgız Türkleri Tarihi. (Berikan Yayınevi, Ankara)

Gömeç, S (1999) Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi. (Berikan Yayınları, Ankara)

Gömeç, S Y (2018) Türk Cumhuriyetleri ve Topuluk Tarihi. (Berikan Yayınevi Ankara)

Hayit B (2006) Basmacılar/ Ruslara Karşı Basmacılar Hareketi, (Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul)

https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/atayurdunu-van-golu-kiyisine_kurdular,

<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/haci-rahman-kul-han-kirgizlarin-efsanevi-son-hani-11.02.2014>.

İdil A (2012) Yerel Kaynaklara Göre Kırgızistan Tarihi (Bişkek)

İnan A (1992) Manas Destanı. (Milli Eğitim Basımevi, İstanbul)

İsakov B (2009) XIII. ve XIX. Yüzyıllarda Kırgızların Sosyal ve Ekonomik Tarihi SayakUruusu (Boyu) Örneği. (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları Bişkek).

İsmail Cengiz, Rahmankul Ata'nın Öyküsü, <http://www.iyigunler.net/rahmankul-han-atanin-oykusu-makale>, 27.10.2014

Kalkan M (2011) Türk ve Moğol Kavimleri Arasında Kırgızların Demografik-Etnik Erime Seyirleri. Bilig 57: 83-114.

Kıldıroğlu M (2005) Tarihi Kaynaklarda Kırgız Adı ve Anlamı, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,

Kreutzmann H (2003) Ethnic minorities and marginality in the Pamirian Knot: survival of Wakhi and Kirghiz in a harsh environment and global contexts. The Geographical Journal, 169 (3):

Kurat AN (2014) Rusya Tarihi - Başlangıçtan 1917'ye Kadar. (TTK Yayınları, Ankara)

Kutlu A, Kutlu ME(2014) Bir Dam-ı Dünya Masalı, (Türk Dünyası Belediyeler Birliği, İstanbul)

Magemizoglu G (2018) Manas Destanı'na Göre Kırgızların Diğer Toplumlarla İlişkileri ve Devlet Geleneği. Analitik Sosyal Bilimler Dergisi 1(1): 10-40

Mohammad Aleem Saaie, Afganistan'da Siyasi Partiler Tarihçesi, Isparta 2009.

Mütercimler E (1993) Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli (Anahtar Yayınları, İstanbul)

[Onat A, Orsoy S, Ercilasun K](#) (2004) Han Hanedanlığı Tarihi / Hsiung-Nu (Hun) Monografisi. (TTK Yayınları Ankara)

Osmonov O.C (2013) "Eski Kırgızlar" (çev. Vefa Kurban) Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 2(3): 147-166.

Özdemir T (1997) Türkistan'dan Anadolu'ya Bir Göç ve Tarımsal Üretim Amaçlı İskan Örneği: Ulupamir, Türk Coğrafya Dergisi, (32):

Özer M (2016) Ulupamir Kırgızlarında Evlilik ile İlgili Gelenekler, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5(2):

Öztürk C (2018) Van'daki Ulupamir Kırgızları: Genel ve Yönetimsel Durum, (Edt. Dr. Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu), Gobi'den Tuna'ya Türk Dünyası İncelemeleri, (1):

Öztürk C, Dönmez G (2018) Biçimsel Olmayan Bir Örgüt Olarak Aksakallılar Meclisi: Ulupamir Kırgızlarından Bir Örnek, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (21):

Öztürk E (2014) Türk Asıllı Afgan Mültecilerinin 12 Eylül Dönemi'nde İskan ve İstihdamı. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara

- Pekacar Ç (1995) Pamir(Afganistan) Kırgız Türkleri Ağzı. Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Rox JP (2001) Moğol İmparatorluğu Tarihi.(Kabalcı Yayınevi, İstanbul)
- Saray M (1993) Kırgız Türkleri Tarihi (Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık İstanbul).
- Saray M (1999) Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi, (TTK Yayınları Ankara).
- Shahrani MN (2002) The Kirghiz and Wakhi of Afghanistan (Adaptation to Closed Frontiers and War). (University of Washington Press, USA)
- Şavk ÜÇ (2011) Dünyanın Damından Türkiye'nin Van'ına Var Olma Mücadelesi, Son Sesler, <http://tehlikedekidiller.com/turkce/pamir-kirgizlari.html>
- Taşgıl A (2012) Göktürkler: (1-2-3) (TTK Yayınları, Ankara)
- Tekin T (2008) Orhun Yazıtları.(TDK Yayınları,Ankara)
- Tekin, A (2010) Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Togan ZV(1941) Moğollar, Çingiz ve Türkler. (Arkadaş Matbaası, İstanbul)
- Toroman A (2014) 1876-1916 Rus Sömürgeciliği Döneminde (Çarlık Dönemi) Kırgızların Sosyal ve Kültürel Hayatları. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri
- Tural B, Camankulova A (2014) (çev. Ayşe Nur Kırgız), Rahmankul Han ve Dönemi. (Türk Dünyası Belediyeler Birliği, Seçil Ofset, İstanbul)
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, <http://sozluk.gov.tr>
- Türk Dünyası El Kitabı (2001) Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları (1), Ankara
- Urmanbetova Z (2015) Ulupamir Köyü Kırgız Topluluğunun Etnik Sınırlarını ve Kimliklerini Oluşturmada Göç Sürecinin Rolü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Yazı, M. E (2007) Çarlık Döneminde Kırgızlar (1852-1917). Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- K. K. 1 Ayt (Hacı) Muhammet Ulu, 99, Doğu Türkistan, 28.05.2019

- K. K. 2 Muhammet Arif Kutlu, 62, Pamir, 29.05.2019
K. K. 3 Ekbay Aytaç,77, Pamir, 29.05.2019
K. K. 4 Nimetullah Şanlı, 67, Pamir, 29.05.2019.
K. K. 5 Seyfettin Paköz, 53, Pamir, 05.29.2019.
K. K. 6 Berbidek Fidan, 67, Pamir, 29.05.2019.
K. K: 7 Gülübşah Cevher, 46, Pamir, 29.05.2019.
K. K. 8 Abdulzahir Koşar, 78, Pamir, 30.05.2019
K. K. 9 Muhammed Ekber Kutlu, 72, Pamir, 30.05.2019

EKLER

Ek 1

To
The American Embassy,
Islamabad : PAKISTAN.

Honourable Sir,

I had crossed over Pakistan in September 1978 along with my Kirgiz Tribes men from Pamir Plateau and lived at different places in Gilgit District.

Due to the uniscribable difficulties and miserbale condition in which we remained , we could not stay further more in Pakistan, because during the last summer more than one hundred women and children were died.

We are thankful the Government of Pakistan who helped us at the time of hardships, but it is not sufficient to cover all the difficulties and could not solve the problem of resettlement. Having these difficulties in view, have decided to migrate to U.S.A. and settled there.

It is, therefore, requested kindly forward my application to the concerned authorities in U.S.A. to take the necessary action for our resettlement there.

Thanking you.

Yours sincerely,
The Leader of Kirgiz

HAJI HANMAN QUL
Kashmiri Bazar,
Gilgit.

Dated: 7. 4. 80

Ek 2

To

His Excellency
Embassader of U.S.A.
in Islamabad.

Sir,

Most respectfully and humble submission, I beg to say that I want to invite your kind attention in the matter, that an application regarding regulary occupation of our Khirgiz Refugees in America was submitted to your kind honour. I did not received any proper information in this regard.

It is therefore, requested that I may please be informed accordingly and help in this stage regarding regular occupation of Khirgiz Refugees in America for future life at the soonest position.

Yours Sincerely

Dated: 25-12-1981.

Haji Rehman Qul
Leader of Khirgiz Refugees
Kashmiri Bazar Gilgit.

INTERNATIONAL RESCUE COMMITTEE, INC.

TLX:5269 PCO PK
Tele: 8874

G P O 504, PESHAWAR, PAKISTAN

June 2, 1981

Haji Rahman Gul
Kashmiri Bazaar
Gilgit

Dear Mr. Haji Rahman Gul,

I am sorry to be so long in getting back in touch with you. I have tried to come to Gilgit several times to see you but for one reason or another - usually the air service - I have not succeeded. The last time, however, I had a seat on the airplane but the government said that I needed permission to visit you. So I have submitted an application for permission and I hope that it will be granted in a week or two. Then I will try and come sometimes towards the end of the this month.

My committee has decided we would like to give the Khirghiz refugees an initial cash grant of Rs.10,000 to help with their food needs as this was a priority need identified by you and the other Khirghiz with whom I talked in March. We would like to follow this amount with other cash grants to be given at intervals determined by when we can give it and when you need it. Because it is difficult to get to Gilgit it would probably be easier to deposit the money in your account so that it can be drawn when you need to give it to you people. Do you have an account in Gilgit or in Rawalpindi? Also, for the needs of my Committee, we would require a report as to how each cash grant is spent - when the money is distributed, to whom and what they have used the money for.

Also, when I come to Gilgit, I would like to do a more detailed survey of the Khirghiz needs and their present situation. In addition, one of the major issues I would like to investigate is what might be a good place for your community to relocate to. Perhaps you can think about these things before I come to see you and we can discuss them while I am there.

Looking forward to seeing you soon.

Yours sincerely,

Allen K. Jones
Dr. Allen K Jones,
Deputy Director
International Rescue Committee
GPO-504, Peshawar.

cc. Carel Sternberg
Bob DeVecchi

Ek 4

Anchorage, Alaska
Sept. 16, 1980

Mr. Raman Qul,
Kirghiz tribe
c/o Ms. Gretchen Gerwe
Consular Officer
American Embassy
Islamabad
in care: Department of State

Dear Haji Rahman Qul:

This is not an easy letter to write. I have tried to interest the State Department and other officials in our government in your request to resettle the Kirghiz tribe in Alaska. So far, the response has not been encouraging.

The problem with democracy is that two fools can outvote one wise man. And the way things have been going lately, it seems there are many more fools today than men who are wise.

Nonetheless, democracy is our system, and we must put up with it.

We always hope that it will perceive and correct its mistakes before they become fatal.

A good man, and an intelligent representative, Senator Ted Stevens has answered my letters to him about the Kirghiz. He has said that he will see what he can do. To be frank, our State Department thinks there would be "major legal, logistical and sociological difficulties" in resettling the Kirghiz tribe. An official of that department urged me not to "raise unrealistic hopes" regarding your request.

I don't think they understand you or your people. I know that you are proud and independant. And I know from your history that you value your freedom. And, because of this, I also know you would do nothing to embarrass your new homeland if you came here.

But the high respect I have for you, your people and their courage, all this is--in the eyes of our State Department--one man's mere opinion. It is not even considered an expert opinion. Today, the simple respect one man has for another is considered as nothing. Honor

does not weigh heavily in the scale when it is balanced against oil, or tanks and missiles.

Yet the oil or missiles mean nothing in themselves. They must be held by men and used by men, or they merely become pieces in an abandoned puzzle.

All over the world we are cursed by too many governments who know the value of each and every chess piece with which they play. And it is these who know the least of what is important.

They know nothing, for example, of the value of one courageous man, or of a people who have honor. They do not see why you and the Kirghiz are important.

So--it will take time. Perhaps a very long time.

But do not give up hope, Haji Rahman Qul.

I, and others, will continue to try. We will continue to try.

Your friend,

Hugh Leddy

HUGH LEDDY
SRA Box 1736 J
Anchorage, Alaska 99507
U.S.A.

P. S. The Consular Officer at Islamabad, Mrs. Gerwe, has been instructed to see to see that this reaches you. Presumably, she will find a translator. I hope that you write back. I very much want to keep in touch with you and your people.
May you live long and your people be fortunate, Haji.

H. L.

DON YOUNG
CONGRESSMAN FOR ALL ALASKA
COMMITTEES:
INTERIOR AND INSULAR
AFFAIRS
MERCHANT MARINE AND
FISHERIES

Congress of the United States
House of Representatives
Washington, D.C. 20515

WASHINGTON OFFICE
1210 LONGWORTH BUILDING
TELEPHONE 202/225-5765
DISTRICT OFFICES
FEDERAL BUILDING AND
U.S. COURT HOUSE
701 C STREET, BOX 3
ANCHORAGE, ALASKA 99513
TELEPHONE 907/271-5978
FEDERAL BUILDING, ROOM 212
101 12TH AVENUE, BOX 10
FAIRBANKS, ALASKA 99701
TELEPHONE 507/435-6949

July 30, 1980

Bonnie Morris
Box 963
Cordova, Alaska 99574

Dear Bonnie:

This is in further reference to your interest in the cases of the Kirghiz tribe and in particular the case of the leader, Mr. Rahman Qul.

Under the Refugee Act of 1980 and the regulations promulgated by the Immigration and Naturalization Service, consular officers at designated posts may process refugees obtaining final approval from INS.

Guidelines for this process are being developed at this time and it is possible that Rahman Qul and his tribe may qualify for refugee status. At this time it is not possible to guarantee refugee status to any individual or group. The administration has requested up to 2,000 refugee numbers for persons from the Middle East and each refugee application is considered on its own merits.

I have contacted the State Department to request that the consular officer give Rahman Qul and the others every consideration consonant with the Immigration and Nationality Act and the Refugee Act of 1980.

Let me know if you have any other questions.

Sincerely,

Don Young
DON YOUNG
Congressman for All Alaska

DY:pm

دانا یانگ وکیل سول
کول

Ek 6

092217
DEPARTMENT OF STATE
Washington, D.C. 20520

July 29, 1980

AUG 1 9 59 AM '80

Dear Senator Stevens:

The Secretary has asked me to reply to your letter of July 17 about the cases of the Kirghiz tribe, and in particular the case of its leader, Mr. Rahman Qul.

Under the Refugee Act of 1980 and the regulations promulgated by the Immigration and Naturalization Service (INS), consular officers at designated posts may process refugees obtaining final approval from INS.

Guidelines for this process are being developed now. It is possible that Rahman Qul and his tribe may qualify for refugee status. At this time it is not possible to guarantee refugee status to any individual or group. During the President's consultations with Congress in April, he requested up to 2,000 refugee numbers for persons from the Middle East. Each refugee application is considered on its own merits.

I can assure you that our consular officer will give Rahman Qul and his followers every consideration consonant with the Immigration and Nationality Act and the Refugee Act of 1980.

Sincerely,

J. Brian Atwood
Assistant Secretary
for Congressional Relations

The Honorable
Ted Stevens,
United States Senate.

Ek 7

MIKE GRAVEL
ALASKA

United States Senate
WASHINGTON, D.C. 20510

July 7, 1980

Bonnie J. Morris
Box 963
Cordova, Alaska 99574

Dear Bonnie:

Thank you for your letter concerning the plight of the Kirghiz tribesmen, and your genuine interest in their situation.

The Department of State is working with the Department of Justice on procedures for implementing a new Refugee Act of 1980. Further, the Administration and Congress are now consulting on levels of admission for various refugee groups, which should include situations such as that presented by the Kirghiz.

The issue of admitting an entire tribal group poses special complications, and evaluation of the situation is in process. This evaluation will no doubt require extensive research and transnational communication, so no definite, short-term prognosis for the emigration of the Kirghiz is possible. However, I thank you again for the interest and concern you have shown. If you have any further questions or comments, please feel free to write.

With my best regards.

Sincerely,

Mike Gravel

سائور مایک گرویل

بو آرم انتخاب بولکدر

MG/tr

من یازمین راپور
سینئر لیڈر دیس خانہ امداد
لہ کھیز کو غریب سینگہ

KIRGHIZ REFUGEES OF THE AFGHAN PAMIR: A REPORT
ON THEIR SITUATION AND NEEDS (August, 1980)

Prepared by

M. Nazif Shahrani, Ph.D.
Department of Anthropology
UCLA, Los Angeles, Ca. 90024

Introduction

Some of the earliest victims of the April, 1978 Soviet back^{ed} Communist coup in Kabul were the Kirghiz of Afghanistan, who inhabited the high Pamir valleys in the extreme northeastern tip of the Wakhan Corridor. Approximately 2,000 Kirghiz, a Turkic-speaking ethno-linguistic community, had sought sanctuary in the Pamirs of Afghanistan following the Soviet and Chinese Communist Revolutions (1917 and 1949 respectively) which enveloped their tribal territory, together with most of Muslim Turkistan. Less than three months after the April, 1978 Communist coup in Kabul, Haji Rahman Qul, the chief or Khan of the Kirghiz community, lead his people across the high mountain passes into the safety of the Northern Areas of Pakistan following direct military threats by the Soviet frontier army detachments against the Afghan Kirghiz in the Little Pamir. This mass exodus involved some 280 families (more than 1,300 individuals), all from the Little Pamir valley. The Kirghiz of the Great Pamir valley were unable to join in the flight because of distance and the extremely difficult terrain between the two Pamir valleys.

After an extremely difficult journey of approximately ten days over high passes across the Hindu Kush-Karakoram mountains, the Kirghiz together with their animals and most of their household belongings reached some Pakistani hamlets near the villages of Yasin and Eshkomen in the Northern Areas in early August, 1978. The Kirghiz, who relied entirely on their flocks of

The Institute Of Alaskan Affairs

P.O. Box 1819
Fairbanks, Alaska 99707

respond here

P.O. Box 2044
Anchorage, Alaska 99510

Telephone: (907) 456-2262

"Exposing Alaska's International Interface Through Research and Education"

2 March 1982

Haji Rahman Qul
Dakani Haji Rahman Qul
Kashmiri Bazaar
Gilgit, Northern Areas
PAKISTAN

It will take almost \$25,000
to take you on this trip. We
had some trouble at the end of
January when we could not
get the money from someone who
had promised.

Salaam alia-kum, my dear Haji Rahman Qul and Family:

Date: If
all works
out, your
plans would
take off
21 March!

We are trying very hard to honor our invitation to you and
your sons to visit Alaska in a few weeks' time. Dr.
Nazif Shahrani will be there to fetch you on the plane if
all works out. We have sent telegrams to everyone concerned
with the visit permission in order to make double sure that
everything runs smoothly for your being able to get out
of Pakistan and arrive back there without any problems.

P.S. I will telegram
you when
you receive
the money.
We are
hoping for it
in a few
days.

I have just received word from an acquaintance in the
U.S. State Department to the effect that Turkey is very
interested in receiving about 4500 Turkic tribesmen in
their country. None of us know how soon they could offer
your tribe a place or if they will offer you such a transaction.
However, I feel in all fairness that I must tell you that,
although we are making progress in getting the Kirghiz here
to the New World, that it may take a year to accomplish this--
maybe less, maybe more. If you feel that you would be treated
well in Turkey and can be relocated there the fastest, I would
suggest that you resettle there. However, my business is
Alaskan affairs and my personal desire is to see you resettle
here in Alaska. However, my personal desires cannot match
with the welfare of 900 persons who have made such an arduous
journey already. If you want to go to Turkey and can get
a good deal there, by all means accept their offer.

But, I must also say, that once you get into Turkey and find
you cannot abide there, it will be a much more difficult
job to get you out of there to Alaska than it would be to
get you out of Pakistan to Alaska. If my memory serves me
correctly, Pakistan is a bigger friend of the U.S. than
Turkey. But, you must make the decision, Rahman Qul, if the
question arises. Because in the final analysis, I, Nazif,
Louis Dupree, Ron Petocz, Allen Jones and the rest of us
working for your transfer to Alaska are just private citizens.
We have no real say-so over immigration. How we have been
able to do what we have been doing is through public pressure
and news coverage. I would say that we have a pretty good
chance at making the transfer, but, I must warn you, I am an
eternal optimist. I always see fair weather among the foul.

I hope you received your telegram that I sent Colonel Babar
and the U.S. embassy. Also, I enclose an effort by the Alaska
State Legislature (Alaska peoples' representative assembly) to
support your move to Alaska.

Sincerely, Marilyn Dudley-Rowley
Marilyn

حکومت شمال مغربی صوبہ سرحد پاکستان

شہنشاہتی پاس

برائے افغان پناہ گزین

188748

نمبر شمارہ

نام: حاجی رحمان گل

رہائیت: عبارت گل

عمر: 69 سال

پیشہ: صحرا

پتہ افغانستان: بدخشان

پتہ پناہ گزین کیجیو/راہینی پناہ پاکستان: ناک میر سیاه گل

شہنشاہتی علامات: ناک میر سیاه گل

مندرجہ بالا افغانستان قومیت کے فرد کو عبور انٹراڈکشن کی تفصیل ذیل ہے۔ پاکستان کے صوبہ شمال مغربی سرحد میں انسانی عبور دی کی بنیاد پر بطور پناہ گزین رہنے کی اجازت دی گئی ہے۔ اسے اور اس کی فیملی ممبران کو صرف کیمپ/شہر تحصیل/ایجنسی/ضلع کے محدود میں رہنے کی اجازت ہوگی۔ اسے اور اس کی فیملی ممبران کو مندرجہ ذیل پتہ پناہ اور ایجنسی صرف اپنی حفاظت کیلئے اپنے پاس رکھنے کی اجازت دی گئی ہے۔ اس اجازت نامہ کا اطلاق ان علاقوں پر نہیں ہوگا جس کا ذکر یہاں پر نہیں کیا گیا ہے۔ اس اجازت نامہ کی مبادی صرف چھ مہینے تک ہے (تجدید صفحہ کی اپنی قیمت پر) کسی قسم کی شکایت جو اس آدمی یا اس کے کنبہ کے کسی فرد کے تعلق سے ہو تو ذریعہ تعلق آفیسر یا نزدیکی تھانہ پولیس یا ٹیڈ پی اینیڈ پیڈ جنرل پولیس سپیشل برانچ شمال مغربی صوبہ سرحد پر درکار کرنی ہوگی۔

تفصیل ہتھیار

(اجازت نامہ صرف ایجنسی کے لئے)

نمبر شمارہ ہتھیار ساخت رجسٹرڈ نمبر ایجنسی کی تفصیل

Mukh

Blason Officers
Afghan Refugee Camp
Peshawa

رستہ
پولیس ایجنسی/ٹیڈ پی اینیڈ پیڈ
۱۹/۵/۲۰۰۷

تفصیل فیملی

نمبر شمارہ	نام	رشتہ	عمر
۱۱	مولوں	زوجہ	53 سال
۱۲	لیلی خوا	"	35
۱۳	عبداللہ	زوج	19
۱۴	مورنیز	"	15
۱۵	مورنیز	"	10
۱۶	لوی	"	17

۱۹۷۹

مورف

گل لوز (۵)

Hacı Rahmankul adına pasaport

حکومت شمال مغربی صوبہ سرحد پاکستان

شناختی پاس

برائے افغان پناہ گزین

نمبر شمارہ 188760

صاحبی عبدالغفور عرف عمامہ صاحبی

نام: _____

دہلیت: _____

عمر: 69 سال

پیشہ: سال مورثی یا لا دالہ

پتہ افغانستان: _____

پتہ پناہ گزین کیجیپ/عالمی پناہ پاکستان: _____

شناختی علامات: _____

درجہ: _____

مذہب: _____

مذہب بالا افغانستان قومیت کے ذریعہ افراد کنبہ میں کی تفصیل ذیل ہے۔ پاکستان کے صوبہ شمال مغربی سرحد میں انسانی پھردی کی بنیاد پر بطور پناہ گزین رہنے کی اجازت دی گئی ہے۔ اسے اور اس کی قبلی ممبران کو صرف کیجیپ/شہر تحصیل/ایجنسی/ضلع کے حد در میں رہنے کی اجازت ہوگی۔ اسے اور اس کی قبلی ممبران کو مندرجہ ذیل پختیار اور ایمیزون صرف اپنی حفاظت کیلئے اپنے پاس رکھنے کی اجازت دی گئی ہے۔ اس اجازت نامہ کا اطلاق ان علاقوں پر نہیں ہوگا جس کا ذکر یہاں پر نہیں کیا گیا ہے۔ اس اجازت نامہ کی مبادی صرف چھ مہینے تک ہے (تجدید صفحہ کی پشت پر) کسی قسم کی شکایت جو اس آدمی یا اس کے کنبہ کے کسی فرد کے متعلق ہو تو وزیر داخلہ آفیسر یا نزدیکی تھانہ پولیس یا ڈیپٹی انسپکٹر جنرل پولیس اسپیشل برانچ شمال مغربی صوبہ سرحد پتہ اور کو کرنی ہوگی۔

تفصیل فیملی	تفصیل ہتھیار
نمبر شمارہ	(اجازت نامہ صرف ایجنسی کے لئے)
نام	نمبر شمارہ ہتھیار
رشتہ	ساخت و ضبط نمبر ایمیزون کی تفصیل
Single	CAR No. 4113/S/AR
	dt 16.3.81
مورثہ	1949
مہر دفتر	17/3/82

M. H. H.

Maison Officer

S.D.A. Office

پٹنٹیشنل ایجنٹ / ڈیپٹی کمشنر

Ayt Muhammet ULU adina Pasaport

حکومت شمال مغربی صوبہ سرحد پاکستان
 شناسختی پاس
 برائے افغان پناہ گزین

188749 نمبر

محمد عارف
 حامی رہا تمل
 26 سال
 مہواہ
 پتہ افغانستان
 پتہ پناہ گزین کمیٹی / مہاجرین پاکستان
 شناسختی علامات
 مندرجہ بالا افغانستان قومیت کے ذریعہ کو عبور انفرادی کتبہ جس کی تعمیل ذیل ہے۔ پاکستان کے صوبہ شمال مغربی سرحد میں انسانی
 تھوڑی کی بنیاد پر بطور پناہ گزین رہنے کی اجازت دی گئی ہے۔ اسے اور اس کی فیملی ممبران کو صرف
 تحصیل / ایجنسی / ضلع کے حدود میں رہنے کی اجازت ہوگی۔ اسے اور اس کی فیملی ممبران کو مندرجہ ذیل ہتھیار اور ایمونیشن صرف اپنی حفاظت
 کیلئے اپنے پاس رکھنے کی اجازت دی گئی ہے۔ اس اجازت نامہ کا اطلاق ان علاقوں پر نہیں ہوگا جس کا ذکر یہاں پر نہیں کیا گیا ہے۔
 اس اجازت نامہ کی میعاد صرف چھ مہینے تک ہے (تجدید صفحہ کی پشت پر) کسی قسم کی شکایت جو اس آدمی یا اس کے کنبہ کے کسی فرد کے متعلق
 ہو تو ذریعہ تعلیٰ آفیسر یا زبیدی تھانہ پولیس یا ڈپٹی انسپکٹر جنرل پولیس سپیشل برانچ شمال مغربی صوبہ سرحد پر درکار کرنی ہوگی۔

تفصیل فیملی		تفصیل ہتھیار	
نمبر	رشتہ	نمبر	ہتھیار
1	زوجہ	1	سائٹ
2	بچہ	2	سائٹ
3	بچہ	3	سائٹ
4	بچہ	4	سائٹ

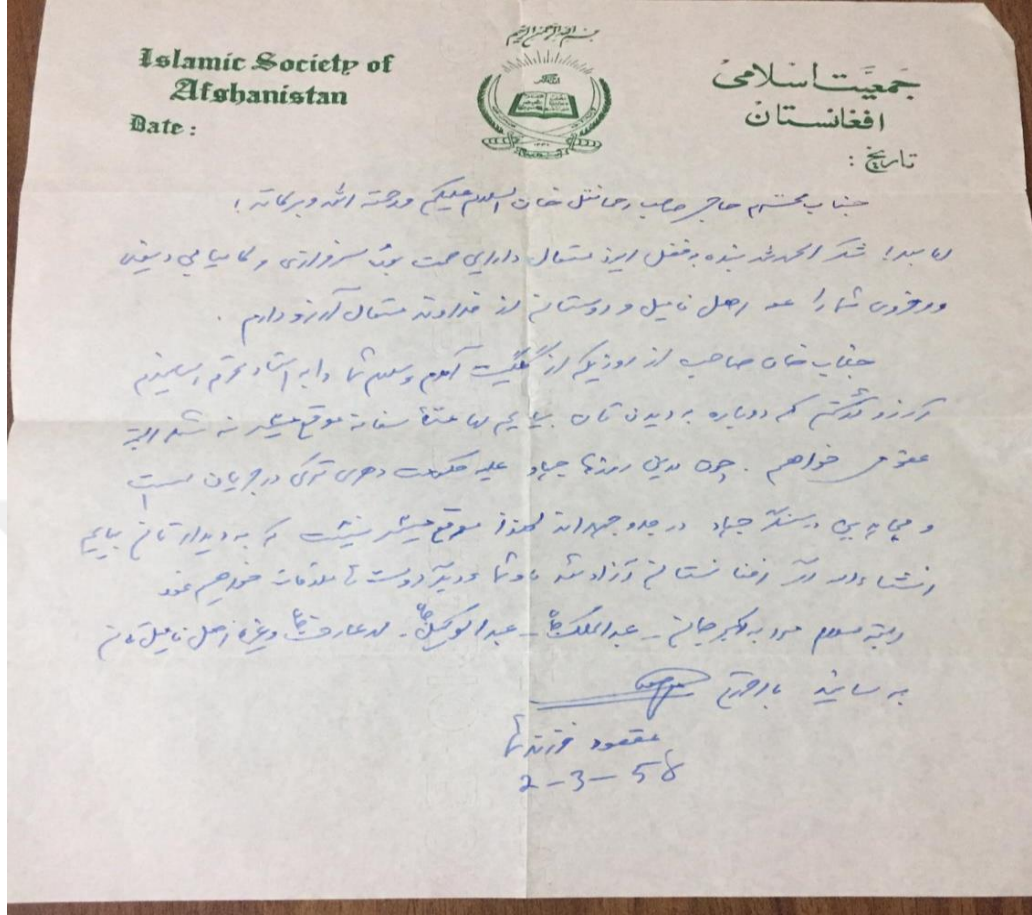
محمد عارف
 محمد عارف
 محمد عارف
 محمد عارف

16/01/82

Muhammet Arif KUTLU adına pasaport

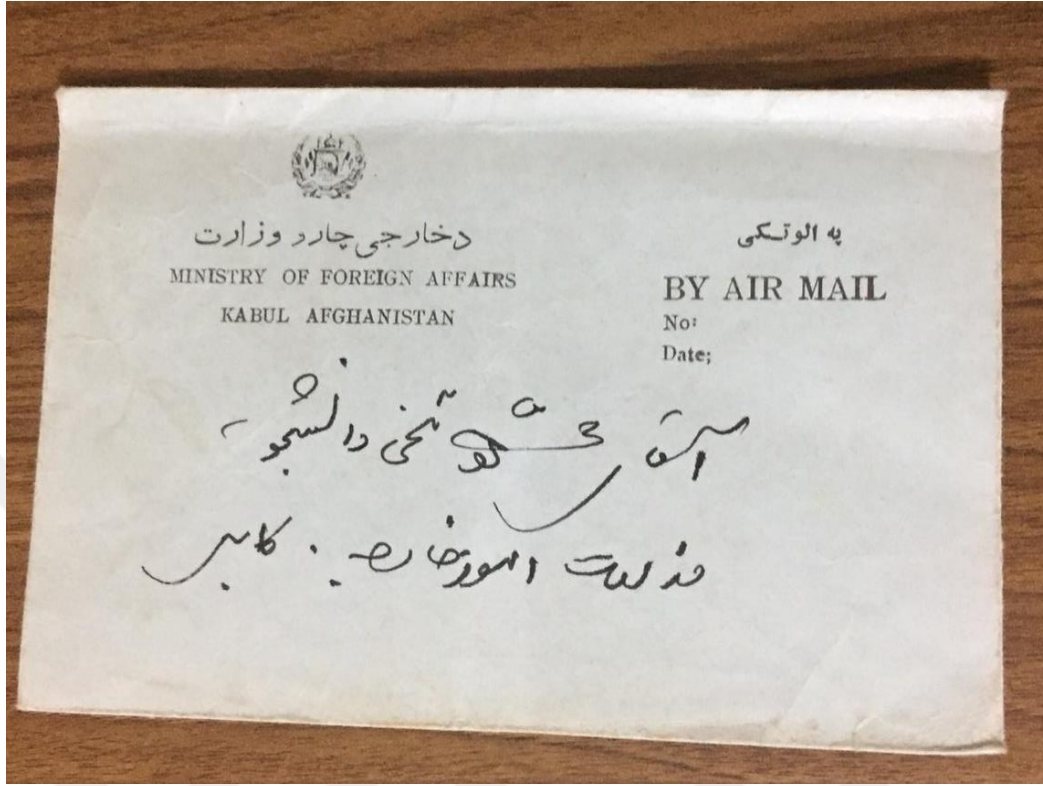
Vala hazret şehzade Ahmet şah vekil-i makam saltanat emrile Riyaseti teşrifat-e saltanati tarafından Bin Ali Rahmankul Pamir'inden istirham oluyorki kutsal Ramazan ayında Cuma günü akşam yemeğinden, İftar ve Kur'an hatimi için Gülhane sarayına gelmeniz memnun edersiniz.

Muhterem Hacı Sahip Rahmankul Han Hazretleri
Esselamün Aleyküm ve Rahmetullah ve Berekatühü Allahın fezli ile sizin bu dünyada başarılı olmanızı arzu ederim. Han sahip efendi Gilgitten döner dönmez sizin selamınızı hocama ilettim, sizi tekrar görmek isterim ama bir türlü olmuyor. Bundan dolayı beni affedin. Çünkü bu günlerde Türk Dehri hükümetine cihat akışı var ve mücahitler cihat kalelerinde ve mevkindeler bu yüzden huzuruza gelmek için fırsat bulamıyorum. İnşallah Afganistan azad olursa, sizin ve arkadaşlarınızın hazırlıklarından olacaktır.

Afganistan İslam Cemiyeti
Maksut FERZENDHA

2. 3. 58

Sayın Mahmut Telkhi Kabul Dışışleri Bakanlığı Öğrencisi

FOĞRAFLAR

Pamir Dağları Wakhan Koridoru

Wakhhan Koridoru

Kırgızların Son Han'ı Hacı Rahmankul

Rahmankul KUTLU'nun köydeki mezarı

Ayt Muhammet ULU'nun evi

Rahmankul'un oğlu Muhammet Arif KUTLU

Ulupamir Cami avlusunda Nimetullah ŞANLI, Ekbay AYTAÇ, Berdibek FİDAN

Abdulzahir KOŞAR'ın evinde İftara hazırlık yapılıyor

Muhammed Ekber KUTLU

Köyün girişi ve uzaktan görünümü

Köy Camii

Kur'an Kursu

Ulupamir İlk ve Ortaokulu

Kırgız balası ve okulda voleybol oynayan çocuklar

Ulupamir Sağlık Ocağı

Taziye evi

Ulupamir Yardımlaşma Derneği

Köy Korucuları

Kökbörü, (Buzkaşı), Oğlak oyunu

Atayurt/Muradiye

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Muhammed DOĞAN

Uyruğu: T.C

Doğum Yeri ve Tarihi: Adana/1989

Tel: 05396142924

E-posta: Fenerist20@hotmail.com

Yazışma Adresi: Huzurevleri mah. 77208 sok. no: 11/25 Çukurova/Adana

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet
Lise	Sunar Nuri Çomu Lisesi	2007
Lisans	Ardahan Üniversitesi	2014